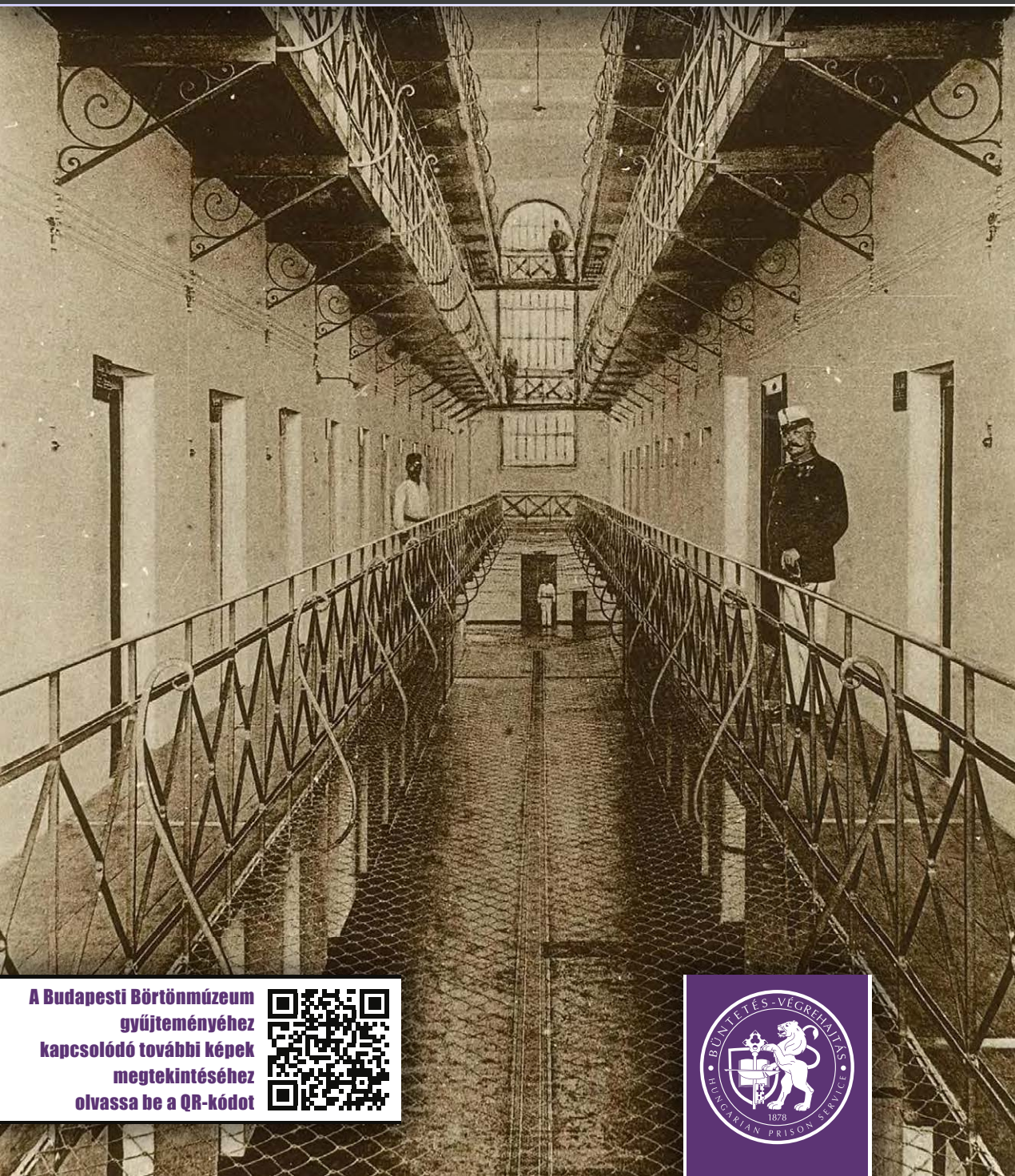

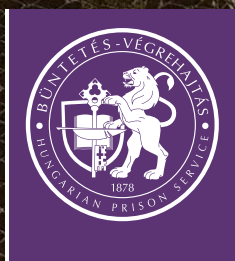
2023/1. szám

Börtönügyi Szemle

A Büntetés-végrehajtási Szervezet szakmai és tudományos folyóirata

A Budapesti Börtönmúzeum
gyűjteményéhez
kapcsolódó további képek
megtekintéséhez
olvassa be a QR-kódot

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

2023/1. SZÁM

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

Kiadja a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága

Megjelenik negyedévente * 2023. 1. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök:

DR. TÓTH TAMÁS

Tagok:

DR. CSORDÁS SÁNDOR
DR. HUSZÁR LÁSZLÓ
DR. KABÓDI CSABA
LEHOCZKI ÁGNES
DR. LŐRINCZ JÓZSEF
DR. MEZEY BARNA
DR. PALLO JÓZSEF

Kiadásért felelős:

DR. CSATÓ KORNÉLIA

Főszerkesztő:

VÁRKONYI ZSOLT KRISTÓF

Olvasószerkesztő:

RUTKAI KATA

Nyomdai előkészítés és nyomdai munkálatok:

Duna-Mix Kft., Vác
www.dunamix.hu
Felelős vezető:
BORBÉLY LEVENTE

ISSN 1417-4758 (Nyomtatott)
ISSN 2559-9771 (Online)

A szerkesztőség címe:

1054 Budapest V.,
Steindl Imre utca 8.
E-mail: szemle@bv.gov.hu

Borítófotó: Erdélyi Mór
fotográfiája

A megjelenő írások nem a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, hanem a szerzők saját, tudományos szabadságon alapuló álláspontját képviselik.

SZÁMUNK SZERZŐI

BÁCSKAI TÜNDE r. alezredes, Belügyminisztérium, Nemzeti
Bűnmegelőzési Tanács Titkárság

DR. CSATÓ KORNÉLIA bv. ezredes, hivatalvezető, Büntetés-
végrehajtás Országos Parancsnoksága, Hivatal

KOLOCZ DÓRA főelőadó, Büntetés-végrehajtás Országos
Parancsnoksága, Hivatal, Stratégiai, Elemzési és Tervezési
Főosztály

DR. MITROVICS ZOLTÁN bv. pártfogó felügyelő, Baranya
Vármegyei Büntetés-végrehajtási Intézet

PAPP JÁNOS bv. alezredes, mb. ellenőrzési osztályvezető, Ti-
szalóki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet

PAVLICS TAMÁS börtönmúzeumi főelőadó, Sátoraljaújhelyi
Fegyház és Börtön, A Magyar Büntetés-végrehajtás Múzeumi
Kiállítóhelye

DR. TÓTH TAMÁS bv. altábornagy, a büntetés-végrehajtás
országos parancsnoka

VÁRKONYI ZSOLT KRISTÓF főosztályvezető, Büntetés-
végrehajtás Országos Parancsnoksága, Hivatal, Stratégiai,
Elemzési és Tervezési Főosztály

Szerkesztőségünk olyan dolgozatokat vár a szerzőktől, amelyek a társadalmi devianciákat, a büntetés-végrehajtásra vonatkozó joganyagot, a fogva tartás, a fogvatartotti néesség sajátosságait, problematikáját a tudományos közvélemény által elfogadott tudománysszakok (kriminológia, szociológia, pszichiátria, pszichológiai, vezetélmélet, pedagógia, műszaki tudományok, szakmatörténet stb.) szempontjából elemzik, értékelik. A dolgozatok eredetért és tartalmáért a szerző vállalja a felelősséget. Kérjük, a kéziratokon tüntessék fel nevüket, munkakörüket, munkahelyüket, telefonszámukat, laicimüket és – ha van – tudományos fokozatukat, rendfokozatukat is.

KÖZLÉSI FELTÉTELEK

A beérkezett írásokat a szerkesztőség név nélkül továbbítja a bíráló bizottság tagjainak, véleményezés céljából. A megjelenés feltétele ezen tagok támogató véleménye, illetve a szöveg szerzőhöz való visszaküldését követően az átdolgozásra javasolt szövegrészek (ha vannak) javítása.

Szerkesztőségünk mindenkor fenntartja magának a jogot – a szerzővel egyeztetve – a kéziratok stilizálására, szerkesztésére, esetleges javítására. Amennyiben a beérkezett kézirat nem felel meg a formai követelményeknek, vagy tartalma nem illeszkedik a kiadvány szellemiségéhez, úgy a szerkesztőségnek nem áll módjában megjelentetni azt.

TARTALOM

BUDAPESTI BÖRTÖNMÚZEUM

TÓTH TAMÁS:

Köszöntő

5

CSATÓ KORNÉLIA:

Köszöntő

6

VÁRKONYI ZSOLT KRISTÓF:

Budapesti Börtönmúzeum, a Büntetés-végrehajtási Szervezet Szakmatörténeti
Gyűjteménye és Dokumentumtára – A múlt üzenete, a jelen és a jövő ígérete

7

TANULMÁNYOK

KOLOCZ DÓRA:

Börtönépítészet – Visszatekintő tanulmány a magyarországi börtönépítészet
hőskoráról Erdélyi Mór fényképei alapján
*Prison architecture – A retrospective study on the golden age
of hungarian prison architecture based on Mór Erdélyi's photographs*

11

MITROVICS ZOLTÁN:

Reintegrációs őrizet a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelői
tevékenység tükrében
Reintegration custody in the light of probation supervision

51

RÖVIDEN

BÁCSKAI TÜNDE:

Reintegráció a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács támogatásával

64

PAPP JÁNOS:

Rózsa, jelvény, címer a büntetés-végrehajtási fejfedőkön

73

PAVLICS TAMÁS:

Másfél évtizede a 300 éves hazai szabadságvesztés-büntetés szolgálatában
– A Magyar Büntetés-végrehajtás Múzeumi Kiállítóhelye, a sátoraljaújhelyi
Börtönmúzeum története

84

BUDAPESTI BÖRTÖNMÚZEUM, A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI SZERVEZET SZAKMATÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYE ÉS DOKUMENTUMTÁRA

Tóth Tamás

KÖSZÖNTŐ

Tisztelt Olvasó!

A Budapesti Börtönmúzeum, a Büntetés-végrehajtási Szervezet Szakmatörténeti Gyűjteménye és Dokumentumtára meghatározó szerepet tölt be a büntetés-végrehajtási szervezet ezer éves történelmének és hagyományainak ápolásában, a kapcsolódó tárgyi és dokumentációs anyag hozzáférhetővé tételében.

A múzeum elsődleges feladata e gyűjtemény gondozása, gyarapítása, tudományos feldolgozása és közreadása, hozzájárulva ezzel hivatásunk szellemi és kulturális örökségének megismertetéséhez, a büntetés-végrehajtási szervezet népszerűsítéséhez.

A múzeumi gyűjtemény megismerhetővé tételével közérthetően látogatóink elé tárjuk múltunk emlékeit, bemutatva ezzel annak értékeit, formálva és tervezhetővé téve a jövő kihívásait.

A gyűjtemény változatos, sokszínű összetételének köszönhetően lehetőség nyílik a büntetés-végrehajtási hivatás népszerűsítésére, széles körű megismertetésére, az érdeklődőkkel való új típusú kapcsolatfelvételre.

A Budapesti Börtönmúzeum a környezettudatosságot, a fenntarthatóságot és a társadalmi felelősségvállalást alapvető értékeknek tartva, szakmai, társadalmi etikai szempontok szem előtt tartásával határozza meg működését és tevékenységét.

A Budapesti Börtönmúzeum, a Büntetés-végrehajtási Szervezet Szakmatörténeti Gyűjteménye és Dokumentumtára működése révén – a gyűjteményi anyag megismertetése által – járul hozzá a társadalom szemléletformálásához, a bűnmegelőzéshez, a pályaorientációhoz, a hagyományápolás és a hagyományteremtés céljainak megvalósításához.

A múzeum mindennapi tevékenysége során hitelesen és magas szakmai színvonalon látja el feladatait, működése által új módot kínál az elődeink előtti főhajtásra, a haza szolgálatában, „Az igazság védelmében”.

*Dr. Tóth Tamás bv. altábornagy
a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka*

Csató Kornélia

KÖSZÖNTŐ

Tisztelt Olvasó!

A Budapesti Börtönmúzeum, a Büntetés-végrehajtási Szervezet Szakmatörténeti Gyűjteménye és Dokumentumtára elkötelezett a rábízott szakmai és kulturális örökség feldolgozása, az általa felhalmozott tudásbázis társadalmi, közösségformáló szerepének hangsúlyozása, valamint e javak tudományos hasznosulása iránt.

A Budapesti Börtönmúzeum kiállításai, szakmai könyv- és kiadványtára, tárgy- és fotógyűjteménye révén a gyűjtési, gyűjteményezési és a közzétételi feladatok mellett szolgáltató, illetve információs központként is kíván működni.

Működésével, társadalmi szerepvállalásával kapcsolódik a társ rendvédelmi szervek és egyéb szakmúzeumok tevékenységéhez, mindemellett szemléletformáló módon való-sítja meg szakmai feladatait és a büntetés-végrehajtási szervezetben betöltött szerepét.

A Budapesti Börtönmúzeum, a Büntetés-végrehajtási Szervezet Szakmatörténeti Gyűjteménye és Dokumentumtára a XXI. század kihívásainak megfelelően, valamint a múzeum köznevelésben résztvevő célcsoportjainak igényeire szabva az online térben is erőteljes megjelenésre törekszik.

A múzeum az elmúlt évtizedek technikai és társadalmi változásaihoz igazodva, korszerű módon szólítja meg a közönségét, a digitális világ vívmányait alkalmazva eszközévé teszi az online tartalomközvetítés változatos lehetőségeit, tudásközvetítő tereit, platformjait.

Megfelelő mennyiségű és minőségű – részben digitálisan is elérhető – tartalommal, valamint az arra épülő szolgáltatásokkal kívánja helytől és időtől függetlenül biztosítani a gyűjtemény közzétételét, megvalósítva ezáltal a büntetés-végrehajtási szervezet interaktív, tudás- és élményalapú ismeretátadásának lehetőségét.

*Dr. Csátó Kornélia bv. ezredes
hivatalvezető,
a kiadvány megjelenéséért felelős vezető*

Várkonyi Zsolt Kristóf

BUDAPESTI BÖRTÖNMÚZEUM,
A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI
SZERVEZET SZAKMATÖRTÉNETI
GYŰJTEMÉNYE ÉS
DOKUMENTUMTÁRA –
A MÚLT ÜZENETE, A JELEN
ÉS A JÖVŐ ÍGÉRETE

A Budapesti Börtönmúzeum, a Büntetés-végrehajtás Szakmatörténeti Gyűjteménye és Dokumentumtára 2021-ben került bejegyzésre. A Miniszterelnökség Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztálya közérdekű kulturális értéket képviselő gyűjteményként vette nyilvántartásba, beemelve ezáltal a múzeumunkat a hazai gyűjtemények sorába.¹

Már a bejegyzés évében sor került a gyűjtemény javasolt kiállítási tematikájának és múzeumpedagógiai lehetőségeinek felmérésére, tervezésére. 2021-ben megindult a társ rendvédelmi szervek, illetve a Belügyminisztérium irányítása alá tartozó múzeumokkal való kapcsolatfelvétel, valamint a gyűjteményeik és a tevékenységeik megismerése, az infrastrukturális ellátottságukkal kapcsolatos ismeretek gyűjtése. Az így megszerzett információk hozzájárultak ahhoz, hogy a létrejövő múzeum gyűjteményi, tudományos feldolgozói munkáját, valamint közzétételi feladatait szakszerű és közérthető módon összefoglalja, megfogalmazza, és megalkossa küldetésnyilatkozatát.

A Budapesti Börtönmúzeum, a Büntetés-végrehajtási Szervezet Szakmatörténeti Gyűjteménye és Dokumentumtára a büntetés-végrehajtás írott, épített és tárgyi emlékeinek bemutatásával idézi fel a hazai büntetés-végrehajtás ezer éves múltjának és történetének kiemelkedő eseményeit. Tevékenységével hozzájárul a büntetés-végrehajtás szervezeti kultúrájának erősítéséhez, tisztelni kíván elődeink teljesítménye előtt, rámutatva jelenkori feladatainkra, a büntetés-végrehajtás megújulási képességére a társadalmi elvárásoknak megfelelően, „Az igazság védelmében”.²

- 1 A Miniszterelnökség Műtárgyfelügyeleti Hatósági Főosztályának nyilvántartásba vételi határozata, online: <https://bv.gov.hu/hu/budapesti-bortonmuzeum-nyilvantartasbavetel> (Letöltés ideje: 2023. március 8.)
- 2 Budapesti Börtönmúzeum, a Büntetés-végrehajtási Szervezet Szakmatörténeti Gyűjteménye és Dokumentumtára, online: <https://bv.gov.hu/hu/budapesti-bortonmuzeum-kuldetesnyilatkozat> (Letöltés ideje: 2023. március 8.)

A büntetés-végrehajtási szervezet a múzeum társadalmi szerepvállalása által is hozzájárul a kulturális örökség védelméhez, a hazai közművelődési paletta színesítéséhez, kibővíti a büntetés-végrehajtási szervezet tudományszervezési és kutatási feladatait. Lehetőség nyílik általa a hazai és nemzetközi közgyűjteményekkel, valamint az azokat összefogó szakmai szervezetekkel való kapcsolatfelvétellel.

A Budapesti Börtönmúzeum, a Büntetés-végrehajtási Szervezet Szakmatörténeti Gyűjteménye és Dokumentumtára a valós és az online térben való megjelenésre is törekszik. 2022-ben a Budapesti Fegyház és Börtönben „Az egyenruhánk és becsületünk, valamint a láncnál fényesebb a kard” és a Nemzeti Közszerződési Egyetemen „50 éves a büntetés-végrehajtási tisztképzés” címmel valósultak meg kiállítások, 2023 januárjában pedig a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán nyílt meg a múzeum gyűjteményi anyagából színes válogatást bemutató tárlat. A kiállítás előzetes bejelentkezést követően, egyeztetett időpontban, tárlatvezetéssel látogatható.

A fizikai tér mellett a digitális világban való jelenlét is a múzeum kiemelt feladata, a gyűjtemény a XXI. század kihívásaira reagálva fedezi fel és hódítja meg az online teret. A 2021. év első félévében megtörtént a könyvtári állomány, a büntetés-végrehajtás évkönyveinek, szakmai kiadványainak szkennelési ütemezése, az azóta eltelt idő alatt pedig már a digitalizálási munka is elindult.

Múzeum a felhőben

A „Múzeum a felhőben” projekt kiemelten támogatja a büntetés-végrehajtási szervezet társadalmi, szakpolitikai, tudományos és szakmai tevékenységeinek megismerhetőségét, növelve annak ismertségét, elismertségét. A Budapesti Börtönmúzeum, a Büntetés-végrehajtási Szervezet Szakmatörténeti Gyűjteménye és Dokumentumtára tárgyi és gyűjteményi anyagai lehetőséget adnak a szakmai érdeklődők (kutatók, egyetemi oktatók, hallgatók) számára a büntetés-végrehajtási hivatás múltjának, jelenének és jövőjének megismerésére. A projekt egy online felületen megjelenő, múzeumi ismeretanyagot tömörítő bázissá válhat, amelynek segítségével a Budapest Börtönmúzeum a XXI. század kihívásaira reflektáló múzeumok sorába léphet, társadalmi felelősségvállalása nyomán a széles körű ismeretterjesztés meghatározó felülete lehet.

A napjainkra állandó kiállítással és szakképzett kollégákkal működő Budapesti Börtönmúzeum fontos szerepet játszik a büntetés-végrehajtási szervezet toborzási és pályaorientációs feladataiban, célkitűzéseiben is.

A múzeum létrehozása, gyűjteményi struktúrájának kialakítása Dr. Tóth Tamás bv. altábornagy, országos parancsnok úr feladatszabása alapján indult meg.

Megtisztelő számomra egy olyan rangos kihívás, megbízás és tevékenység, amellyel fejet hajthatok elődeink szakmai munkája előtt. A Budapesti Börtönmúzeum, Szakmatörténeti Gyűjtemény és Dokumentumtárban végzett munkámmal méltó emléket kívánok állítani az egykori parancsnokok és a teljes személyi állomány számára, és lehetőséget biztosítani a büntetés-végrehajtással foglalkozó szakterületek kutatóinak munkájuk minél szakszerűbb, szervezetünk számára is hasznos és jövedelmező elvégzésére.

Várkonyi Zsolt Kristóf
főszerkesztő

A Budapesti
Börtönmúzeum
gyűjteményéhez
kapcsolódó további képek
megtekintéséhez
olvassa be a QR-kódot

Fotó: Erdélyi Mór – Váci Királyi Fegyintézet (Budapesti Börtönmúzeum)

Kolocz Dóra

BÖRTÖNÉPÍTÉS ZET – VISSZATEKINTŐ TANULMÁNY A MAGYARORSZÁGI BÖRTÖNÉPÍTÉS ZET HŐSKORÁRÓ L ERDÉLYI MÓ R FÉ NYKÉ PEI ALAPJÁN

*Prison architecture – A retrospective study on the golden
age of hungarian prison architecture based on
Mór Erdélyi's photographs*

A Budapesti Börtönmúzeum, a Büntetés-végrehajtási Szervezet Szakmatörténeti Gyűjteménye és Dokumentumtára számos izgalmas, fontos kulturális, történeti értékkel bíró tárgyat őriz. Érdekes gyűjteményi darab az Erdélyi Mór fotográfus XX. század elején készített fotósorozatának képeit tartalmazó album, amely tizenegy, az egykori történelmi Magyarország területén található fegyintézet fotográfiáit tartalmazza. Az album lehetőséget ad arra, hogy felidézzük a büntetés-végrehajtás múltjának egyik jelentős epizódját, a börtönépítészet történetét. A fegyintézetek létrejötté, a funkcionális épületek kialakulása elméleti gondolkodók és gyakorlati szakemberek közös, évszázadokon átívelő munkájának eredménye, amelyet az adott korszakok szellemi áramlatai foglaltak keretbe. A logikus, ám néhol buktatókkal és kerülőutakkal tarkított történet kezdete a középkorra tehető, hazai fejlődése azonban nem értelmezhető az egyetemes struktúrák bemutatása nélkül.

Kulcsszavak: börtönépítészet, börtönmúzeum, büntetés-végrehajtás történet, fotográfia, Erdélyi Mór

The Budapest Prison Museum, the Hungarian Prison Service's Profession History Collection and Document Library, has many exciting objects with cultural importance and historical value. One of the interesting collection pieces is the photo album, which contains Mór Erdélyi's photos from the early XX. century, in which we find eleven photographs of the penal institutions located in the former historical territory of Hungary. The album allows us to recall one of the significant episodes of the prison services' past, the history of prison architecture. The establishment of the penal institutions and the formation of functional buildings are the results of the joint work of theoretical thinkers and technical professionals/specialists, which spanned centuries and were framed by the intellectual currents of the given eras. The beginning of the story, which is sometimes laced with pitfalls and detours, can be traced back to the Medieval times, although domestic development cannot be interpreted without the presentation of general structures.

Keywords: prison architecture, prison museum, history of prison service, photography, Mór Erdélyi

„A hazai fegyintézetek többnyire többé-kevésbé célszerűen átalakított régi várakban vagy zárdákban vannak elhelyezve. Első tekintetre szembe ötlük, hogy emez, eredetileg nem ilyen célra szánt s nem ilyekül tervezett épületek a kitűzött célnak teljesen meg nem felelhetnek. Mai napig egyetlen egy fegyházunk sincs, mely a törvény által kiszabott büntetismódok érvényesítésére szükséges helyiségekkel, berendezéssel, a szükségelt számú magánzárkakkal bírjon, s a lakoltatás állami célján kívül a javítás emberi s keresztyéni céljának teljesen megfeleljen. Az épülőfélben lévő sopronyi fegyház lesz az első, mely magasabb kívánalmakat is ki fog elégiteni.”¹ – olvasható Tóth Lőrinc² 1885-ben megjelent írásában a hamarosan megnyíló soproni fegyintézetéről és az országban uralkodó állapotokról. A kiemelt részben a szerző igazán szemléletesen foglalta össze a hazai állapotokat: a XIX. század második felében a büntetés-végrehajtás életében érdekes kettősség volt megfigyelhető: a törvényi szabályozás fejlettsége jóval meghaladta a valós helyzetet. A probléma megoldására két lépésben született válasz, a század közepén, illetve a század végén a börtönépítész³ jelentős mérföldkövekhez érkezett.

A XIX. század utolsó harmadában nem csupán a szakkönyvek kedvelői, de az újság-olvasók is sok érzékletes beszámolót olvashattak a napilapokban. A korabeli sajtó rendszeresen számolt be az aktuálisan zajló börtönépítkezésekről, hiszen a korszakban egymást érték a fegyintézet építések, átalakítások. Ez volt a nagy börtönépítkezések (első) időszaka, annak ellenére, hogy a börtön lényegében a magyar állammal egyidős jelenség.⁴ Hogy e gondolatmenetet megértsük, vissza kell utaznunk a történet kezdetéhez, a szabadságvesztés büntetés első megjelenési formáitól logikus út vezetett ugyanis a XIX. század hazai építkezéseihez, amely téma a Budapesti Börtönmúzeum, a Büntetés-végrehajtási Szervezet Szakmatörténeti Gyűjteménye és Dokumentumtára gyűjteményéhez is szorosan kapcsolódik.

A szabadságvesztés-büntetés kezdetei hazánkban

A börtön, mint fogvatartási helyszín magyar területeken az államalapítás korától, tehát a kora középkor legelső időszakaitól kezdve⁵ létezik.⁶ A szabadságvesztés-büntetés

letöltésének helyszínei ekkor elsősorban a tömlöcök voltak,⁷ de fontos jellemzője ezen épületeknek, hogy általában nem erre a célra készültek, hanem már meglévő helyszíneket kezdtek el elzárásra alkalmazni. Tömlöcök leggyakrabban helyi várak pincéiben, a megyeházák alagsori tereiben kerültek kialakításra, ezek azonban sok hátránnyal is bírtak, az itt dolgozó fegyveres állományok rendszerint nem lelkesedtek a raboskodó személyek felügyeletével járó, megnövekedett feladatmennyiségért.⁸ Egy olyan időszakban járunk, amikor még nem beszélhetünk börtönépítészetről, annak ellenére sem, hogy a várakban tapasztalt elzárási állapotok, valamint a rabok mindennapjai során felmerült problémák már előirányozták a témával kapcsolatos igényeket. Megindult azon információk (részben tudatos, de még inkább akaratlan, szándéktalan) gyűjtése, amelyek később a börtönépítészeti struktúrákat, a terület jellegzetességeit alakították, a börtönépületek funkcióinak megfelelő építési tényezőit meghatározták. A szabadságvesztéssel sújtott bűnelkövetők várakba zárásának gyakorlata lényegében megmaradt a polgári átalakulás időszakáig,⁹ de ekkor már a kontinens egészén – benne a Magyar Királyság területén is – gyarapodni kezdett a tudatosan tervezett fegyintézetek száma.

Mindezek ellenére elmondható, hogy kifejezetten büntetés-végrehajtási céllal létrehozott épületet már a XVII. században is találunk magyar területen, ekkor az erdélyi Küküllő vármegye kezdett saját tömlöc építésébe.¹⁰ Ennek ellenére azt se feledjük, hogy a középkori és kora újkori tömlöclétrehozások az esetek legnagyobb százalékában magán (földesúri) megbízás alapján történtek, és nem központi, állami irányítás alatt zajlottak a büntetés-végrehajtás mindennapjai, és az ezzel járó esetleges építkezések, átalakítások sem.

Az első központilag felállított fegyintézet Mária Terézia uralkodása alatt nyitotta meg kapuit, Esterházy Ferenc¹¹ szempnczi¹² birtokán. A kancellár kifejezetten országos fegyintézet alapítására ajánlotta fel egyik földbirtokát a mai Szlovákia területén, a Pozsonytól mintegy 20 kilométer távolságban fekvő településen. Az 1770. augusztus 20-án kelt adománylevélben¹³ az államra átruházott telek nem volt üres, a rajta álló épületekkel

1 Tóth L. (1885) p. 4.

2 Tóth Lőrinc (1814-1903) ügyvéd, a Kúria elnöke, szak- és drámaíró. Számos írása közül kiemelkedő az illavai fegyhárról szóló tanulmánykötete, valamint a fogvatartotti munkáltatás témakörét taglaló, 1888-ban megjelent munkája. (Tóth L. [1888])

3 A börtönépítész fogalom e tanulmányhoz feldolgozott szakirodalmakban két jelentésben fordul elő. Alkalmazták egyrészt bármely elzárásra használt épület vagy épületrész építési munkálatai kapcsán, de jelenti a XIX. század második felére kialakuló, az építészeti speciális ágát jelentő szakágat is. Tanulmányomban én ez utóbbi, speciális építészeti ágat jelentő fogalomként alkalmazom.

4 Mezey B. (1998) p. 11.

5 Azt ezt megelőző időszakokban – a korszak forráshiányára hivatkozva – a tanulmányomban felhasznált szakirodalmak úgy tartják, e téma rekonstruálása szinte lehetetlen, ez idáig legalábbis nem történt meg.

6 A szabadságelvonás hatalmi struktúrákban betöltött szerepéről bővebben lásd Lőrincz J., Mezey B. (2019) p. 31-44.

7 Tömlöc: a börtön eredeti formája, szó szerinti értelmezésben az a technikai megoldás, az a helyszín, ahol fogva tartják az elítéltet. (Lőrincz J., Mezey B. (2019) p. 36.)

További fogvatartási helyszínek: árestum (enyhébb fogság arisztokraták, nemesek fogvatartására), magánbörtön (Magyarországon a XVIII. századtól), kolostorbörtön (Bővebben lásd Lőrincz J., Mezey B. (2019) p. 34-38.)

8 Mezey B. (1998) p. 13.

9 Mi több, ez a jelenség nem is szűnik meg, még napjainkban is számos fegyintézet egykori, azóta már átalakított várakban működik. A gyakorlat megértéséhez jelen tanulmány is fogódzót szolgálhat.

10 Mezey B. (1998) p. 13.

11 Esterházy Ferenc (1715-1785) gróf, főkancellár, 1760-tól Moson vármegye főispánja, 1766-tól a királyi kancellária vezetője, 1783-tól horvát bán. Művelt főúr, vagyonos főnemes, egyebek mellett a pápai kórház alapítójaként tartják számon.

12 A települést 1899-ig Szempcz név alatt találjuk meg a helységnévtárakban, ezt követően módosul a neve Szencz-re, majd Szencre. (Bővebben lásd: Borovszky S. [1896])

13 Vajna K. (1906a) p. 36-37.

együtt került új tulajdonosához. A Kempelen János udvari kancelláriai tanácsos vezetésével zajló építkezés nagyon rövid idő, egy év alatt befejeződött, az intézmény 1772-ben kezdte meg működését, mint első országos javítóház, a Domus Correctoria. Ezt az évet a hazai modern büntetés-végrehajtási intézmény születésének tekinthetjük.¹⁴

A Domus Correctoria fizikai megvalósulását tekintve is mérföldkő volt, építészeti sajátosságait nézve a modern börtön elrendezésének alapvetéseit tartalmazta. A középső udvart négyszögletes épület keretezte, amely egyik oldalát kivéve földszintes volt. Az épület befogadóképessége nagyjából 100 fő volt, a korabeli adatok tükrében pedig azt is láthatjuk, hogy ezt a számot nem is igen haladták meg.¹⁵ Az épület végleges formáját meghatározta a korábbi Esterházy-épületek megléte, de – a lezajlott kisebb-nagyobb felújításoknak köszönhetően – követte a korszakban domináló nyugat-európai mintákat is, amelyek fő ihletforrása a kolostorépítészet volt, ezek épültek jellemzően zárt, udvaros rendszerben, az udvart körbefogó épülettel (úgynevezett zárt beépítési módszer).¹⁶

A Domus Correctoria Szempczen 13 évig működött, 1779 tavaszán Tallósra, a Szempcztől mintegy 25 kilométerre fekvő településre költöztették,¹⁷ oda, ahol egyébként az adományozó Esterházy gróf barokk stílusú kastélya is állt. A fegyintézet a korábbi árvaház épületében kapott helyet, amelyet egykor ugyancsak Esterházy Ferenc hozott létre. Az 1760-ban épült¹⁸ tallói árvaház lakóit pedig Szempczre, az egykori fenyítőház épületébe költöztették át. Az újonnan kinevezett épület¹⁹ meglehetősen rossz állapotán csak évekkel később, 1784-ben igyekeztek valamelyest javítani, de ez a kezdeményezés nem járt nagy sikerrel, így 1785-ben a szegedi vár kazamatáiba költöztették a rabokat. Az egészségtelen fogvatartási körülmények az új helyszínen tarthatatlanná váltak, így a Domus Correctoria két költözés után, 1831-ben kihasználatlanság miatt megszűnt.²⁰ Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc kitöréséig már nem került sor új intézet létrehozására, a harcok elhúzódása pedig el is odázta ezt a kérdést.

A tudatosan tervezett, börtönnek szánt épületek létrehozásának igényét elsősorban a jogrendszer változása hívta életre, amelyet a felvilágosult abszolútizmus uralkodói által megvalósított büntetés-végrehajtási jogharmonizáció kezdeteként értelmezhetünk. Mária Terézia, majd fia, II. József uralkodása alatt kiadott büntető törvénykönyvek²¹ már

jóval nagyobb teret engedtek a szabadságvesztés-büntetés intézményének, mint elődeik. A száműzetés, kiutasítás mellett a fogházban és börtönben²² letöltendő börtönbüntetést is szabadságvesztés-büntetési nemként határozták meg. A harmadik kiszabható büntetési helyszín a dologház volt, amely az elzárás mellett a kötelező munkát is jelentette az itt fogvatartottak számára. Mind a hazai, mind az ausztriai dologházak épületeit tekintve elmondható, hogy épületeik javarészt nem dologháznak készültek, amelyek azonban mégis, azok jellemzően az amszterdami és a londoni mintákra terveződött.

A hazai börtönügy jogszabályi hátterének kimunkálása a XIX. század közepéig váratott magára,²³ a forradalom és szabadságharc lezárultát követően ennek kidolgozása is az új államhatalmi berendezkedés feladatává vált. Az 1850-es években, a neoabszolútizmus és a megtorlások időszakában az osztrák büntető törvénykönyvet léptették hatályba hazánkban is, amely jogszabály a szabadságvesztés büntetését helyezte előtérbe, jelölte meg elsődleges büntetési formaként. Ugyan már II. József idején kinevezték Arad, Munkács és Komárom várát szabadságvesztés-végrehajtási helyszíneként, az osztrák jogszabály érvényesítése után további börtönökre is szükség mutatkozott. A legfontosabb szempont ezek létrehozása kapcsán az volt, hogy minél gyorsabban és minél kisebb anyagi ráfordítás árán nyithassák meg kapukat, tekintve az ország nem túl kedvező gazdasági és társadalmi helyzetére. Logikus döntésnek tűnik tehát, hogy már nem használt katonai létesítményeket jelöltek ki erre a célra, olyanokat is, amelyek akár korábban, a szabadságharc előtt is fogházként, börtönként működtek.²⁴ Ekkor, az 1850-es években lett a hazai büntetés-végrehajtási szervezet központi épülete egyebek mellett a lipótvári, a szamosújvári, valamint a munkácsi vár is, amelyek a tanulmány további témáját tekintve is jelentőséggel bírnak.

A hazai büntetés-végrehajtási intézetek építészettörténete, valamint építészeti jelentősége nem értelmezhető az egyetemes börtönépítészeti struktúrák és elméletek megismerése nélkül, amelyek megágyaztak, kontextust teremtettek a XIX. század második felében felépült és megújult hazai börtönépületek számára is.

A börtönépítészet születése: nemzetközi kitekintés

A büntetés-végrehajtást kiszolgáló épületek, azok építészeti sajátosságai egyrészt funkciós alapon alakultak ki, az a gyakorlat szülte azokat, miszerint az épületek, amelyekbe a történelem során rabokat költöztettek, mennyiben feleltek meg a mindenkori

¹⁴ Mezey B. (1998) p. 19.

¹⁵ Mezey Barna tanulmánya szerint 109 fő volt a maximálisan befogadható létszám. (Mezey B. (1994) p. 80.)

¹⁶ A szenczi fenyítőház építészeti megoldásait, költségeit bővebben lásd Vajna K. (1906a) p. 35-36. Az épület alaprajzát lásd Vajna K. (1906a) p. 89.

¹⁷ Vajna K. (1906a) p. 91.

¹⁸ Vajna K. (1906a) p. 92.

¹⁹ Vajna K. (1906a) p. 95-99.

²⁰ Börtönépítészet (1983) p. 24. A szegedi fenyítőházzal bővebben lásd: Vajna K. (1906b)

²¹ Mária Terézia törvénykönyve a Constitutio Criminalis Theresiana, II. József törvénykönyvének hivatalos elnevezése Sanctio Criminalis Josephina.

²² A fogház és a börtön mellett további jellemző büntetés-végrehajtási helyszín volt a kastély, a vár, a városi tömlőc, a házi áreston és a nyilvános börtön is. (Mezey B. (1998) p. 16.)

²³ A szabadságharcot megelőzően, 1843-ban ugyan sor került egy korszerű büntető törvénykönyv-javaslat kidolgozására, de ennek elfogadása végül nem történt meg.

²⁴ Számos egykori várban működött 1848-1849 előtt börtön, de a harcok időszaka alatt ezek az erődtípusok újfent hadi funkciókat láttak el.

elvárásoknak. A másik jelentős hatást az elméleti gondolkodók fejtették ki a területre, számos szakterület vett részt a koncepciók fejlesztésében. Már a XV. században olvasható volt Leon Battista Alberti²⁵ munkája,²⁶ amelyben enyhébb és súlyosabb büntetések kiszabására alkalmas börtönépületeket tervezett meg. Azt szorgalmazta, hogy a börtönök a város valamely központi, vagy legalábbis ne a legelhagyatottabb részén álljanak, és olyan fallal javasolta körülvenni őket, amelyek erősek, magasak, és nincsen rajtuk semmilyen nyílás. Az épületen belül a rabok bűnük súlyosságához mérten kerülnének elhelyezésre, a súlyosabb bűnöket elkövetők hátrébb, az ajtótól legmesszebb lévő térségbe osztanák be. Tornyok és gyilokjárók kialakítását is javasolta, valamint az egyéni cellák mellett közösségi terek létrehozását is.²⁷ Az 1400-as években egy ilyen típusú munka megjelenése kuriózumnak számított, jelentősen megelőzte korának gondolkodásmódját, tekintve, hogy egy-egy kivételtől eltekintve csak a XIX. században szerveződtek ehhez hasonlatos fizikális jellemzőkkel rendelkező börtönépületek.

Egy másik jeles mintaadó elmélkedő Joseph Furttenbach²⁸ „*Architectura Universalis*” című munkája, amely két mintaépület tervét is tartalmazta. Furttenbach elsődleges tervezési szempontja az őrzés biztosítása volt, a biztonság megteremtése, ez az elvárás érvényesült a börtön (*Zuchthaus*)²⁹ elhelyezésében is. Alberti-hez hasonlóan azt indítványozta, hogy a fegyintézetek a város centrumától ne túl messze kapjanak helyet, hogy a börtön áruszállítása, mind a kimenő, mind a bejövő forgalom könnyen lebonyolítható legyen.³⁰ Emeletes épületeket tervezett, amelyek elülső és oldalnézetükben is teljesen szimmetrikusak. Két típus megtervezésére vállalkozott: mindkét börtönépület kereszt alaprajzú, a szárak metszéspontjaiban egy kör alakú őrhellyel. Az egyik tervezeten a „kereszt” mindegyik szárában egy-egy összefüggő zárkasor helyezkedik el, amelyek nem a falak mellett, hanem a folyosó közepén, egymásnak háttal fordítva kerültek kialakításra. A másik változatban a „kereszt” száraiban kialakított folyosókon több blokkba (tömbbe) rendezve tervezte meg a zárkatákat, amely blokkok több zárkatát tartalmaznak, egymáshoz azonban nem kapcsolódtak.³¹ Az általa tervezett fegyintézeteket udvar és magas fal veszi körbe, melynek sarkain őrtornyok emelkednek.³² A Furttenbach által megalkotott börtöntípus hosszú időre a börtönépítészeti alapvető típusává vált.

25 Leon Battista Alberti (1404-1472) olasz humanista, polihisztior művész (építész, festő, költő, zenész) és filozófus. Fontos munkái a *De reaedificatoria* és az 1540-ben, halála után megjelent *De pictura* című könyvek. (Van Eck, C. (1998) p. 280-281.)

26 Leon Battista Alberti: *De re aedificatoria* (1485)

27 Mezey B. (1992) p. 54.

28 Joseph Furttenbach (1591-1667) német építész, matematikus és mérnök, számos jelentős építészeti szakkönyvet publikált.

29 Zuchthaus: Német szó, jelentése javítóház, nevelőház. Furttenbach német nyelvű munkájában így nevezi az általa tervezett épületet. A magyar nyelvű szakirodalmak dologházként, de fogházként, fegyintézetként és fegyházként is értelmezik.

30 Furttenbach, J. (1635) p. 101.

31 Furttenbach, J. (1635) p. 110-111.

32 Furttenbach ezzel megalkotja a blokkházakhoz hasonló zárkarendszert. Bővebben lásd Mezey (1992) p. 54-55.

Az első tervezett börtönök

A XVII-XVIII. században tehát már létezett a börtönépítész, mint új jelenség, de első sorban elméleti alapon jelent meg, formálódó, új területnek számított az építészetben. 1628-ban Milánóban XI. Kelemen pápa rendelte el egy börtön megépítését,³³ amely aztán több száz évre határozta meg a börtönépítészeti alapvetéseit. A fegyintézet a St. Michael kórházból került kialakításra, kiemelkedő jelentősége pedig az volt, hogy itt épült meg elsőként tervezett, tudatos módon a zárkarendszer, és valósult meg a fogvatartottak zárkákban való elkülönítése. A római épület érdekessége az, hogy a zárkatákat úgy alakították ki, hogy a rácsokon a folyosóra kitekintve mindenki láthassa a folyosói oltárt, biztosítva ezzel a fogvatartottak vallásgyakorlásának lehetőségét, utalva egyúttal az építést elrendelő egyházra is. Ez volt az első alkalom, hogy egy börtön funkciójának maximálisan megfelelő módon épült fel, az épület kialakítása hűen tükrözte annak feladatait. Ezen minta alapján, olasz területeken aztán több dologházat is emeltek, ezek között volt az 1628-ban, Milánóban felépült épület is, amelynek tervrajzai máig fennmaradtak. Az „új börtön” egy teljesen új, alapjairól felépített börtönépület volt, amely meg ma is áll.³⁴

Ezt az időszakot tekinthetjük a (tudatos) börtönépítészeti születésének, hiszen az újonnan felépített, fogvatartási funkciók mentén megtervezett épületek felhívták a figyelmet a feladat specializáltságára, az építészet területén új kihívások megjelenésére, akár egy új építészeti ág születésére.

Az olasz területeken kívül Európa más térségeiben nem jelentkeztek a fejlődés ezen vonulatai, a legtöbb helyen a XVII. század során még a tömlőrendszer működött, vagy központi udvar körül körben elhelyezett zárkatömbökről beszélhetünk. E rendszer rendszer esetében nem szeparált elhelyezésre kell gondolni, hanem nyitott, összefüggő terekre, ahol a fogvatartottak elkülönítését meg sem kísérelték.

Jelentős fellendülést hozott a XVIII. század végének, a XIX. század első időszakának börtönépítési hulláma, amely Európa és Észak-Amerika területét érintette elsősorban. Utóbbiban Philadelphia, míg előbbiben a belga Gent fegyintézete (1862) vált méltán híressé építészeti megoldásait tekintve. Míg a római St. Michael börtön zárkarendszerét úgy tervezték meg, hogy a fogvatartottak az ajtón kitekintve egy központi oltárra lássanak, addig itt egy fordított modell valósult meg: az őrszemélyzet feladatait helyezték előtérbe, és arra törekedtek a zárkák kialakításkor, hogy egy adott helyről az összes zárka belátható legyen. Az őrzési funkció mellett a technikai részletek is

33 Az épület létrehozásában nagy szerepe volt a börtönügy (dologház) előfutárának tartott Filippo Franci-nak is. Bővebben lásd Sellin (1926).

34 Börtönépítész (1983) p. 7-8.

kiemelkedtek a tervekben, a szellőztetés és a világítás működtetésének kérdése, annak modern szempontú biztosítása is fontos szerephez jutott.³⁵

A nyolcszög alakúra tervezett börtönben a zárkatömbök egy középpontból indultak ki, és sugárszerűen haladtak kifelé, a nyolcszög oldalai felé. Ez az elrendezés egyben azt is eredményezte, hogy a zárkasugarak között trapéz alakú udvarok alakultak ki. A zárkatokat egymásnak háttal tervezték, középen folyosóval, ezáltal megteremtve a biztonság feltételeit. A világ első radiális börtöne sikeresen alkalmazta tervezési elveit, a megfigyelés fontosságának előtérbe helyezését, azzal együtt, hogy a fogvatartás tematizálása is megtörtént: külön kerültek elhelyezésre a női, a fiatalok, valamint az első alkalommal szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak.³⁶

Fontos lépések voltak a XVIII. századi angliai változások is, a Blackstone-i³⁷ törvény 1778-ban a zárkák méretét is meghatározta, majd nem sokkal később, 1782-ben az első általános börtöntörvény a nemek szerinti, valamint a büntetés súlyosságától függő elkülönítést is feladatnak jelölte meg a fegyintézetek számára. Ez a központi szabályozás további börtönépületek felépítését eredményezte. A változások lassan elterjedtek az egész kontinensen, és a XIX. század elején beszivárogtak hazánkba is.³⁸

Egy másik út: a dologházak építészeti sajátosságai

A börtönépületek fontos előfutárai voltak a dologházak, amelyek közül az amszterdami és a londoni szolgált elsődleges mintaként a későbbiek számára. Létezésük okát egy középkori jelenség szolgáltatta: a korszak végére jelentősen megemelkedett Európa lakosságszáma, ezáltal pedig a kóborlók, csavargók létszáma is meglehetősen megnövekedett. A számuk a háborúk, járványok, hadjáratok után még inkább megemelkedett, néhány generáció alatt pedig megjelentek a született csavargók is, akik már nem külső tényezők miatt kerültek az utcára, és kényszerültek nyomorúságos életre, hanem ebbe születtek bele. A kóborlók élete a bűnözéssel mindig is szorosan összekapcsolódott, hiszen megélhetésükhöz sokszor lopáshoz, garázdasághoz, szélsőséges esetben valamilyen élet elleni bűncselekményhez kellett folyamodniuk. Ez a jelenség kapcsolódott össze a reformációban megjelenő „bűnös szegénység” gondolatával is, amely elvetette a polgári javak élvezetét azok számára, akik nem tisztességes életet éltek, azaz nem „rendes munkával” keresték kenyerüket.³⁹ E gondolat térnyerése nyomán a korszak lakossága a problémának megoldását már nem a helyi vezetőktől, hanem elsősorban az

államhatalomtól várta, a korszellem pedig nem csupán a büntetés, de a javítás gondolatát is elvárásaként támasztotta a bűnösök büntetésének kiszabásakor. Ezen összetett vélekedés megjelenése eredményezte a dologházak születését, amelyek mindennapi életének bemutatása most nem tartozik szorosan a témához, de építészeti jelentőségük nem megkérdőjelezhető, a börtönépítészeti előfutárának tekinthetjük azokat.

Az első dologház, azaz olyan büntetés-végrehajtási intézet, amely a fegyelem mellett a munkára is szoktatni kívánta a rabokat,⁴⁰ Londonban alakult meg, a XVI. században, majd nem sokkal később Amszterdamban nyílt meg ilyen típusú intézmény. A dologházak általában zárt belső udvaros épületek voltak, gyakran melléképületekkel vagy a főépülethez kapcsolódó szárnyakkal. Jellemzően különálló bejárati épület vezetett a hátsó udvarban lévő nagyobb épületekhez. Ez a logika a kolostorok elrendezési formáit követte, ahogyan az épület utcafronti része is, amely rendszerint díszes megjelenésű volt, párkánnyal vagy szobrokkal látták el. Az udvaron nem csupán fogvatartási épületek, hanem munkatermek, raktárak, illetve szolgálati és kiszolgáló helyiségek is kialakításra kerültek.⁴¹

Jeremy Bentham „panoptikonja”

Jeremy Bentham⁴² angol filozófus, reformer nevéhez egy legendássá vált börtönépítészeti nívó kötődik. Az általa megálmodott börtön teljes valójában ugyan sosem készült el, de jelentősége megkérdőjelezhetetlen az őt követő korszakok börtönépítkezéseinek tekintetében. A tervek alapját az az elmélet adta, miszerint a szabadságvesztés-büntetésnek a fogvatartottak javítását kell megcélózni, elkülönítéssel, foglalkoztatással, valamint oktatással. Ezt a fizikai térben, a zárkákban való elkülönítés jelenítette meg, amelyet biztonságos őrzéssel és munkáltatással egészítettek ki. A kör alaprajzú, többemeletes épületterv logikája abban állt, hogy a falak mentén elhelyezett zárkatokat egy pontból be lehessen látni, ezzel segítve a fegyőrök munkáját, akik így sokkal kisebb létszámban tudták ellátni az őrzési feladatokat. Bentham alapelveinek felhasználásával számos fegyintézet létesült a világban, amelyek egy része még a mai napig is működik.⁴³

40 A fegyelemre és munkára szoktatás ötlete az ún. visszavezetés eszméjének gondolatában gyökerezik. Erről bővebben lásd Mezey (1992) p. 47-48.

41 Mezey B. (1992) p. 53-54.

42 Jeremy Bentham (1748-1832) angol jogtudós, filozófus, a modern utilitarizmus atyja. Elméletének jelentősége a büntetés-végrehajtás szempontjából is kiemelkedő, úgy vélte, a jogi és politikai intézmény hasznossága is attól függ, hogy az intézmény mennyiben mozdítja elő a legtöbb ember boldogságát, az ember megelégedését.

43 Az egyik ilyen, ikonikussá vált börtön a londoni Millbank Penitentiary (vagy Millbank Prison), amely 1816 és 1890 között Nagy-Britannia központi büntetés-végrehajtási intézete volt. Bővebben az épületről lásd Holford, G. (1828). A börtön távlati képét lásd online: <https://www.gettyimages.com.au/detail/news-photo/millbank-prison-on-the-site-now-occupied-by-the-tate-news-photo/2668642?adppopup=true> (Letöltés ideje: 2023. március 7.)

35 Börtönépítész (1983) p. 9.

36 Börtönépítész (1983) p. 9-10.

37 William Blackstone (1723-1780) angol jogász, író, Commentaries című munkája mérföldkő volt az angol jogban, kiemelkedő hatással bírt az amerikai alkotmányra is.

38 Börtönépítész (1983) p. 9-10.

39 Mezey B. (1992) p. 47-48.

Amerikai börtönépítészeti struktúrák

A börtönépítészeti gyakorlati megvalósulásai csak nehezen érthetők meg az adott korszak elméleti, jogi hátterének ismerete nélkül,⁴⁴ jól kitűnik ez az amerikai modelleken is. Komoly fejlődésként könyvelhető el az, amikor az építészeti és a büntetés-végrehajtás összekapcsolódott, az addig külön utakon haladó két fejlődési irány egybefonódott, és megjelentek az első tudatosan megtervezett, funkciójuknak megfelelő börtönépületek. Ez a fejlődés azonban elképzelhetetlen lett volna a büntetésről való társadalmi vélekedés megváltozása nélkül, amely közvetett és közvetlen módon aztán a jogalkotásra is hatással volt. A korszak jellemző változása, a XIX. században a liberalizmus térnyerése gyökeresen alakította át a büntetés-végrehajtás addig szilárdnak vélt alapelveit.

Az így kialakult új rendszerek lényege az elítélt elzárása és munkáltatása volt, Jeremy Bentham, a liberalizmus egyik fontos gondolkodója is ezen elvek mentén alkotta meg panoptikonját. Az elítéltek szigorú elzárása, magánzárkás elhelyezése (azaz a közös terek megszüntetése vagy számuk, illetőleg a fogvatartottak ott töltött idejének lecsökkentése) azt a célt szolgálta, hogy a külvilágtól szilárdan elkülönítve kellőképpen el tudjanak gondolkodni a bűneiken. Ehhez az épületek új típusú rendszerének kidolgozására volt szükség, ahol fontos szempont volt, hogy a fogvatartottak soha ne láthassák a többi elítéltet, mert csak megzavarná őket a bűnbánatban. A munkavégzést engedélyezték számukra is, de csak a zárkán belül.

Egy másik típus, az Auburn rendszer egy kicsit később alakult ki. A módszer lényege a fogvatartottak magánzárkás elkülönítése volt, vagyis azt a közös (vagy egy helyiségben történő) munkavégzéssel. A legtöbben azonban végül egy harmadik típus, a pennsylvaniai rendszer mellett tették le a voksukat, amely a leghatásosabbnak bizonyult a bűnbánat és a fogvatartástól várt javulás kombinációjában.⁴⁵ A módszer alapján az elzárás első periódusa magánzárkában zajlott, majd a fogvatartottak folyamatosan engedményeket kaptak, és a fogvatartási idő vége felé egyre több időt tölthettek a közös terekben.⁴⁶

Ugyan egyik rendszer sem lehet hibátlan, ezek az elméletek mégis uralkodóvá váltak a későbbi korszakokban, és erőteljes hatással voltak a börtönépítészeti egyes szegmenseinek megszilárdításában is. Előfordult, hogy egy-egy elem, épületrész-kialakítás annyira bevált, hogy egyszerűen – a megszokás vagy a megfelelő funkcionalitás miatt – szinte kötelező elemmé rögzült, s majdnem az összes új fegyintézetben megjelent. Az elmélet

⁴⁴ Ezek mindegyikét, terjedelmi okokból, jelen tanulmány nem tudja bemutatni, de amelyek látványos változást hoztak az építészeti, azokat szerepeltetjük. A börtönrendszerek további típusait, valamint az elméletek részleteit lásd Bognár B. (1998).

⁴⁵ Börtönépítészeti (1989) p. 10.

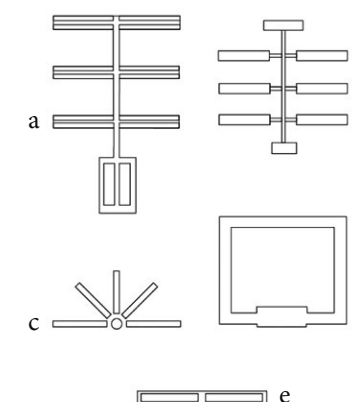
⁴⁶ A téma szempontjából a halálbüntetéssel kapcsolatos jogszabályi módosításokat és azok hatásait is érdemes lehet megvizsgálni, erre most terjedelmi okok miatt nem térünk ki. A kapcsolódó felvetéseket, szempontokat lásd Börtönépítészeti (1983) p. 12.

ellenére mégis sokszor központosított rendszerek jöttek létre, amelyek kizárólag az ellenőrzést szolgálták, nem pártolták a társadalmi, filozófiai változásokat, amelyek a humánus fogvatartást szorgalmazták.

Telefonoszlop rendszer

Az ún. telefonoszlop rendszer Párizshoz közel, Fresnes-ben alakult ki, nevét onnan kapta, hogy az itt épült fegyintézet alaprajza valóban hasonlított egy telefonpózná fő oszlopára, valamint az annak tetején található, arra merőlegesen felszerelt keresztrudakra. Az épületben az oszlop egy központi folyosót jelentett, amely összekapcsolja a négyszögletes zárkatömbök sorát. Ezek a sorok, akárcsak a telefonoszlop keresztrúdjai, merőlegesen csatlakoztak a főfolyosóhoz. A zárkatákat nem a folyosó közepén, hanem a falak mentén építették meg. Ugyan ennek a rendszernek is voltak hibái, de mégis jelentős volt abból a szempontból, hogy egyedi épületet hoztak létre, azaz már nem várta, erődre vagy kolostorra, hanem speciális funkciókat kiszolgáló épületre emlékeztetett. Emellett a keresztfolyosóknak köszönhetően tematikusan el tudtak különülni a börtön egységei, akár kiszolgálóhelyiségek létesítése, akár a fogvatartottak bontásának céljából.⁴⁷

A sok szempontból megújulást, jelentős társadalmi, technikai változásokat hozó XIX. századra tehát már találkozunk kialakult típusokkal, de nincs konszenzus az ideális börtönépület építészeti kiviteléről. Léteztek a panoptikus, telefonoszlop vagy csillag alakú börtönök, valamint ezek változatos kombinációi is megjelentek, de még mindig voltak olyan, nem erre a funkcióra épült épületek, kolostorok, várak, nevelőintézetek, ahol őriztek fogvatartottakat.

1. kép: Börtöntípusok alaprajzai - a. Fresnes börtöne b. Telefonoszlop típus c. Radiális börtön d. Zárt udvaros börtön e. Auburn börtön⁴⁸

⁴⁷ Börtönépítészeti (1983) p. 13.

⁴⁸ A börtönalaprajzokat Juhász Adrienn (BvOP SETFO) készítette.

Hazai börtönépítészeti struktúrák

Ebbe a fejlődő, de mégis konszenzus nélküli XIX. századi börtönépítészeti környezetbe ékelődött bele a hazai rendszer is. Az 1843-ban elkészült büntető törvénykönyv-javaslat korszerű szabályozást tartalmazott: a magánelzárás rendszerét szigorú munkakényszerrel kombinálta, és gondoskodott kedvezményekről is azok számára, aki jó magaviselettel élték és munkával töltötték szabadságvesztésüket. Ez a javaslat végül nem valósult meg, mégis találkozunk a korszakban új fegyintézetekkel, például Komáromban és Pozsonyban. 1845-ben nyitotta meg kapuit a Bentham-féle rendszerben épített balassagyarmati börtön, amely egy ötemeletes, 168 magánzárkát magába foglaló büntetés-végrehajtási intézetként kezdte meg működését. Újabb és újabb fegyintézetek kijelölése és építése azonban az osztrák büntető törvénykönyv hatályba lépésével már elengedhetlenné vált: az 1850-es évekre így érkezünk el a hazai első nagy börtönépítészeti korszakhoz. 1855-1858 között fegyházzá alakították az illavai, a munkácsi és a lipótvári várakat, a nevelőintézetnek szánt épületet Vácott, valamint nők részére a pálos rendi kolostort Márianosztrán.

A Csemegi-kódex (1878) és a kapcsolódó jogszabályok újabb fontos változásokat hoztak a büntetés-végrehajtásban, ezáltal a börtönrendszerben is. Kimondták ugyanis, hogy a büntetésnek arányban kell állnia az elkövetett bűnt súlyával. Ez azt eredményezte, hogy létrejött egy változatos, szegmentáción alapuló büntetés-végrehajtási intézet-struktúra, számos típusa alakult ki az elzárásnak: magánzárkás, javítóintézeti, közvetítő intézeti fogvatartás, valamint a fegyház-, a fogház- és a börtönbüntetések helyszínét is el kellett különíteni. A törvényben előírtak betartása végett számos fegyintézet nyitotta meg kapuit, elsőként 1885. január 1-jén a szegedi, majd 1886-ban a soproni intézmény. Az új intézetek mellett megkezdődtek már meglévő intézmények átépítései is, így a váci és nagyenyedi fegyházakat munkatermekkel egészítették ki, Márianosztrán rabkórházat hoztak létre. Szegeden 1889-ben államfogház is létesült a kerületi börtön mellett. A millennium évében, 1896-ban nyitott meg a Gyűjtő, amely mellett kezdetől fogva létezett egy elmebeteg-megfigyelő osztály is. Számos törvényszéki fogház épült a városi, megyei törvényszékek mellett, egykori épületek átalakításával vagy új építmények létrehozásával, egyebek mellett Szombathelyen, Nyíregyházán, majd később Sátoraljaújhelyen is. Magyarországon a századforduló időszakában huszonhat új börtönépület készült el.

Börtönépítészet fényképeken

A Budapesti Börtönmúzeum, a Büntetés-végrehajtás Szakmatörténeti Gyűjteménye és Dokumentumtára gyűjteményi anyagai között számos fényképet őriz. Ezek javarészt a XX. század történéseit dokumentálják, ám egy-egy anyag a XIX. század végének történetébe is izgalmas betekintést enged. A gyűjtemény egyik kiemelkedő darabja egy

nagyalakú fotóalbum, amely a XIX. század végén, XX. század elején készült fotográfia-kopíákat tartalmazza. A huszonnégy képen tizenegy, a történelmi Magyarország területén létesített büntetés-végrehajtási intézetet távlati képét és/vagy belső tereit láthatjuk. A kilenc országos büntetőintézet (Lipótvár, Illava, Nagyenyed, Sopron, Vác, Szeged, Márianosztra, Harta, valamint a budapesti Gyűjtő) mellett a munkácsi és a szamosújvári börtön is a fotókon szerepel. A fényképek készítője a korszak egyik neves fotográfusa, Erdélyi Mór volt.

Erdélyi Mór fényképei

A XIX. század végére a fényképezés már a mindennapok részévé vált, megjelent a Kodak első fényképezőgépe, számos fotóműterem várta a fényképezkedni vágyókat és az első magyar fényképészek is megkezdtek világhódító útjukat. A Strelisky Sándor, Mai Manó vagy Székely Aladár nevével fémjelzett korszak kiemelkedő alakja volt a Budapesti Börtönmúzeum gyűjteményében található album képeinek készítője, Erdélyi Mór is.

Erdélyi Mór 1866-ban született a felvidéki Nagysurányban. Budapesti tanulmányai után igen fiatalon, 25 éves korában nyitotta meg első műtermét a fővárosi Erzsébet téren. Pályája elején már nagy sikereket futott be, mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy 1894-ben udvari fényképész címmel tüntették ki. 1895-ben a királyi családról készített képeket, a millenniumi ünnepségeken, 1896-ban pedig szinte mindenhol jelen volt, számtalan fotográfiát készített az aktuálisan zajló művészeti, politikai eseményekről. A korabeli sajtó lépten-nyomon közölte fotográfiáit, ennek köszönhetően szinte mindenki megismerte a nevét. Hamarosan már második műtermét nyitotta meg az Astoria közelében, a Kossuth Lajos utca és a mai Semmelweis utca sarkán.⁴⁹ A századforduló nagy építkezéseinek elsőszámú dokumentarista fotósa lett, a Magyar Szalon folyóiratban Erdélyi sorozatot indított, fényképeivel mutatták be Budapest új épületeit, valamint az építési munkálatokat is.⁵⁰

1900-ban részt vett a párizsi világkiállításon, ahol munkáját aranyéremmel ismerték el. Még 40 éves sem volt, amikor úgy döntött, országjárásba kezd, és minél több mindent megörökít a századfordulón fellendülő építkezésekből, valamint a gyönyörű magyar tájból is. A körút olyan jól sikerült, hogy szinte az egész országot beutazta, és 1906-ra fotóalbumot is jelentetett meg az elkészült munkák válogatásából.⁵¹

Az egész projekt célja az volt, hogy dokumentációjával segítse a magyar kultúra terjesztését, népszerűsítését, bemutassa a hazai fejlesztések eredményeit, a dualizmus

⁴⁹ Demeter Zs. (2008) p. 11-12.

⁵⁰ Magyar Szalon (1898-1899) 16/2. p. 875-876.

⁵¹ Demeter Zs. (2008) p. 12.

időszakának, a boldog békeidők Magyarországnak előnyös oldalát. A főváros is támogatta elképzelését, egy szakértő bizottság felállításával részt vettek a fotósorozat szelektálásában, és egy 200 darabból álló, kifejezetten oktatási célokra összeállított kollekció is készült a képeiből.

Az 1906-ra elkészített, több ezer fényképből álló sorozatban iskolák, múzeumok, egyéb közintézmények fotográfiai mellett a haza büntetés-végrehajtási intézetek legtöbbje is szerepelt, amely sorozat egyes képeinek másolatai találhatóak meg ma a Budapesti Börtönmúzeum gyűjteményében is.

Az albumban összesen huszonkét darab fénykép került összegyűjtésre, tizenegy épületről. A múzeumi gyűjteményben található sorozat igen szép gyűjtés, de nem teljes, néhány – e szériába tartozó – fénykép még fellelhető a korabeli lapokban, illetve a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumában, valamint a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményében is.⁵²

A fényképek még hosszú évekig a fegyintézetek elsődleges képi ábrázolásnak számítottak, a Vasárnapi Újság hasábjain számos alkalommal szerepeltek, egyebek mellett az 1912-es Börtönügyi Kongresszus illusztrációiként is. Dr. Megyery István⁵³ „A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek” című művében Erdélyi fotográfiáin szemléltetik a fegyintézeteket, ahogyan a korszak képeslapjaira a sorozat részeit nyomtatták.

A XIX. század második fele a hazai börtönépítkezés egyik, hanem a legtermékenyebb időszakának mondható. A gyorsütemű építkezések alapja az 1852-ben hazánkban is hatályba lépett osztrák büntető törvénykönyv volt, amelynek hatására, és a dualizmus általános fellendülési lázána következményeként ítélező fórumok épületei, bíróságok, törvényszéki paloták, fogházak és fegyintézetek is épületek. A XIX. század végére 9 országos, 65 törvényszéki és 313 járásbírósi fogház működött az országban, s ebből – a szakirodalmi információk, illetve a saját adatgyűjtés alapján – 3 ítélőtáblai, 22 törvényszéki, 4 járásbírósi és 7 önálló büntetés-végrehajtási épület tervezése egyetlen személy, Wagner Gyula nevéhez kapcsolódik.

Az Erdélyi Mór által készített fotókat izgalmas összevetni a XX. század elejéről származó tervekrajzokkal is,⁵⁴ amelyek amellett, hogy megkönnyítik a fényképek beazonosítását,

52 A teljes gyűjteményt Erdélyi Mór a Fővárosi Múzeumnak szánta, így a gyűjtemény egésze ma ott, annak intézményi jogutódjában, a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumának fotótárában található. (Demeter Zs. (2008) p. 13.)

53 Megyery István, dr. (1859-1931) ügyész, jogi szakíró, fontos szerepet vállalt a hazai börtönügy jogi szabályozásának kialakításában.

54 Megyery I. (1905) p. 573-585.

a rajta szereplő épületek felismerését, következtetni engednek az épületek környezetére, azok elhelyezkedésére, nagyságára is.

Börtönépületek Erdélyi Mór fotográfiáin⁵⁵

Váci Fegyház és Börtön

„Vác. Aki Vácson csak egyszer utazott is keresztül, lehetetlen, hogy ne látta volna a város felső részén, közel a Dunához egy elhagyatott nagy ház esőmosta, széljárta, időrágta terjedelmes falait. Ezen épületet Teresianumnak hívták.”⁵⁶

A váci börtön épületének „magja” a XVIII. század második felében épült fel. A váci Theresianum intézményét a bécsi Collegium Theresianum mintájára hozta létre Mária Terézia királynő azzal a céllal, hogy az elszegényedett, magyar köznemesi ifjak oktatását elősegítse. A tanintézmény 1767 és 1784 között működött, működését II. József rendeletére nyomán szüntették meg.⁵⁷ A Theresianum eleinte Migazzi Kristóf (Christian Anton von Migazzi)⁵⁸ váci püspök palotájában működött, majd 1777-ben költözött be egy, az intézmény számára emelt, Duna-parti épületbe.⁵⁹ Ez ma a Váci Fegyház és Börtön.

A Theresianum megszűnését követően, ebben az épületben alakította meg az országgyűlés a Ludovika Akadémiát (1808), amelynek alapítása ugyan megtörtént, de megnyitása már elmaradt. Az Akadémia elsősorban a hadsereg céljait szolgálta, az itt nevelkedett (nemesi vagy polgári származású) ifjak a haza szolgálatára esküdtek fel, és képzésüket is e céllal végezték. Az intézményt 1825-ben a fővárosba helyezték át, Vác lakosságának akarata ellenére. Az Akadémia áthelyezését követően az épületegyüttes egyes részeit haszonbérbe adták, de használták átvonuló katonai csapatok elszállásolására is. Az épület állapota a használat során igen megromlott, szoba került annak lebontása is. 1834-ben az akkor regnáló váci püspök, Nádasdy Ferenc vásárolta meg az objektumot azzal a céllal, hogy felajánlja az országos tébolydai alapba. Ezt követően

55 A tanulmányban a fegyintézetek megnyitásuk sorrendje szerint kerülnek bemutatásra, különválasztva egymástól a jelenlegi magyar határokon belüli és az azokon túli börtönöket. A Budapesti Börtönmúzeum albumában a következő sorrend szerint szerepelnek a képek: 1. Budapesti Fegyház és Börtön, 2. Büntetés-végrehajtó Intézet Állampusztá, 3. Márianosztrai Fegyház és Börtön, 4. Sopronkőhidai Fegyház és Börtön, 5. Szegedi Fegyház és Börtön, 6. Váci Fegyház és Börtön, majd (a mai Szlovákia területén található) 7. Illava, 8. Lipótvár, (a mai Románia területén található) 9. Nagyenyed, 10. Szamosújvár és (a mai Ukrajna területén található) 11. Munkács.

56 Vasárnapi Újság (1855) 2/25. p. 200.

57 Kispárti J. (1914) p. 3-6.

58 Migazzi Kristóf Antal, gr., eredetileg Christoph Anton von Migazzi (1714-1803) bécsi érsek, váci püspök, fontos munkát végzett regnálása alatt Vác városfejlesztésében, építkezéseinek megvalósulásában.

59 Az építkezés 1765-ben kezdődött meg a váci, Mária Terézia tiszteletére épített diadalív mellett, a fegyház mai helyszínén. A késő barokk (rokokó), korai klasszicista időkhoz sorolt diadalív leginkább a copf építészeti stílus jegyeit viseli.

elkezdődött annak átalakítása, Kassalik Ferenc és Zittenbach Mátyás tervei alapján, ám annak befejezésére már nem került sor.

Az osztrák büntető törvénykönyv 1854. évi hatályba lépését követően aztán országos fegyházintézként vették használatba, 1855-ben nyitott meg itt a Váci Magyar Kir. Országos Fegyházintézet. A törvénykönyv nyomán a szabadságvesztés büntetése gyakorlatilag elsőrendű büntetési tételként jelent meg, így – ahogyan ez a tanulmány korábbi szakaszaiból is kitűnik – szükségessé vált hazánkban is fegyházintézetek alapítása. A váci intézet alapításakor annak befogadói létszáma 600, a dualizmus alatt már 900 fő körül mozgott. Az épület kialakítását meghatározta az is, hogy ide utalták be az egy évnél hosszabb szabadságvesztésre ítélt huszonéveseket (kivéve Horvátország és Erdély területét), így jelentős szakipari nevelés zajlott a falak között. A megnyitást követő évtizedekben a fegyházintézet majdhogynem egy ipari iskola jellegét öltötte magára.⁶⁰

A Csemegi-kódex hatályba kerülésével az intézetet kerületi börtönné, majd 1884-1885-ben fegyházzá alakították, az ezt követő felújítás pedig már Wagner Gyula tervei alapján⁶¹ valósult meg. Ekkor készült el az a Duna parti kibővítés, amely a fogvatartottak munkáltatásának szolgált helyéül. A tervek alapján⁶² anyagraktárak, bognár és fűvókészítő műhelyek kaptak itt helyet, valamint itt üzemelt a nyomda is. 1890-ben aztán újabb bővítés történt, a Jirászek Nándor és Krausz Lipót építészeti társvállalkozó cég 1893 nyarára készült el a több mint 100 méter hosszúságú, L alakú, magánzárkákat magába foglaló épülettel.⁶³ A sokáig Magyarország legmodernebb gyógyintézetének számító rabkórház 1931-ben nyitotta meg kapuit.

Az épület fontos része a Theresianum idejéből megmaradt templom, amelynek a földszinti padsora és karzata két oldalról öleli körbe az oltárhoz vezető folyosót. Az oltárhoz 10 lépcső vezet fel, a főoltárképen a szeplőtlen Szűz Anya képe látható, akit két oldalról egy-egy angyal fog közre.

Az épület rendelkezett belső udvarral, ahol két szivattyús kút volt található, amely közvetlenül a Dunából emelte ki a vizet. A vizet kavicsokkal szűrték meg, mielőtt a kútba került. Az épületet többfunkciós gőzgéppel látták el, amely a konyhában a főzéshez biztosította az energiát, valamint a mosáshoz és a fürdéshez szükséges meleg vizet, de a ruhaszáritást és a vízszivattyúzást is ennek segítségével oldották meg.

⁶⁰ Heinrich-Tamáská P. (2013) p. 346.

⁶¹ Az 1885-ös átalakítás és építkezés terveit Sontheitl Ferenc készítette el 1878-ban, viszont a Váci Országos Fegyházintézet épületének bővítését és átalakítását végül a szegedi csillagbörtön, a nagyenyedi fegyházintézet és a gyűjtőfogház megálmodója, Wagner Gyula építész végezte. Ekkor építették meg az elítéltek munkáltatását szolgáló Duna-parti épületet, együttes tömböt alkotva az elhelyezési körletekkel. (Megyeri-Pálfi Z. [2020])

⁶² Megyeri I. (1905) p. 576.

⁶³ Heinrich-Tamáská P. (2013) p. 346-347.

A váci fegyházintézetéről, részben Dunához való közelsége miatt is, számos fotográfia készült a XX. században. Gyakran szerepel folyami hajókirándulásokon készült csoportképek háttérében, az épület történelmi jellege, historikus vonásai miatt hosszú ideig sokan nem is börtönnek gondolhatták. Erdélyi Mór három váci fényképe is szerepel a Budapesti Börtönmúzeum fotóalbumában, de az épületről már jóval korábbi ábrázolásokat is ismerünk, 1859-ben a Vasárnapi Újság számolt be⁶⁴ az új fegyházintézetéről, amelyet az épületről készített metszettel illusztráltak.⁶⁵

Márianosztrai Fegyház és Börtön⁶⁶

Az egyik legrégebbi büntetés-végrehajtási intézet, amelynek épülettörténete a vegyesházi királyaink korából indul, a Márianosztrai Fegyház és Börtön. 1352-ben Nagy Lajos király⁶⁷ a pálos rendnek adományozta e területet, azzal a céllal, hogy kolostort építsenek. Ekkor készültek el itt az első építmények, felépült egy templom, amely a mai napig is áll, valamint két másik épület, amely a középső, négyszögletes udvart szegélyezte.

A török korban a pálosoknak menekülniük kellett, így az épület elhagyatottá vált, állapota gyors romlásnak indult.⁶⁸ A felújítás 1711-ben kezdődött meg, jórészt a középkori falak helyreállításával, illetve azok kibővítésével. A század végén az egyház elvesztette a területet, II. József „reformjai” nyomán feloszlatták a pálos rendet, és állami tulajdonba helyezték át a területet, valamint a rajta álló épületeket. Ezt követően sokáig használaton kívül álltak, egészen addig, amíg a napóleoni háborúk egyetlen hazai ütközetét, a győri csatát követően kórházként rendezték be azokat. Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc utáni időszakban számos átalakítás történt.

A XIX. század második felének politikai berendezkedése és a lezajló társadalmi változások nyomán a bűnözések száma erőteljes növekedésnek indult. Hamar igény mutatkozott arra, hogy megnöveljék a fogvatartási helyek számát, így más helyszínek mellett Márianosztrát is országos börtönné alakították át. Nem csupán a büntetés-végrehajtás, de a magyar történelem egésze szempontjából is fontos állomás volt a fegyházintézet megnyitása, hiszen a hazai első „modern” női börtönként vonulhatott be az emlékezetbe.

⁶⁴ Vasárnapi Újság (1859) 6/2. p. 17-18.

⁶⁵ További képek elérhetők a BvOP honlapján, a QR-kód beolvasása után.

⁶⁶ A történeti összefoglaló főbb információinak forrása a 1352-1858 „Nostra”. A 140 éves Márianosztrai Fegyház és Börtön Jubileumi Évkönyve (Nagy J. [1998]). Amennyiben az adott információ más-honnan származik, hivatkozás jelzi azt.

⁶⁷ A kolostor Nagy Lajos király uralkodásának 10 éves évfordulója alkalmából épült. (Budapesti Hírlap (1925) 45/18. p. 7.)

⁶⁸ Széchényi György prímás újból felépíttette azt, s a pálosok rendjének novíciusait helyezte ide. (Budapesti Hírlap (1905) 25/261. p. 18.)

2. kép: Erdélyi Mór: Márianosztrai Királyi Fegyintézet (Budapesti Börtönmúzeum)⁶⁹

1857-ben, a korábbi megmaradt épület elemeire további emelet(ek)et építettek, majd a következő évben, 1858-ban ünnepélyes keretek között adták át az intézetet. 1894-ben egy második bővítés is történt, további magasztásokat alkalmaztak, ezt követően jött létre az épület mai, végleges formája. A Márianosztrai Magyar Királyi Országos Női Fegyintézet régi fegyházépülete – amely a főkapuval szemben áll – három oldalán kétemeletes, negyedik oldalán földszintes épület, hosszított téglalap alakú, az épület közepén nagy sétatudvarral.⁷⁰ Az 1890-es évek nagy építkezéseinek eredményeképpen számos új részleg készült el és került felújításra, ekkor épült egyebek mellett a magánzárkatömb, a rabkórház, több munkaterem és a rabtemplom is. A kapu mellett fegyőrlak, a gazdasági épületek mögött gazdasági területek, kertek találhatók. A fegyházépület északi oldalán a fürdőház és a faskamrák sorakoztak, keleti oldalán a templom magasodott. A fegyházból hídszerű átjárón át lehetett a négyemeletes magánzárka épületbe jutni, ahonnan folyosó vezetett át a kórházi részlegbe.⁷¹

Ekkor alakultak ki a mai fegyház alapjai is. A nagyszabású építkezések, felújítások 1894-re zárultak le, de néhány évvel később még történtek fejlesztések, megépült egy

új, kétemeletes épületszárny, valamint elkészült a zárt sétatudvar is. A Márianosztrai Fegyház és Börtön épülete mellett rabtemetője is egyedülálló jelentőségű, a hosszú ideje temetkezési helyként szolgáló területen a női börtön alapítása, 1858 óta temetik el a fegyintézetben elhunyt rabokat, valamint az őrzési feladatokat ellátó Szent Vince rend nővéreit is. A rabtemető a mai napig megvan, sajátos színfoltja a hazai büntetés-végrehajtás történetének.

Az Erdélyi-sorozatban látható képeken – 1910 körül – már ez utóbbi változat látható, a második, távlati kép, a kimagasló templommal, megjelent a Vasárnapi Újság 1905-ös számában⁷² is. (2. kép)

Büntetés-végrehajtó Intézet, Állampuszta (Harta)

„A hartai fegyintézet páratlanul áll a világon. Fegyintézet, amely azonban csak éjszakára szolgál pihenőhelyül a raboknak, akik nappal a szabadban vannak.”⁷³

Harta község külterületén, a falutól észak-keletre, Dunatétlen irányában található az Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet. Az intézmény eredetileg Hartai Királyi Közvetítő Intézet (Kishartai Közvetítő Intézet) néven nyílt meg 1884-ben a Bács-Kiskun megyei Hartán, pontosabban annak külterületén, Állampusztán. A börtön helyszínéül Wagner Pál egykori birtoka szolgált, aki váci börtönbüntetésének letöltése után ajánlotta fel majorságát az államkincstárnak azzal a céllal, hogy ott olyan büntetés-végrehajtási intézetet létesítsenek, ahol a fogvatartottak – a birtok eredeti rendeltetéséhez híven – mezőgazdasági munkát végezhetnek.

Erdélyi Mór – a Budapesti Börtönmúzeumban is megtalálható – fotográfiáin is jól kitűnik az épületek gazdasági jellege, a földszintes, falusias jellegű házak inkább emlékeztetnek minket gazdálkodási, mint fogvatartási épületekre. Szemléletesen mutatja be a területet és az építményeket a Jog című folyóirat 1886. évi száma. „Az intézet egy hosszúkás négyszögletű 170 hektár termékeny területen áll. Ezen terület közepén következő épületek vannak: egy egyemeletes, magas vidéki házhoz hasonló épület, mely az igazgató és segéde lakásául és pár iroda helyiségéül szolgál; ezen épület mellett két kisebb lakóház áll, a felvigyázó személyzet és az ispán családjai részére; ezen és az igazgatósági épülettől áttekinthetőleg van 4 gazdasági épület kinézésű ház, melyek közül mindegyikben egy tágas előszoba, 3 szoba a fegyencek részére, egy a felügyelő és egy kamara van. Minden házban 24 fegyencre van hely. Végül még istállók, kocsiszínek, gabonamagtárak és egyéb gazdasági épületek vannak még itt a legszebb rendben.”⁷⁴

⁶⁹ A tanulmányban megjelenő fényképek Erdélyi Mór fotósorozatából származnak. A képeket tartalmazó fotóalbum a Budapesti Börtönmúzeum, a Büntetés-végrehajtási Szervezet Szakmatörténeti Gyűjteménye és Dokumentumtára gyűjteményi anyagának része.

⁷⁰ Sürgöny (1866) 6/110. p. 2.

⁷¹ Megyery I. (1905) p. 581.

⁷² Vasárnapi Újság (1905) 52/36. p. 569-574.

⁷³ Budapesti Hírlap (1925) 45/18. p. 7.

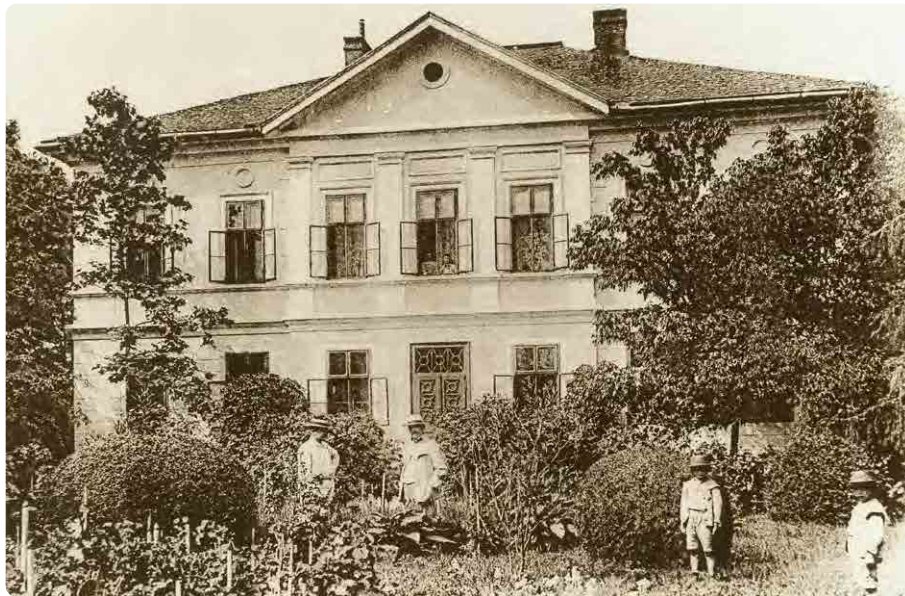
⁷⁴ A Jog (1886) 5/29. p. 231.

A mezőgazdaság szerteágazó területeihez alkalmas épületek kerültek kialakításra, a telek alaprajzán lókifutót, szőlőskertet, kukoricagórét, méhest, faiskolát és baromfiudvarokat is megjelöltek, a területet keretező szántóföldek is jelentős területet öleltek fel. A Hartai Magyar Királyi Közvetítőintézet területén a vallásgyakorlás helyszínéül egy kápolnát is találunk.⁷⁵

Az intézmény biztonsági készülékek nélkül működött, jellemzően azon fogvatartottak számára, akik már a szabadulás, feltételes szabadlábra bocsátás küszöbén voltak. A hartai intézet működésének alapja az ún. ír modell volt.⁷⁶

Az épületek első megújítása az első világháború után történt, a felújítás Gedeon Emil nevéhez kötődik. Ezt követően a második világháború után, majd 1980-ban újítják fel. 1974-ben az intézethez csatolják a Solti Állami Gazdaságot.

A Budapesti Börtönmúzeum gyűjteményében is megtalálható fotósorozat második képe (3. kép) az igazgatósági épületet ábrázolja, amely ma is az állampusztai Büntetés-végrehajtó Intézet központi épülete.

3. kép: Erdélyi Mór: Hartai Királyi Közvetítő Intézet (Budapesti Börtönmúzeum)

⁷⁵ Megyery I. (1905) p. 584.

⁷⁶ A modelltől bővebben lásd Bognár B. (1998) p. 91-92.

Szegedi Fegyház és Börtön

1785-ben II. József császár a szempczi fenyítőházat először Tallósra, az ottani árvaház helyére költöztette, majd később Szegedre, a vár kazamatáiba helyezték át. A várbörtön 1831-ig működött itt, majd rabhiány miatt megszüntették. A máig létező büntetés-végrehajtási intézet létrehozásáról 1881-ben döntöttek.

Az 1879-es szegedi árvíz több ezer épületet sodort el a városban és tett lakhatatlanná házakat, használhatatlanná közintézményeket. Ez a sajnálatos esemény teremtett lehetőséget arra, hogy a girbegurba, szabálytalan utcákból álló város néhány év alatt századfordulós nagyvárossá fejlődjön, és a fővároshoz hasonló léptékű, óriási építkezések kezdődhessenek meg területén. Az árvíz utáni helyreállítási munkák 1880 és 1883 között zajlottak Szegeden, a helyreállítás vezetője Tisza Lajos királyi kormánybiztos volt. A gyorsléptékű munkálatoknak köszönhetően több mint 2500 új lakóház, valamint közel 600 közintézmény és egyéb épület készült el, köztük a szegedi kerületi fegyintézet, a Csillagbörtön is.

A fegyintézet helyét Rókusvárosban, a Mars tér szélén jelölték ki. Az építkezés 1881-ben indult meg, az előzetes tervek alapján a 4,75 méter magas kőfallal körülvett épületek és a hozzájuk tartozó udvarok egy 8,58 hektáros területet ölelnek majd fel.⁷⁷ Az építkezés – részben a város egyéb beruházásainak is köszönhetően – nagy népszerűségnek örvendett, a sajtó hasábjain többször jelentek meg beszámolók a munkálatokról, valamint az építkezés híres-neves látogatóiról is. 1883-ban Ferenc József uralkodó háromnapos szegedi utazása alatt a börtönépítkezést is meglátogatta,⁷⁸ 1885-ben pedig Pulszky Ferenc és Dr. László Zsigmond igazságügyminiszteri tanácsos tette tiszteletét az építkezésen.⁷⁹

A rendkívül gyors ütemben zajló építkezést két rejtélyes haláleset rövid időre megakasztotta, a korabeli lapok hasábjain öngyilkosságokról számoltak be, amelyek mindegyikét az építkezések munkásai követték el.⁸⁰

A főépület (csillagbörtön) 1884. október 14-ére készült el. A börtönt Wagner Gyula modern épületgyűttesként körfolyosós, Bentham-féle panoptikus rendszerben tervezte meg. A háromemeletes, négy épületszárnyas fegyintézet mellett három funkcionális épület is készült ekkor. Már 1883-ban végleges formát öltött a törvényszéki fogház, amely két épületszárnyból állt, és 200 fő befogadására volt alkalmas, külön női és kórházi

⁷⁷ Mezey B. (1995) p. 4.

⁷⁸ Szegedi Napló (1883) 6/238. p. 2.

⁷⁹ Nemzet (1885) 4/936. p. 2.

⁸⁰ Nemzet (1884) 3/666. p. 3. és Nemzet (1884) 3/702. p. 2.

részleggel.⁸¹ Ugyanebben az évben készült el a neoreneszánsz stílusú törvényszéki palota is, amely nagyobb átalakítását 1904 és 1906 között szintén Wagner Gyula tervei alapján készítik majd el. 1884-ben pedig a kerületi börtön nyitott meg, amely hamar megkapta a máig is ismert csillagbörtön elnevezést. 1890-ben a területileg elkülönült, de szervezetileg ide tartozó államfogház is létrejött.

A börtönrész kiviteli tervét Nendtvich Gusztáv⁸² készítette el.⁸³ A hármas tagolású épületegyüttes – a bírósági épület (törvényszéki palota), a megyei börtön és előzetes ház (törvényszéki fogház), valamint a fegyház és börtön (királyi kerületi börtön) – lényegében prototípusává válik a századvégi, illetve XX. század eleji, hazai igazságügyi építészetnek.⁸⁴

A királyi kerületi börtön tehát igazi börtönépítészeti klasszikus, panoptikus rendszerű, függőfolyosós kivitelű épület, szintjei egy pontról áttekinthetők. Az épületben 79 magánzárka, 65 társas zárka (5-6 fő zárkánként) kapott helyett, így összesen nagyjából 500 fő befogadására volt alkalmas. Ezeken felül fegyelmi zárkák, munkatermek, irodahelyiségek is létesültek a főépületben. Az udvaron lakatos és asztalos munkatermek, raktárak, valamint halottas kamra is kialakításra került.⁸⁵ A több mint 8,5 hektáros területen a kerületi börtön (csillagbörtön) mellett a vizsgálati és az elítéltek fogháza, az utcafronton pedig a büntető törvényszék helyezkedett el. Az intézmény a Szegedi Királyi Kerületi Börtön nevet kapta.⁸⁶

A szegedi épületek, ahogyan a Wagnerhez köthető más börtönépületek, egyszerre feleltek meg a biztonságos őrzés, a kulturált munkavégzés és a fogvatartotti létszám következményéből adódó összetett feladatrendszer minden részletének is. Stílusát és építészeti anyaghasználatát tekintve pedig illeszkednek a historizmus hazai építészetébe, a neoreneszánsz irányzat jegyeit viselik magukon.

Miért Csillag a Csillag? Egy biztos: nem ez volt az első csillag alakú börtön, azonban többek szerint a ragadványnév az épületet építő munkásoktól származik. Ők voltak az elsők, akik észrevették speciális alakját, és amikor munkájukról beszéltek, szlengként csak csillagbörtönként emlegették az épülő börtönt. Mások szerint ez a név a kulcs alakú törvényszéki fogházzal szembeni megkülönböztetésre szolgált, megint mások szerint a börtön járólapjain található a csillagábrázolás ihlette meg a névadókat.⁸⁷

⁸¹ Oláh M. (1999) p. 23-25.

⁸² Nendtvich Gusztáv (1854-1891) építész és mérnök, Nendtvich Károly műegyetemi tanár fia, aki egyebek mellett a parlament építésénél is főmérnökként dolgozott. Gyógyíthatatlan betegsége következtében 1891-ben öngyilkosságot követett el. (Szinnyei [1891–1914])

⁸³ Heinrich-Tamáská P. (2013) p. 293.

⁸⁴ Nagy I. (2015) p. 23.

⁸⁵ Megyery I. (1905) p. 583.

⁸⁶ A Csillagbörtön első éves működésének összegző jelentését lásd Törökfalvi Török K. (1886)

⁸⁷ Nagy I. (2015) p. 26.

4. kép: Erdélyi Mór: Szegedi Kerületi Börtön (Budapesti Börtönmúzeum)

Erdélyi Mór a szegedi börtönről több fotográfiát is készített, ezekből egy található meg a Börtönmúzeum gyűjteményében található albumban (4. kép). Egy másik, a fogvatartottak munkáltatását bemutató példány a Vasárnapi Újság 1905-ös számában jelent meg,⁸⁸ a Nemzetközi Börtönügyi Kongresszus beszámolója mellett, számos egyéb, e sorozatból származó fényképpel együtt.

Sopronkőhidai Fegyház és Börtön

A Soproni Magyar Királyi Országos Fegyintézet Sopronkőhidán, Sopron külterületi részén került felépítésre, a korabeli sajtó beszámolója szerint „*vagyonos, művelt, iparos vidéken, nagyobb kereskedő város közelében, de mégsem annak falai közt fekszik*”.⁸⁹ A századvégi közvélekedés támogatta is ezt az elképzelést, egyrészt az esetleges járványok elleni könnyebb védekezés, valamint a rabmunkáltatás során gyártott javak sikerebb szállítása érdekében.⁹⁰

Az építkezést 1883-ban engedélyezték, a munkálatok már a következő évben elindultak, a fegyintézet helyszínéül az egykori cukorgyár épületét jelölték ki.⁹¹ Az 1884-ben

⁸⁸ Vasárnapi Újság (1905) 52/36. p. 572.

⁸⁹ Tóth L. (1885) p. 8.

⁹⁰ Az ilyen típusú börtönelhelyezés elméleti alapjait Alberti és Furttenbach tették le.

⁹¹ Offermann Theodor és társai egy közeli településre, Petőházára települtek. (Politikai Újdonságok (1884) 30/18. p. 231. és Budapesti Hírlap (1884) 4/236. p. 7.)

megindult építés,⁹² átépítés tervezője és az építkezés vezetője a börtönépítész nagy mestere, Wagner Gyula volt. Az ellenőri teendőket Náday Antal, Sopron megyei államépítészeti mérnök látta el. A minisztérium nevében eljáró, a főfelügyelői feladatokat gyakorló személy dr. László Zsigmond volt, a börtönügyi osztály akkori vezetője. Az épület átépítésénél fontos szempont volt, hogy lehetőleg minél kevesebb anyagi ráfordítással készüljön el a fegyintézet, és minél nagyobb részben hasznosítsák a meglévő cukorgyári épület részeit. A forró vizes fűtésrendszerrel és elektromos világítással ellátott fegyintézet 1886-ban nyitotta meg kapuit.⁹³

Az építkezés folyamán az 52 315/1885. IM. sz. rendelet engedélyezte a kazán- és gépház megépítését, valamint a munkatermi terület és a halottas kamra kialakítását is. Az átépítés összköltsége több mint 12 300 koronára rúgott, amely jóval meghaladta az eredetileg tervezett pénzüsszeget. Az épület átépítése során fontos feladat volt a régi cukorgyári főépület felhasználása, amelyből a zárkaépületet kívánták kialakítani, valamint új kórház, körfal, illetve több gazdasági épület megtervezése és kivitelezése is. Az egykori cukorgyári munkások számára létesített lakásokat fegyőri lakásokká, egy másik, már meglévő emeletes épületet munkatermekké és raktárakká, az igazgatóság területeit pedig irodákká, valamint tisztai lakásokká alakították át.

5. kép: Erdélyi Mór: Soproni Királyi Fegyintézet (Budapesti Börtönmúzeum)

Az 1886-ra elkészült Soproni Magyar Királyi Országos Fegyintézetbe mindösszesen két kapun lehetett bejutni. A főkaput elsősorban járműközlekedésre, a másikat, amely az

⁹² Budapesti Hírlap (1884) 4/125. p. 1.

⁹³ Az Építési Ipar (1884) 8/21. p. 21.

igazgatósági épület mellett kapott helyet, mindennemű gyalogos forgalomra tervezték. „Midőn az udvar felőli ajtón belépünk, a fegyintézet falkerítésének éjszaki oldalánál vagyunk s első pillanatra egy homlokzatával ezen fallal színező földszintes épületet találunk, mely 54 ágygal a fegyőrök laktanyájaként szolgál s két nagy teremből áll.”⁹⁴ A „laktanyával” szemközt, a kapu felől nézve az épület mögött található a fegyintézet háromemeletes főépülete, amelynek alaprajza H betűt formáz. Az épület bejárata a betű felénél, szárának közepén található, amelybe belépve előre, jobbra és balra is zárkatömböket alakítottak ki, a folyosórendszer egészét beépítve ez által. A zárkaépületben összesen 686 zárka létesült, amelyek közül 11 sötétzárka volt.⁹⁵

A börtön területén emellett sétaudvarok, római katolikus templom, valamint munkatermek is helyet kaptak, ezeken felül kovácsműhely, jégverem és kiszolgáló helyiségek, konyha, sütőde és fürdő is létesült itt. A kórház a börtönépület mellett sorakozó munkatermek, valamint a halottas kamra mellett került kialakításra.

Az intézet hivatalos megnevezése – tevékenysége kiszélesítése következtében – 1929-től Soproni Királyi Országos Fegyintézet és Szigorított Dologház lett, 1967-től Sopronkőhidai Büntetés-végrehajtási Intézet, 1972-től Sopronkőhidai Fegyház, majd az itt fogvatartottak összetételének megfelelően 1988-tól Sopronkőhidai Fegyház és Börtön néven működött és működik a mai napig is.⁹⁶

Budapesti Fegyház és Börtön

Tervező, építész: Wagner Gyula

Vállalkozó: Grünwald testvérek

Főmérnök, művezető: Náday Antal

Bokrétáünnepség: 1895. október 4.

Megnyitó: 1896. november 1.

A Budapesti Gyűjtőfogház építése 1894-ben kezdődött meg Kőbányán, a Kozma utcában. A Wagner Gyula⁹⁷ tervei alapján⁹⁸ felépített épület két év alatt készült el,

⁹⁴ Németh Gy. (1980) p. 4.

⁹⁵ Németh Gy. (1980) p. 1-11.

⁹⁶ BvOP online: <https://bv.gov.hu/hu/intezetek/sopron/kapcsolat> (Letöltés ideje: 2023. március 6.)

⁹⁷ Wagner Gyula (1851-1937) építész, Magyarország területén (Győr, Sopron, Vác, Szeged stb.) több mint százötven középületet, köztük fegyintézeteket épített.

⁹⁸ Wagner Gyula a szakmai szempontok figyelembevétele (panoptikus rendszer) mellett törekedett arra is, hogy az épületek meghatározó elemei legyenek a városképnek. Ennek megvalósulását mi sem bizonyítja jobban, hogy több épülete a XX. század elején helységek képeslapjaira került, a XX. század végére pedig diszkvizitálást kapott.

a millenniumi ünnepségek évében, 1896-ban került átadásra.⁹⁹ Az intézmény megnyitása fordulóponthoz jelentett a fővárosi rabtartásban, nem csupán építészeti szempontjai voltak egyedülállóak, de jelentősége is markánsan befolyásolta a budapesti fogvatartási normákat. A Gyűjtő megnyitásával szerepét veszítette a már leromlott állapotban lévő löportárdűlői fogház, 1896 novemberének végétől már fokozatosan a Gyűjtő vette át a bíróságok által elítéltek elosztási feladatait.¹⁰⁰ Az új intézet a löportárdűlői fogház mellett a pestvidéki törvényszéki fogházat is kiváltotta.¹⁰¹ Az épület az ún. philadelphiai börtönépítészeti stílust képviseli, azaz a magánelzárás lehetőségét helyezte a tervezés középpontjába.

A börtön építése nem zajlott zavartalanul, a korabeli sajtóban több cikk is megjelent, amely a magas költségek miatt fogalmazott meg kritikát. „A székesfőváros rohamos emelkedésének egyik természetesen következménye, hogy a lakosság számával egyszersmind a selejtebb elem is szaporodik, ami a bűnesetek, s ehhez képest az elítélteknek számát is öregbíti.”¹⁰² – indokolta a Jogtudományi Közlöny az építkezés elengedhetetlenségét, közvetve a vele járó magas árakat. A probléma valószínűleg abban gyökerezett, hogy a korszak nagy építkezési hulláma óriási költségét emésztette fel a fővárosnak, a millenniumi épületek mellett számos közigazgatáshoz kapcsolódó épület és több városrész is ekkor épült fel. Ez utóbbiakat már – spórolási okok miatt is – nagyvállalkozókra bízták, akik bérházakat emeltek a fővárostól megvásárolt telkeken.

A XIX. század végéhez mérten modern, komfortos épület készült, mind méretei, mind berendezése alapján sokáig Közép-Európa egyik legnagyobb és legmodernebb börtönének számított. Nem csupán fegyintézet, hanem szinte egy egész komplexum épült, a megnyitásakor 23 épületből álló intézet-együttes fegyház és börtön részlege háromemeletes, fogháza kétszintes volt. Az 5 méter magas kőfallal¹⁰³ körbevett épületekhez már az építkezés első 5 hónapjában 12 millió téglát falaztak be. Az épületre jellemző a börtönépítészet egyik nagy klasszikusa csillag rendszer: az épület belső tereit függőfolyosók uralják, a szintek egy pontról áttekinthetők. Ez a megoldás tehát

⁹⁹ A Gyűjtő felépítésében fontos szerepet játszott László Zsigmond, akit sokszor csak a „hazai börtönügy leglelkesebb bajnokának” neveztek. Pályáját bírónak kezdte, majd 1867-től az igazságügyi tárca fogalmazójaként dolgozott. Folyamatosan ívelt felfelé a pályája, majd a magyar büntetőtörvény életbe léptetése előtt ő lett a börtönügyi szakosztály vezetője, ő kezdeményezi a soproni, nagyenyedi fegyintézetek, valamint a hartai, a váci és a lipótvári közvetítő intézetek létrehozását. László Zsigmond vezetése mellett épült a szegedi Csillagbörtön is. A hazai börtönépítészetben játszott munkássága tagadhatatlan, ezekben az években ő képviselte az államhatalmat, ösztönözte és értette az építkezések jelentőségét, okait. (Magyar Génusz (1892) 1/17. p. 289.)

¹⁰⁰ 1896. november 27-én kelt az első fegyencfelvételi lap, amely már nem a löportárdűlői, hanem a központi fogházba intézett felvételt. (HU BFL - VII.101.c - fegyenc. I – 40)

¹⁰¹ Pesti Hírlap (1896) 18/257. p. 14.

¹⁰² Jogtudományi Közlöny (1895) 30/40. p. 314.

¹⁰³ A korabeli sajtóban 5 méter magas kőfal olvasható (Pesti Hírlap (1895) 17/275. p. 4.), a Gyűjtő 120 éve című kiadványban 3,2 méter olvasható. (Komoróczy B. (2015) p. 12.)

a philadelphiai rendszer sajátja, amely a magánelzárás modelljét preferálja, valamint az őrzési feltételeket tartotta a tervezés elsődleges szempontjának.¹⁰⁴

A területre egyetlen bejárat vezetett, egy gondosan őrzött kapu. A bejárat épület három részből áll, a felvételi részleg mellett az orvos és a gondnok lakása, illetve az őrparancsnok és az őrszobák kerültek kialakításra. A díszes bejáratot a „Kir. Orsz. Gyűjtőfogház” felirat mellett Nagy-Magyarország címer is ékesítette.¹⁰⁵ Az épület párkányzata, előoldali díszítettsége alapján szervesen illeszkedett a századfordulós építészet sorába, a historizmus, a neoreneszánsz irányzat stílusjegyeit viseli magán.

Az épület tetőzetét pala alkotta, a lépcsők mészkőből kerültek kialakításra. A főkapun belépve a tölcser alakú telken a kórház, illetve a fogház épülete tárul elénk, majd a gazdasági épületeken és a munkatermeken túl érkezünk el a csillag alakú börtön- és fegyház épületéhez. A fogvatartási építmények két csillagformát alkotnak, amelyek közepén, az őrtoronynál összekapcsolódnak.¹⁰⁶

6. kép: Erdélyi Mór: Budapesti Fegyház és Börtön (Budapesti Börtönmúzeum)

¹⁰⁴ Ugyanígy került kialakításra a Törvénykezési Palota fogháza is a Markó utcában. Az ezekről készült fotográfiák között nehéz különbséget tenni, szinte teljesen egyforma a kettő. (A Törvénykezési Palota fotóit a Vasárnapi Újság közölte 1891-ben. A képeket lásd Vasárnapi Újság (1891) 38/12. p. 189.)

¹⁰⁵ Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, képzonosító: 022780

¹⁰⁶ Megyery I. (1905) p. 582.

Felépítéskor a főépületen kívül 23 épület kapott helyet a területen, kiskórház, kórház, valamint a több mint 4 000 m²-t elfoglaló, E alaprajzú elmefigyelő részleg az udvar délkeleti oldalán, amely ma az IMEI. „A jelenlegi állapottal szemben egy szembeötlő haladást képez továbbá a budapesti gyűjtőfogház létesítése azon indokból is, mert az elmebeteg-letartóztatottak és elítéltek részére tágas udvarokkal bíró külön berendezett helyiségeket fog bírni.”¹⁰⁷ Emellett munkatermek, gépház, valamint személyzeti lakások is elhelyezést kaptak a területen.

Az épületet modern gépekkel szerelték fel, gőz- és dinamógépek szolgáltatták az energiát, falban futó csövekben keringetett forró vízzel fűtöttek, a villanyvilágítást Ganz gépek biztosították. A Gyűjtő a berlini moabita fogház mintájára épült. „Az összes épületeket egy központból látják el villamos világítással, belső vízvezetékekkel és központi, forróvíz- és gőzfűtéssel.”¹⁰⁸ – számol be a Pesti Hírlap az épület korszerűségéről.

Az új nagy gyűjtőfogház igazgatójává az igazságügy miniszter Szabó Józsefet, a lipótvári fegyház igazgatóját nevezte ki,¹⁰⁹ 1896 augusztusában pedig már a fegyőri állásokat is meghirdették.¹¹⁰

Az épület 1899-ben újabb toldaléképülettel bővült, majd a XX. század során több átalakításnak köszönhetően nyerte el jelenlegi formáját. 1989-ben elkészült a „B” objektum is, amely a Maglódi úton létesült, ezt alagút köti össze az „A” épülettel. A „C” épület ma 15 hektáron fekszik.

A Gyűjtő vezetője 1901-től Vajna Károly volt, aki itt jegyeztette be elsőként a börtönügyi múzeumot 1910-ben.¹¹¹ Az intézmény 1922-ben a Markó utcába költözött.

Határon túli fegyintézetek

A Budapesti Börtönmúzeum fotóalbumában több olyan fegyintézet fotójával is találkozhatunk, amelyek ma már határainkon kívül, az egykori történelmi Magyarország területén helyezkedtek el. A Felvidéken, Kárpátalján, valamint Erdélyben található, a nagyenyedi fegyintézet kivételével várakból kialakított börtönök legnagyobb részt az osztrák büntető törvénykönyv hazai hatályba lépését követően nyitottak meg, az intézmények mindegyike a mai napig is büntetés-végrehajtási intézetként üzemel.¹¹²

¹⁰⁷ Jogtudományi Közlöny (1895) 30/40. p. 314.

¹⁰⁸ Pesti Hírlap (1895) 17/275. p. 4.

¹⁰⁹ Pesti Hírlap (1896) 18/257. p. 14.

¹¹⁰ Honvédségi Közlöny (1896) 23/34. hátoldal

¹¹¹ Heinrich-Tamáská P. (2013) p. 78.

¹¹² A tanulmányban elsősorban a trianoni békeszerződés következtében lezajlott határrendezést megelőző időszak bemutatására vállalkozunk, amikor a fegyintézetek még magyar fennhatóság alatt működtek.

Illava

Illava történelmi város a Felvidéken, a mai Szlovákia területén. Korai időkre nyúlik vissza várának története, ezzel együtt pedig a fogvatartási előzményei is. A Felvidék másik nagy fegyintézete, Illava mellett Trencsénben és Lipótváron található.

Az Illavai Királyi Fegyintézet Illava várában, a trinitáriusok¹¹³ egykori kolostorában létesült.¹¹⁴ A várat a magyar állam 1856-ban vásárolta meg, és alakította át fegyintézeté. Az illavai vár is egy volt azon létesítmények közül, amelyeket fegyintézeti céllal alakítottak át az 1850-es években, miután az osztrák büntető törvénykönyv hatályba lépett hazánkban.

Az eredeti gótikus kastélyból, majd későbbi kolostorból lett országos büntetés-végrehajtási intézetbe 1855. december 19-én érkeztek meg az első fegyencek. Az új fegyintézet elsősorban azon fogvatartottak gyűjtőhelye lett, akik a szakolcai ideiglenes fegyházba kerültek az 1848-49-es forradalom és szabadságharc leverése után.¹¹⁵

Az egykori kolostor két tornyával és gótikus templomával uralta a környék látképét, turisztikai látványosságnak is beillő épületét Erdélyi Mór fotói mellett a Zempléni Múzeum gyűjteményének egyik képeslapján is érdemes megcsodálni.¹¹⁶ Az épület felújításának költsége igen magasra rúgott, a korabeli vélekedés úgy tartotta, hogy ennyi pénzből akár egy új épületet is fel lehetett volna építeni.¹¹⁷ Ennek ellenére 1889-ben újabb építkezésről született döntés, a büntetés-végrehajtási intézetet egy új börtönépülettel bővítették ki, az úgynevezett magánzárka részleggel. Építése 1896-ban fejeződött be, ekkor már ezer fogvatartott elhelyezésére volt lehetőség az épületegyüttesben.

Az Erdélyi-fotográfiákon látható részlegben, amelyhez közvetlenül kapcsolódik a vár bástyája is, a tisztilak, valamint a kórház helyezkedett el, a vár délkeleti részén pedig a munkatermek sorakoztak. A kéttornyú katolikus templom mellett a főépületi részben kaptak helyet a zárkák, amelyek száma a magánzárkatömb építésével gyarapodott meg igazán.¹¹⁸

¹¹³ Trinitárius rend: Rabváltó katolikus szerzetesrend. 1195 körül alakultak, a XIX. századtól a rabszolgák felszabadítása lett a fő feladatuk. Bővebben lásd: Katolikus lexikon, online: <http://lexikon.katolikus.hu/T/trinit%C3%A1riusok.html> (Letöltés ideje: 2023. március 6.)

¹¹⁴ Lőrincz J., Mezey B. (2019) p. 95.

¹¹⁵ Tóth L. (1885) p. 5.

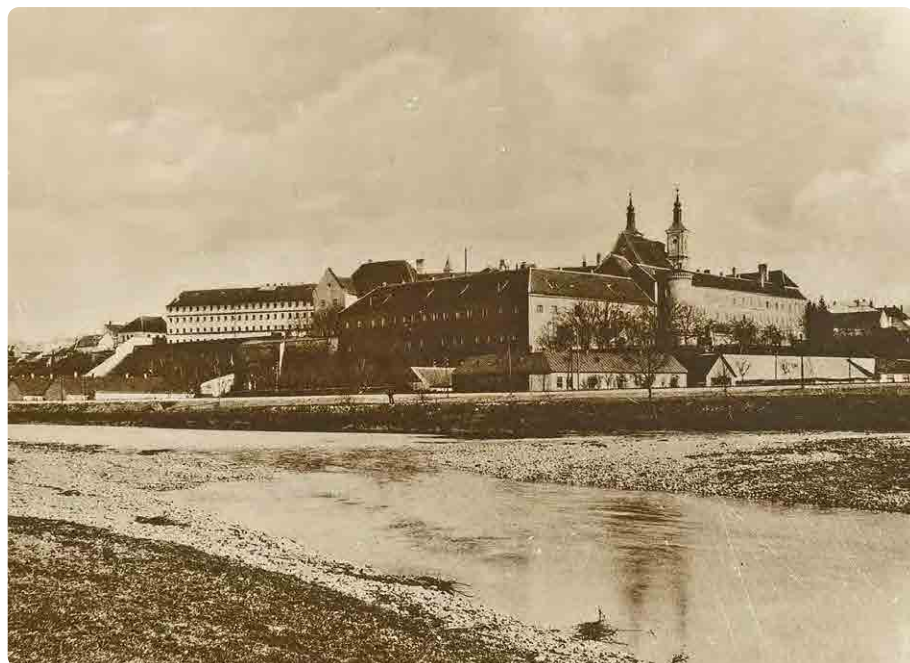
¹¹⁶ Az online is elérhető képek a Hungaricana oldalán böngészhetők. Lásd: <https://gallery.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJmaWw0ZXJzJjogeyJTT1VSQ0UiOiBbIk1VWkVfU1pBS19TWkVSRU5DUyJdfSwgInF1ZXJ5JjogImlsbGF2YSJ9>

¹¹⁷ Tóth L. (1885) p. 5.

¹¹⁸ Megyery I. (1905) p. 575.

Az első világháború utáni rendezés következtében, a trianoni békeszerződés értelmében a magyar büntetés-végrehajtás elvesztette a lipótvári, a nagyenyedi és az illavai fegyintézetét (33%), továbbá 42 törvényszéki (64,4%) és 200 járásbírósi fogházát (63,9%). A háborút megelőző intézeti hálózathoz hat fegyintézet, huszonhárom törvényszéki és 113 járásbírósi fogház maradt meg magyar területen.¹¹⁹

7. kép: Erdélyi Mór: Illavai Királyi Fegyintézet (Budapesti Börtönmúzeum)

Lipótvár

Lipótvár (Újvároska, szlovákul Leopoldov) város Szlovákiában, a Nagyszombati kerületben, a Galgóczi járásban fekszik. A várostól keletre található Lipótvár erődítménye, amely 1665-1669 között épült, az olasz Palmanova (csillag alakú erődváros) mintájára, olasz hadmérnökök tervei alapján. Az I. Lipót király megbízásából felépített erősség azzal a céllal készült el, hogy a török elleni harcok során elesett Érsekújvár szerepét vegye át. Az olaszbástyákkal megerősített várépület a korszak egyik legmodernebb erődjének számított, a török elleni védekezés kiemelt helyszínéül működött.

A szabályos hatszög alapra épült vár a kora újkori várépítés minden vívmányát tartalmazta, az erődítmény falai egy egész várost fogtak körbe. A törökök kiűzése után

¹¹⁹ Lőrincz J., Mezey B. (2019) p. 122.

katonai szerepét ugyan elvesztette, de a XIX. század közepén – az illavai várral együtt – börtönné szervezték át azzal a céllal, hogy segítse a megnövekedett fegyencállomány elszállásolását. Az 1855-re lezárult építkezés, átalakítás után az intézet 1856-tól fegyintézetként működött.¹²⁰

Az Erdélyi fotósorozat első darabján az egyik főbejáratot, a Galgóczi kaput láthatjuk, attól jobbra helyezkedik el az új zárkaépület, balra tőle raktárak sorakoznak.¹²¹ A kaputól induló hosszú út hosszában metszi ketté a börtön területét, másik végén az Újvároska kapu biztosítja a be, illetve kilépést a területre. A harmadik képen látható magyar királyi közvetítő intézet már a falakon kívüli területen, az Újvároska kapu közelében feküdt.

A közvetítő intézetet kamrák, fegyőri lakások, munkatermek vették körbe. A fegyintézet területének közepén, egy hatalmas parkban állt a római katolikus templom, de a terület látképét a fegyház épülete uralta. A fegyintézet 1856 óta megszakítás nélkül működik, 1880-tól kerületi börtöneként.¹²² A Budapesti Börtönmúzeum gyűjteményében található fényképeken az utólag felépített, külön magánzárkatomb is megjelenik.

8. kép: Erdélyi Mór: Lipótvári Királyi Fegyintézet (Budapesti Börtönmúzeum)

¹²⁰ Megyery I. (1905) p. 237.

¹²¹ Megyery I. (1905) p. 237.

¹²² Megyery I. (1905) p. 579.

Nagyenyed

Nagyenyed (románul Auid) a mai Romániában, Erdély területén található, börtönnek első említése 1786-ból származik. Az épület történetének feldolgozása egyelőre igencsak hiányos, sem a rendelkezésre álló források feldolgozása nem történt meg, sem széleskörű szakirodalom nem áll rendelkezésre a témában. Az épület 1839-1849 között börtönként szolgált a törvényszék mellett, 1857-ben pedig női fegyintézetet létesítettek itt.¹²³ A nagyenyedi női fegyintézet azonban alig tíz év működés után, 1872 végén megszűnt.¹²⁴

9. kép: Erdélyi Mór: Nagyenyedi Királyi Fegyintézet (Budapesti Börtönmúzeum)

1849-ben tűzvész tarolta le az épületet. 1857-ben, az országos szinten megnövekedett fogvatartotti létszám következtében Nagyenyedet is büntetés-végrehajtási helyszíneként jelölték ki, így új börtön építésére volt szükség. Ennek eredményeképpen 1860-ban egy új koncepció és tervezés alapján nyitott meg a Nagyenyedi Királyi Fegyintézet. Az 1872-től járásbírói fogháznak, majd fiókbörtönné használt intézményt kerületi börtönökké alakították át a váci és lipótvári fegyintézetekkel egy időben (1880).¹²⁵

¹²³ Megyery I. (1905) p. 34.

¹²⁴ Megyery I. (1905) p. 179.

¹²⁵ Megyery I. (1905) p. 237.

A Budapesti Börtönmúzeum albumában három fénykép található az intézetről, az elsőn Nagyenyed városképe, a másodikon a fegyintézet egyik munkaterme, a harmadikon a magánzárkaépület látható. A második képen látható munkaterem is nagy valószínűséggel az 1880-as években került kialakításra, amikor több új munkaátlomás is létesült itt.

A 312 cellát tartalmazó T alakú magánzárka épület mögött a közös hálótérmetek és a kiszolgáló helyiségeket is magába foglaló épüleategység helyezkedett el, amelyet 1881-1882-ben zárkarésszel egészítettek ki. Az intézetet kertek és kutak vették körbe, a fallal határolt területen a fegyőrök és az intézeti dolgozók helyiségei mellett munkatermek is helyet kaptak, posztógyár, istálló és fényképészeti műterem is működött itt.¹²⁶

A Wagner Gyula által készített tervek alapján a börtön 1889-1892 között kibővítésre került, ezzel nyert el végleges formáját, amely Erdélyi Mór fotográfiáin is látható.

Szamosújvár

„A szamosújvári országos fegyintézet Szolnok-Doboka megyében, a cléai királyi törvényszék területén, a Kis-Szamos jobb partján, Szamosújvár szabad királyi város észak-nyugati szélén fekszik. Az intézet a régi Szamosújvárban van elhelyezve, s ettől kapta a mellette fekvő város is a nevét. E várat amint ezt a ma is fennálló kapu felirata bizonyítja, Martinuzzi Fráter György váradi püspök, Szapolyai János király kincstárnoka építtette 1540 körül, olasz mesterekkel, hogy a lerombolt s innen húsz kilométer távolságban feküdt Bálványos-vár helyébe a Szamos- mentének bástyája legyen.”¹²⁷

Szamosújvár (románul Gherla) város Romániában, Erdélyben, Kolozs megyében található. A város az erdélyi örmények legfontosabb központja, és az örmény katolikus püspökség székhelye. Korának egyik legszebb épülete volt, az erdélyi fejedelmek közül leginkább a Rákócziak szerették, korukból maradt fenn a börtön századfordulós tervrajzain is látható Rákóczi-épület.¹²⁸ A harmincéves háború (1618-1648) után hadászati jelentőségét elvesztette, és törölték a hadi cselekményeket folytató várak sorából.¹²⁹ Szamosújvár várát II. József király 1786. október 20-án kelt rendelete nyomán „*Carcera Magni Principatus Transilvaniae*” néven börtönné alakították át. Az intézmény 1787. január 1-jén kezdte meg működését, így ez lett hazánk első fegyintézete.¹³⁰ Itt halt meg egyebek mellett közel száz évvel később a korszak leghíresebb betyárja, Rózsa Sándor is.

¹²⁶ Megyery I. (1905) p. 578.

¹²⁷ Budapesti Hírlap (1905) 25/261. p. 18.

¹²⁸ Vasárnapi Újság (1865) 12/53. p. 677.

¹²⁹ Budapesti Hírlap (1905) 261. p. 18.

¹³⁰ Budapesti Hírlap (1905) 25/261. p. 18.

Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc bukása után az épületet királyi fegyrintézeté alakították, ezért 1857-1861 között a börtönt egy háromemeletes új épülettel egészítették ki, a korábban védekezési funkciókat ellátó sáncrészt pedig parkká alakították át.

1867-ben a Vasárnapi Újság szemléletesen leírással mutatja be az intézményt, egyik újságírójuk bennfentes látogatása nyomán. Ebből a tudósításból is tudjuk, hogy a területen álló három épület között két udvar helyezkedett el, az épületek mindegyike más-más korszakból származott. A Rákóczi-épületet 1653-ban emelték, ennek földszinti részében feküdt a konyha. Ezzel szemben épült fel Martinuzzi György vára: a volt erdélyi kincstárnok meggyilkolása után ezen épület pincéjében raboskodott Báthory Boldizsár.¹³¹ Ugyanitt a XIX. század közepétől kezdve kórház és raktár működött.¹³² A harmadik épület, a tulajdonképpeni fegyház egy kétemeletes építmény a régi várfal helyén, amelyet a beszámoló szerint fegyencek kezdtek el építeni, és több mint 1 000 fogvatartott elhelyezésére szolgált.¹³³

Az intézet 1913. május 1-jétől kiskorúak javítóintézetévé vált, majd 1919. március 3-án a börtönt a román állam vette kezelésbe, és működteti a mai napig is.

Munkács

Munkács a mai Ukrajna területén, Kárpátalján található. Vára fontos szerephez jutott a Habsburg-ellenes mozgalmak időszakában, Zrínyi Ilona vezetése alatt. A Habsburg térnyerés után igen korán, már 1787-től fogházként működött, majd hamarosan börtönné alakították át. Sok neves forradalmár raboskodott itt, majd az 1848-49-es szabadságharc idején újra várként üzemelt, hogy a vereség után megint csak börtönt alakítsanak ki benne.

A magaslaton fekvő vár oldalában szőlők sorakoztak, a hegyre feljutva érkezünk el a főkapuig. Innen, az alsó várba vezető bejáraton át a középső várrészbe jutunk, ahonnan továbbhaladva a felső várba, a tulajdonképpeni fegyrintézetbe vezet az út. Ennek pincerészában a fogvatartottak hálólhelyiségeit alakították ki, de néhány emeleti szobában is zárkákat hoztak létre. A vár folyosói munkahelyiségekként szolgáltak.

1868-ban a Jogtudományi Közlöny jelentetett meg folytatásos beszámolót¹³⁴ a fegyrintézetekről, köztük a munkácsiról is. A beszámolónak köszönhetően a fentiek mellett

131 Báthory Boldizsár (1555-1594): Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király unokaöccse. Báthory Boldizsárt unokatestvére – Báthory Zsigmond – a szamosújvári börtön pincéjében megfojtatta.

132 vö. Megyeri I. (1905) p. 580.

133 Vasárnapi Újság (1867) 14/17. p. 200-201. és Vasárnapi Újság (1912) 59/47. p. 948.

134 Jogtudományi Közlöny (1868) 3/29. p. 235-236.

az is kiderül, hogy a középső várban is volt néhány, a foglyok őrzésére használt szoba (fegyszoba), a homlokzati részben pedig a parancsnoki helyiségek kerültek kialakításra. Bástyák és sáncok vették körül a börtön épületét, a korabeli leírások pedig egy rossz, áttekinthetetlen szervezetről tanúskodnak. A sok folyosóval, nyitott és zárt lépcsőházzal kialakított építmény inkább egy labirintushoz hasonlított, de közel 700 kötetes könyvtára miatt mégis kiemelkedett a többi intézet közül.¹³⁵

A munkácsi királyi fegyrintézet megnyitása is tehát a XIX. század közepén zajló (át)építési hullámba tartozik, 1854 és 1858 között nyitott meg Illava, Lipótvár, Vác, Munkács, Márianosztra és Nagyenyed börtöne is, így váltak ezek az országos hálózat központi elemeivé. Munkácson a millennium évében, 1896-ban szüntették meg a fegyrintézetet, így Erdélyi Mór fényképein, a XX. század elején már „csak” mint volt királyi fegyrintézet szerepelhetett.

Összegzés

A Budapesti Börtönmúzeum, a Büntetés-végrehajtás Szakmatörténeti Gyűjteménye és Dokumentumtára Nagykanizsa börtönéről is őriz ez idáig nem azonosított fényképeket.¹³⁶ A fotók valószínűsíthetően nem Erdélyi Mór fotósorozatába tartoznak, de izgalmas képet festenek a korról, a XX. század elejéről, amikor Nagykanizsán is működött fegyrintézet. A börtön a XX. század közepén megszűnt, de izgalmas története máig megszólítja a kutatókat.

Ahogy a tanulmányból is kitűnik, logikus rendszerbe ékelődik a hazai büntetés-végrehajtási intézetek létrejötte. Az épületek létrehozásának szükségét elsősorban a jogszabályi környezet változása teremtette meg, amely a XVIII-XIX. század során fokozatosan a szabadságvesztés-büntetést tette meg elsődleges büntetési formaként. Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc után az osztrák büntető törvénykönyv szabályai, a dualizmus korában a Csemegi-kódex irányozta elő az 1850-es, illetve az 1880-1890-es években tapasztalt börtönépítkezési lázat.

A XX. század elejére megvalósuló intézményhálózat fontos dokumentációja Erdélyi Mór fotográfus sorozata, amely méltó emléket állít az akkoriban létesült és/vagy megújult hazai fegyrintézeteknek. A Budapesti Börtönmúzeum, a Büntetés-végrehajtási Szervezet Szakmatörténeti Gyűjteménye és Dokumentumtára számos tárgyat, fényképet őriz a XX. századi büntetés-végrehajtás történetének korszakaiból, ezek közül csupán egy, de történeti értékét tekintve egyedülálló jelentőségű a most bemutatott fotóalbum, amely a fegyrintézetek történetén túl a fotográfia világába is izgalmas betekintést enged.

135 Jogtudományi Közlöny (1868) 3/29. p. 235.

136 A fotók online elérhetők a BvOP honlapján, a QR-kód beolvasása után.

Felhasznált irodalom

A Jog (1886): 5. évfolyam 29. szám

A Magyar Királyi Kormány 1911. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv (1912): Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Könyvnyomdája, Budapest

Az Építési Ipar (1884): 8. évfolyam 21. szám

Alberti, Leon Battista (1485): De re aedificatoria. Firenze

Battista, Alberti (1485): De re aedificatoria. Firenze

Bognár Barbara (1998): A XIX. század börtönrendszerei. In: Mezey Barna (szerk.): Tanulmányok a magyar börtönügy történetéből. Jogtörténeti értekezések 22. ELTE ÁJK, Budapest. p. 79-93.

Bokor József – Gerő Lajos (1893-1897, szerk.): Pallas Nagylexikona. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest

Börtönépítész (1983): Igazságügyi Minisztérium, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Nevelési Osztály. Budapest

Borovszky Samu (1896): Magyarország vármegyéi és városai (Magyarország monográfiája). Apollo irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest

Budapest Főváros Levéltára, jelzet: VII.101.c - fegyenc. I – 40. Online: <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Fogoly/60054/view/?bbox=-39%2C-2335%2C5215%2C274> (Letöltés ideje: 2023. március 6.)

Budapesti Hírlap (1884): 4. évfolyam 125. szám

Budapesti Hírlap (1884): 4. évfolyam 236. szám

Budapesti Hírlap (1905): 25. évfolyam 261. szám

Budapesti Hírlap (1925): 45. évfolyam 18. szám

Budapesti Hírlap (1928): 48. évfolyam 118. szám

Demeter Zsuzsanna (2008): Erdélyi Mór, a sokoldalú fotográfus. Budapest 31. évfolyam 4. szám, p. 11-14. Deutsche Digitale Bibliothek

Online: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/person/gnd/100810764> (Letöltés ideje: 2023. március 2.)

Furlong, Gillian (2015): Designs for a panopticon prison by Jeremy Bentham. In: Treasures from UCL. UCL Press, London. p. 136-139. Online: https://www.jstor.org/stable/j.ctt1g69xrh.46?searchText=&searchUri=&ab_segments=&searchKey=&refreqid=fastly-default%3Ac1095bef4564de76ee3a612764412fc9 (Letöltés ideje: 2023. március 6.)

Furttenbach, Joseph (1635): Architectura Universalis. Johann Sebastian Melden Buchdruckner, Ulm

Heinrich-Tamáská Péter (2013): Kis magyar börtöntörténelem. Unicus Műhely, Budapest

Holford, George (1828): An account of the general penitentiary at Millbank. C. & J. Rivington, London

Honvédségi Közlöny (1896): 23. évfolyam 34. szám

Jogtudományi Közlöny (1868): 3. évfolyam 29. szám

Jogtudományi Közlöny (1895): 30. évfolyam 40. szám

Karcsu Antal Arzén (1888): Vác város története. Serédi G. Siketnémák Iparintézetének Könyvnyomója, Vác

Kenyeres Ágnes (1967-1994, szerk.): Magyar életrajzi lexikon I-IV. Akadémiai Kiadó, Budapest

Kispartí János (1914): A váci Theresianum története. Váci könyvek 8. Váci Múzeum Egyesület, Vác

Lőrincz József (2019): A börtönügy jelenlegi szakmai arculatának kialakulása a 20. században. Börtönügyi Szemle. 2019/1. p. 62-78.

Lőrincz József – Mezey Barna (2019): A magyar börtönügy története. Dialóg Campus Kiadó, Budapest

Magyar Génusz (1892): 1. évfolyam 17. szám

Magyar Katolikus Lexikon. Online: <http://lexikon.katolikus.hu/> (Letöltés ideje: 2023. március 6.)

Matlekovics Sándor (1897): Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállása-kor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye 8. kötet. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest

Megyeri István (1905): A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek. Magyar Királyi Igazságügyi Minisztérium, Budapest

Megyeri-Pálfi Zoltán (2020): „Tehetségét és képzelőerejét alantas cél szolgálatába állította” – valóban? Megjelent: Jogtörténet – az MTA – ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport blogja, 2020. december 3.

Mezey Barna (1998): A középkori tömlőctől a modern büntetés-végrehajtási intézetekig. In: Mezey Barna (szerk.): Tanulmányok a magyar börtönügy történetéből. Jogtörténeti értekezések 22. ELTE ÁJK, Budapest. p. 9-39.

Mezey Barna (1992): Az első dologházak kora. Börtönügyi Szemle 1992/1. p. 47-55.

Mezey Barna (1994): Több évszázad. Börtönépítész Magyarországon. Börtönügyi Szemle 1994/2. p. 77-85.

Nagy Attila (2016): Három évszázadon átívelő építész. XIX. századi bírósági épületek rekonstrukciója. Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem

Nagy István (2015, szerk.): A Csillagbörtön 130 éve a köz szolgálatában. Szegedi Fegyház és Börtön, Szeged

Nagy József (1998, szerk.): 1352-1858 „Nostra”. A 140 éves Márianosztrai Fegyház és Börtön Jubileumi Évkönyve. Márianosztrai Fegyház és Börtön, Márianosztra

Nemzet (1882): 1. évfolyam 42. szám

Nemzet (1884): 3. évfolyam 666. szám

Nemzet (1884): 3. évfolyam 702. szám

Nemzet (1885): 4. évfolyam 936. szám

Németh Gyula (1980): Részletek a sopronkőhidai fegyház történetéből I. rész. Soproni Szemle 34/1. p. 1-16.

Oláh Miklós (1999): A Szegedi Várörök és a Szegedi Fegyház és Börtön kronológiája 1784-1998. A Tisza Hangja, Szeged

Pesti Hírlap (1895): 17. évfolyam 275. szám

Pesti Hírlap (1896): 18. évfolyam 257. szám

Politikai Újdonságok (1884) 30. évfolyam 18. szám

Prison and Remand Prison Ilava. Online: <https://www.europis.org/establishment/prison-and-remand-prison-ilava/> (Letöltés ideje: 2023. március 6.)

Sellin, Thorsten (1926): Filippo Franci – A Precursor of Modern Penology – A Historical Note. Journal of Criminal Law and Criminology 17. évfolyam 1. szám, p. 104-112.

Sürgöny (1866): 6. évfolyam 110. szám

Szegedi Híradó (1881): 23. évfolyam 178. szám

Szegedi Híradó (1881): 23. évfolyam 194. szám

Szegedi Napló (1883): 6. évfolyam 238. szám

Szinnyi József (1891-1914): Magyar írók élete és munkái. Hornyánszky Viktor Könyvkiadó Hivatala, Budapest

Tóth Lőrinc (1885): Fegyházi tanulmányok I. Az illavai fegyház. Értekezések a társadalomtudományok köréből. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest

Trianon hatása a hazai büntetés-végrehajtásra, Országgyűlési Könyvtár. Online: https://konyvtar.parlament.hu/archiv/-/asset_publisher/OTYxpZQhAHFt/content/trianon-100-trianon-hat%C3%A1sa-hazai-b%C3%BCntet%C3%A9s-v%C3%A9grehajt%C3%A1sra (Letöltés ideje: 2023. március 6.)

Törökfalvi Török Kálmán (1886): Emlékirat a szegedi kir. kerületi börtön és kir. törvényszéki fogházak-ról. Szeged

Vajna Károly (1906a): Hazai régi büntetések I. kötet. Lőrintz János Könyvnyomdája, Budapest

Vajna Károly (1906b): Hazai régi büntetések II. kötet. Lőrintz János Könyvnyomdája, Budapest

Van Eck, Caroline (1998): The Structure of „*De re aedificatoria*” Reconsidered. Journal of the Society of Architectural Historians 57/3. p. 280-297.

Vasárnapi Újság (1855): 2. évfolyam 25. szám

Vasárnapi Újság (1859): 6. évfolyam 2. szám

Vasárnapi Újság (1885): 32. évfolyam 33. szám

Vasárnapi Újság (1891): 38. évfolyam 12. szám

Vasárnapi Újság (1905): 52. évfolyam 36. szám

Vasárnapi Újság (1908): 55. évfolyam 47. szám

Vasárnapi Újság (1912): 59. évfolyam 47. szám

Mitrovics Zoltán

REINTEGRÁCIÓS őrIZET A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI PÁRTFOGÓ FELÜGYELŐI TEVÉKENYSÉG TÜKRÉBEN

Reintegration custody in the light of probation supervision

Magyarországon 2015. április 1-je óta van lehetőség a reintegrációs őrizet alkalmazására. Az újonnan bevezetett jogintézmény nem egy alternatív büntetési forma, hanem a büntetés végrehajtásának egyik lehetséges eszköze, amely egyrészt az elítéltek társadalmi reintegrációjának elősegítését, másrészt a börtönpopuláció létszámának csökkentését szolgálja. A jogintézmény alkalmazása esetén az elítélt egyfajta „előszabadulásként” szabadságvesztésének meghatározott részét családjá, barátai, befogadó környezete körében töltheti, így jelentős mértékben csökkenthetők azok a prizonizációs hatások, amelyek a börtönben töltött évek alatt stigmaként állandósulhattak. A reintegrációs őrizet jogintézménye kapcsán a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelőknek is számos feladatot határoz meg a hatályos szabályozás, a pártfogó felügyelői tevékenység Janus-arcú jellege e tevékenység keretében is markánsan megfigyelhető.

Kulcsszavak: büntetés-végrehajtás, társadalmi reintegráció, reintegrációs őrizet, pártfogó felügyelet, pártfogó felügyelő

Reintegration custody has been available in Hungary since 1 April 2015. The newly introduced legal institution is not an alternative form of punishment, rather one of the possible means of enforcing the sentence which serves, on the one hand, to promote the social reintegration of convicts and, on the other hand, to reduce the prison population. In the case of the application of the legal institution of reintegration custody, the convict may spend a certain part of his/her imprisonment as a kind of “pre-release” among his/her family, friends and host environment thus, the prizonization effects that may have persisted as stigma during the years spent in prison, can be significantly reduced. Regarding the application of the legal institution of reintegration custody, the current regulations also define a number of tasks for probation officers. The Janus-faced nature of the probation supervision can also be markedly observed in this activity.

Keywords: penitentiary, social reintegration, electronic monitoring, probation supervision, probation officer

Bevezetés

A büntetés-végrehajtás célja napjainkra – a kezdeti célokhoz képest – átalakult, változott, az elítéltek vagy más okból fogvatartott személyek társadalomtól való elkülönítése mellett egyre hangsúlyosabb szerepet kap az elkövető társadalmi reintegrációjának elősegítése. Tudjuk, hogy a társadalmi reintegráció a büntetés-végrehajtási intézetekből (a továbbiakban: bv. intézet) szabadultak tekintetében nehéz feladat, hiszen a prizonizációs hatások, a börtönben töltött évek stigmatiként állandósulhatnak. A szabadulás utáni újrakezdés, visszakapcsolódás a mindennapokba sokszor lehetetlen kihívásnak tűnik az elítélt és a társadalmi környezete számára is. A sikeres társadalmi reintegráció érdekében a magyarországi bv. intézetek egyre sokoldalúbb támogatást nyújtanak a fogvatartottak részére, köztük a meghatározott feltételek teljesülése esetén alkalmazható reintegrációs őrizet jogintézményének lehetőségét, mely során az elítélt egyfajta „előszabadulásként” szabadságvesztésének meghatározott részét családja, barátai, befogadó környezete körében töltheti. Jelen tanulmány célja a magyarországi reintegrációs őrizet feltételeinek bemutatásán túl a jogintézmény végrehajtásának, gyakorlati alkalmazásának ismertetése a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelő (a továbbiakban: bv. pártfogó) szemszögéből.

A jogintézmény előzményei, célja

„Az elektronikus nyomkövető rendszer az 1960-as évek közepén Robert Schwitzgebel, a Harvard Egyetem pszichológusának ötletéből született, aki úgy érezte, hogy megoldása humánus és költséghatékony alternatívája lehet a bebörtönzés intézményének.”¹ A rendszer tényleges alkalmazására az Amerikai Egyesült Államokban került sor elsőként, majd fokozatosan vették át az európai országok is. „Csaknem világszerte általános az a tendencia, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfoltak és a fogva tartás meglehetősen költséges. A terheltek kriminalizálódásának lehetősége, valamint megfelelő visszavezetése a társadalomba a büntetésük letöltése után szintén súlyos problémát jelent. Erre a válsághelyzetre tartották megoldásnak az államok az Electronic Monitoring bevezetését, ami végül számos országban be is vált.”² Európa-szerte, az elítéltek elektronikus nyomkövetővel való ellenőrzése kapcsán, két típusú modell valósult meg, a „frontdoor”, illetve a „backdoor”. A frontdoor modell lényege, hogy az elkövető nem kerül bv. intézetbe, hanem bv. intézetbe kerülés nélkül alkalmazza a távfelügyeleti eszközt, míg a másik megoldás esetén, a backdoor modellben az elítélt a kiszabott szabadságvesztés tényleges időtartamának letöltése előtt kerül vissza lakókörnyezetébe, távfelügyeleti eszköz alkalmazása mellett.³ A Magyarországon alkalmazott

reintegrációs őrizet a backdoor modellen alapszik, de fontos elkülönítenünk a bűnügyi felügyeletől (korábbi jogszabály alapján: házi őrizet), mely egyrészt a frontdoor modell alapján működik, másrészt számos más ponton is különbözik a reintegrációs őrizettől. A céljukat tekintve közös pontként említhető, hogy mindkét jogintézmény hozzájárul a bv. intézetek zsúfoltságának csökkentéséhez, különbség azonban, hogy míg a reintegrációs őrizet legfőbb feladata a társadalmi reintegráció elősegítése, addig a házi őrizet célja elsősorban a letartóztatás céljainak biztosítása, elősegítése alternatív eszközzel.⁴

Magyarországon a reintegrációs őrizet elrendelésére 2015. április 1-jétől van lehetősége a törvényszékeknek. A jogintézmény bevezetése óta nagyobb mértékű módosítására három alkalommal került sor. A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (a továbbiakban: Bv. tv.) és ehhez kapcsolódóan más törvények módosításáról szóló 2016. évi CX. törvény hatályba lépésével 2017. január 1-jétől egyrészt lehetővé vált, hogy a reintegrációs őrizetet szélesebb elítélti kör tudja igénybe venni, ugyanis a visszaesőnek nem minősülő bűnismétlők tekintetében is lehetővé tették a jogintézmény alkalmazását. Másrészt a változtatás eredményeként a reintegrációs őrizet lehetséges időtartama megnövekedett (az addigi 6 hónapról 10, illetve 12 hónapra). A módosítások eredményeképpen a jogalkotó az alkalmazási feltételek kapcsán a bűncselekményről és a kiszabott büntetésről áthelyezte a hangsúlyt az elkövető személyére, hiszen a reintegráció sikeressége szempontjából elsősorban ennek van lényeges jelentősége.⁵

Az első módosítás eredményeként jelentősen növekedett a reintegrációs őrizetben egyidejűleg tartózkodók száma, így a jogintézmény a bv. intézetek telítettségének enyhítéséhez jelentősebben járult hozzá. Ugyanakkor a létszám növekedésével a magatartási szabályszegések száma is növekedett. Súlyos magatartási szabályszegés esetén a bv. szerv vezetőjének lehetősége van arra, hogy kezdeményezze a reintegrációs őrizet megszüntetését, melyről az illetékes törvényszék bv. bírāja rendelkezhet. A megszüntetésről a büntetés-végrehajtási bíró (a továbbiakban: bv. bíró) írásban értesíti az elítéltet, így a bv. intézetbe történő bevonulásig hosszabb idő is eltelhet, mely idő alatt az elítélt magatartása kiszámíthatatlanná válhat. Ennek a problémának a megoldására történt a második jelentősebb módosítás, melynek eredményeképpen a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény, egyes büntető tárgyú törvények, valamint az európai uniós és a nemzetközi bűnügyi együttműködést szabályozó törvények módosításáról szóló 2017. évi CXIV. tv. vonatkozó rendelkezései 2018. január 1-jétől lehetővé tették a szabadságvesztés ideiglenes foganatba vételének ügyész általi elrendelését, melynek időtartama a bv. bíró döntéséig, illetve a még hátralévő büntetés tartamáig terjedhet.

1 Nagy A. (2018) p. 578.

2 Than A. (2016) p. 7.

3 Than A. (2016)

4 Nagy A., Menyhért E. (2018)

5 Kadlót E. (2017)

A módosítással lehetővé vált, hogy a reintegrációs őrizet megszűnésével egyidejűleg az elítélt a rendőrség közreműködésével visszakерüljön a bv. intézetbe.

A jogintézmény harmadik, jelentős módosítására az egyes büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódóan egyéb törvények módosításáról szóló 2021. évi CXXXIV. törvényben került sor. A 2022. március 1-jétől hatályos változások közül a gyakorlati munkavégzésre is jelentősebb változást eredményező rendelkezés, hogy amennyiben a bv. bíró elrendeli a reintegrációs őrizetet és a bv. ügyész fellebbezéssel él, annak halasztó hatálya van a reintegrációs őrizet megkezdésére [Bv. tv. 61/A. § (5b) bekezdés]. A változást megelőzően az esetleges fellebbezésnek nem volt halasztó hatálya a reintegrációs őrizet alkalmazására. A gyakorlatban előfordult, hogy egy már megkezdett reintegrációs őrizet tekintetében volt szükséges annak megszüntetése azon oknál fogva, hogy másodfokon a fellebbezés eredményeképpen nem engedélyezték a jogintézmény alkalmazását. A másik jelentős módosítás a reintegrációs őrizet megszüntetésével kapcsolatban történt. A reintegrációs őrizet végrehajtásának gyakorlata során előfordult, hogy az elítélt a bv. pártfogó felügyelőnek vagy a bv. intézetnek bejelentette, hogy a reintegrációs őrizetet a továbbiakban nem kívánja igénybe venni. A módosítás eredményeképpen ebben az esetben az elítéltnak lehetősége van kérelmet benyújtani a bv. intézet útján a bv. bíróhoz a reintegrációs őrizet megszüntetése érdekében. Ilyen kérelem benyújtása esetén a bv. intézet vezetője a reintegrációs őrizet megszüntetésére haladéktalanul előterjesztést tesz a bv. bírónak, mellékelve az elítélt kérelmét és a bv. pártfogó felügyelő összefoglaló jelentését. A módosítás továbbá lehetővé tette azt is, hogy amennyiben az elítélt élethelyzetében, életkörülményeiben olyan változás történt, amely miatt a reintegrációs őrizet megszüntetése halaszthatatlanná vált, személyesen jelenhet meg a bv. intézetben és ott kérelmezheti a reintegrációs őrizet megszüntetését. Ebben az esetben is a fentiek szerint kell eljárni azzal, hogy a bv. intézetbe be kell fogadni és a megszüntetésre vonatkozó előterjesztés megtételével egyidejűleg haladéktalanul kezdeményezni kell az ügyészségnél a szabadságvesztés ideiglenes foganatba vételét [Bv. tv. 187/F. § (1)-(4) bekezdései].⁶

A reintegrációs őrizet bevezetésével a törvényalkotónak egyszerre kettős célkitűzés érvényesítését sikerült elérnie. Egyrészt egy alternatív büntetés-végrehajtási forma került bevezetésre, mely a szabadságvesztés célját hivatott szolgálni, ezt erősíti a büntetések, az intézkedések egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvényben foglalt feltétel is, mely szerint a jogintézmény akkor alkalmazható, ha a szabadságvesztés céljának megvalósulása ilyen módon is biztosítható. Másrészt bevezetésével csökkenthető a börtönpopuláció, a bv. intézetek telítettsége, hiszen az elítéltek a büntetés-végrehajtási jogviszony fennállásának megmaradása mellett szabadságvesztés-büntetésük meghatározott részét a reintegrációs őrizet helyszínéül kijelölt

6 Juhász F. et. al. (2022)

ingatlanban töltik, nem a bv. intézetben.⁷ Mindezeket túl a reintegrációs őrizet esetén a társadalmi visszailleszkedés, a reintegráció fokozatosan valósul meg. A teljes szabadságelvonás és a feltételek nélküli tényleges szabadulás, az önálló életvezetés közé belép egy, a bv. szervek által felügyelt életszakasz. Ebben az időszakban az elítéltnak lehetősége van arra, hogy munkát vállaljon, erősítse családi kapcsolatait, biztosíthatja önálló megélhetését.⁸ A reintegrációs őrizet hatályos szabályozása kapcsán kiemelt büntetőpolitikai cél, hogy olyan módon csökkenjen a szükségtelen szabadságelvonások száma, hogy eközben ne romoljon az állampolgárok igazságszolgáltatásba vetett bizalma, általános biztonságerőzete, illetve lehetőség szerint eredményesen szolgálja a bűnelkövetők sikeres társadalmi visszailleszkedését.

A reintegrációs őrizet alkalmazásának feltételei, kizáró okok

Főszabály szerint a reintegrációs őrizet elrendelésére a bv. intézet tesz előterjesztést a bv. bírónak, de a jogszabály lehetővé teszi azt is, hogy a szabadságvesztés végrehajtása alatt egy alkalommal az elítélt vagy a védője is kezdeményezhesse a reintegrációs őrizet alkalmazásának elrendelését.⁹

A reintegrációs őrizet alkalmazására vonatkozó általános feltételeket a Bv. tv. tartalmazza, mely alapján, az elítélt akkor helyezhető reintegrációs őrizetbe, ha a szabadságvesztés így is eléri a célját és az elítélt nyilatkozik, hogy vállalja a reintegrációs őrizetre vonatkozó szabályok betartását. A Bv. tv. 187/A.§ (1) bekezdése, valamint 187/C. §-a további feltételeket is meghatároz, amelyeket az alábbi táblázat¹⁰ foglal össze:

ALKALMAZÁSI FELTÉTELEK	
POZITÍV	NEGATÍV
1. Gondatlan bűncselekmény elkövetése miatt ítélték el vagy 2. ha szándékosan elkövetett bűncselekmény miatt, akkor: • nem a Btk. 459. § (1) bekezdés 26. pontjában meghatározott személy elleni erőszakos bűncselekmény miatt ítélték el, • első ízben ítélték végrehajtandó szabadságvesztésre vagy visszaesőnek nem minősülő bűnismétlő, • öt évet meg nem haladó tartamú szabadságvesztést tölt.	1. Az elítélttel szemben további szabadságvesztést kell végrehajtani, 2. Az elítélttel szemben folyamatban lévő büntetőügyben elrendelt letartóztatását a szabadságvesztés végrehajtásának idejére megszakították. 3. A fogvatartása során engedélyezett reintegrációs őrizetet az elítéltnak felróható okból megszüntették. 4. Az egy évet meg nem haladó tartamú szabadságvesztésből legalább három, egy évet meghaladó tartamú szabadságvesztésből legalább hat hónapot nem töltött le. 5. A megjelölt lakás az elektronikus távfelügyeleti eszköz elhelyezésére alkalmatlan. 6. A bíróság a kiutasításáról rendelkezett.

1. táblázat: Alkalmazási feltételek

7 Bogotyán R. (2015)
8 Schmehl J. (2013)
9 Lőrinczy A. (2018)
10 A táblázat a szerző saját szerkesztése.

A jogszabály az alkalmazás feltételei között megállapít pozitív, azaz teljesülést igénylő feltételt, mely az elkövető bűnösségéhez kapcsolódóan határoz meg elvárás. Ezek alapján gondatlan elkövetés esetén nem szükséges további feltételek teljesülése, szándékos elkövetés esetén azonban a felsorolt feltételek konjunktívak. A negatív alkalmazási feltételek kizáró okként értelmezhetők, mivel ezen feltételek bármelyikének teljesülése esetén a reintegrációs őrizet nem alkalmazható.

A feltételek alapján látható, hogy a reintegrációs őrizet intézménye nem minden fogvatartott számára érhető el, a jogalkotó csak azon elítéltek részére teszi ezt lehetővé, akik a társadalomra kevésbé veszélyesek, az általuk elkövetett bűncselekmény tárgyi súlya kisebb, a bűnisméltés tekintetében nem tekinthetők visszaesőnek, különös vagy többszörös visszaesőnek.

A Bv. tv. 187/A. § (1) bekezdésében kerültek szabályozásra a jogintézmény időtartamának részletei. A reintegrációs őrizet időtartama tekintetében elmondható, hogy a szabályozás differenciál a gondatlan és szándékos elkövetés között oly módon, hogy gondatlan elkövetés esetén a reintegrációs őrizet maximális időtartama 12 hónap, szándékos elkövetés esetén 10 hónap lehet. Mind a 10 hónapos, mind a 12 hónapos időtartam generális maximuma a reintegrációs őrizetnek, tehát a tényleges időtartam ennél rövidebb is lehet. Fontos, hogy ezen időtartamokat feltételes szabadságra bocsátás lehetősége esetén annak esedékességétől kell számítani.

Amennyiben tehát az elítélt esetében a reintegrációs őrizet alkalmazásának pozitív, azaz teljesülést igénylő feltételei fennállnak, és negatív, azaz kizáró feltételei nincsenek, a reintegrációs őrizet elektronikus távfelügyeleti eszköz¹¹ alkalmazása mellett biztosítható. A reintegrációs őrizetben lévő elítélt visszanyeri szabadságát, de csak részlegesen, mivel az elítélt továbbra is büntetés-végrehajtás hatálya alatt áll, szabadságvesztésének időtartama a reintegrációs őrizet alatt telik. A reintegrációs őrizet az elítélt szabadságának teljes elvonását megszünteti, mozgási szabadságát és tartózkodási helye szabad megválasztásának jogát korlátozza, az elítélt ugyanis csak a bv. bíró által kijelölt házban, lakásban tartózkodhat, amelyet csak meghatározott célok (például munkavégzés, oktatás, gyógykezelés) megvalósulása érdekében előírt magatartási szabályok maradéktalan betartása mellett hagyhat el. A bíróság határozatában rögzített magatartási szabályok előírása és betartása teremti meg tehát annak a kedvezménynek a jogi keretét, melyen belül az elítélt személyi szabadságát korlátozottan ugyan, de visszanyeri.

¹¹ Az elektronikus távfelügyeleti eszköz fogalma a Bv. tv. meghatározása szerint: „az elítélt vagy az egyéb jogcímen fogva tartott mozgását nyomon követő technikai eszköz.” (2013. évi CCXL. tv. 3. § 6.)

Az alkalmazási feltételekkel kapcsolatos gyakorlati tapasztalatok

A jogintézmény alkalmazásának feltételei egyértelműnek tűnnek, azonban a gyakorlati tapasztalatok alapján a Bv. tv. 187/C. § d) pontban szereplő kizáró feltétel – az egy évet meg nem haladó tartamú szabadságvesztésből legalább három, egy évet meghaladó tartamú szabadságvesztésből legalább hat hónapot nem töltött le – kapcsán a törvényszékek között voltak distanciák. Az anomáliát a letartóztatásban töltött idő fenti időtartamba történő beszámításának kérdése alapozza meg. A kérdéssel a Kúria Büntető Kollégiuma is foglalkozott, álláspontja szerint: „A gyakorlat tehát – láthatóan – többségi véleménnyel áll amellett, hogy ha a beszámított előzetes fogvatartás (stb.) elérte a kitöltendő minimális tartamot, akkor nincs akadálya a reintegrációs őrizet elrendelésének. A stabilizálódott többségi gyakorlatot tartjuk követendőnek.”¹² Tehát a Kúria 2017. évi Összefoglaló véleményében beszámítandónak tartotta a letartóztatásban töltött időtartamot azzal a további kikötéssel, hogy a terhelt szabadlábról történő reintegrációs őrizetbe helyezése kizárt. A jogintézmény alkalmazása során a törvényszékek a Kúria állásfoglalása szerint jártak el. Ugyanakkor a Büntető Kollégium Országos Értekezletének 2019. április 8-10-én tartott ülésén ezzel ellentétes állásfoglalás kiadására került sor, amely arra hivatkozva, hogy „ha beszámításra van lehetőség, arra mindig utal a törvény”, a letartóztatásban töltött idő kapcsán a fenti beszámítási kötelezettség megszüntetésre került. A reintegrációs őrizetre vonatkozó részletszabályokat a fentiek alapján a Bv. tv. 61/A-D. §, illetőleg 187/A-F. § tartalmazza. A Bv. tv. kifejezetten nevesíti azokat az eseteket, amelyekben a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 92-92/B. § alapján figyelembe kell venni a beszámított időt is. Ennek alapján az olyan eljárásokban – így a Bv. tv. 187/C. §-ban írt esetben is –, ahol a beszámított idő nem kerül nevesítésre, a szabadságvesztésből letöltött tartamba nem számít bele a letartóztatásban töltött tartam, tehát csak a szabadságvesztés letöltésének megkezdése óta eltelt idő vehető figyelembe. A Kúria állásfoglalása a kérdés tekintetében egyértelmű, kérdésként merül fel azonban, hogy nem lenne-e célszerűbb a letartóztatásban töltött időt beszámítani, hiszen a jogintézményt kérelmezők köre elsősorban kisebb tárgyi súlyú bűncselekmény elkövetői, akik maximálisan ötévi szabadságvesztést töltenek, így a túlságosan hosszú nyúló letartóztatásban töltött idő a reintegrációs őrizet maximum időtartamának kihasználási lehetőségét csökkenti. Különösen megfontolandó ez annak fényében, hogy a jogintézmény tervezett változtatásai elsősorban arra irányulnak, hogy az igénybevevők lehetséges körét bővítsék, továbbá a változtatással a letartóztatás elrendelésének alapelvei és a reintegrációs őrizet jogintézményének alkalmazási céljai összhangba kerüljenek.

A jogintézmény alkalmazása során különös, a hétköznapiól eltérő sajátos értelmezést kap az „első ízben” kifejezés. A reintegrációs őrizet alkalmazása tekintetében fontos feltétel,

¹² Kúria Büntető Kollégium (2017)

hogy csak az az elítélt helyezhető reintegrációs őrizetbe, akit első ízben ítélték végrehajtandó szabadságvesztésre vagy visszaesőnek nem minősülő bűnismétlő. Mindezekből arra következtethetnénk, hogy a reintegrációs őrizet egy elítélt esetében egy alkalommal engedélyezhető, a gyakorlati tapasztalatok azonban mást mutatnak. Előfordulhat ugyanis, hogy az elkövető egy adott bűncselekmény miatt tölti szabadságvesztését, melyhez kapcsolódóan a bíróság elrendeli reintegrációs őrizetét. Ugyanakkor egy, az előzőnél korábban elkövetett bűncselekmény miatt egy másik eljárás van folyamatban vele szemben. A reintegrációs őrizet eredményesen eltelik, majd a korábban elkövetett bűncselekmény miatt az adott személyt ismétlen szabadságvesztésre ítélik, majd kérelmezi a reintegrációs őrizet engedélyezését. A gyakorlati tapasztalatok alapján ebben az esetben az adott személy akár két alkalommal is reintegrációs őrizetbe helyezhető. Ugyanakkor amennyiben a korábban elkövetett bűncselekmény miatt a reintegrációs őrizet időtartama alatt születik jogerős döntés a szabadságvesztés kiszabásáról, a Bv. tv. 187/E. § (1a) pontja alapján a bv. intézet parancsnoka haladéktalanul előterjesztést tesz a reintegrációs őrizet megszüntetéséről. Ebben az esetben a gyakorlati tapasztalatok alapján a bv. bíró az éppen aktuális reintegrációs őrizetet megszünteti, és mivel ezen megszüntető ok az elítéltnél felróható, ezért a korábban elkövetett bűncselekmény miatt kiszabott szabadságvesztés kapcsán sem kérelmezheti a reintegrációs őrizet elrendelését a Bv. tv. 187/C. § c) pontja alapján.

A harmadik esetünkben a Bv. tv. 187/A. § (1b) pontban szabályozott visszaesőnek nem minősülő bűnismétlő „státusz” és az utólag végrehajtani rendelt felfüggesztett szabadságvesztés kapcsolata alakulhat különösen. Amennyiben adott személy kapcsán a bíróság jogerős határozatában végrehajtandó szabadságvesztés büntetést szab ki, és ezzel egyidejűleg végrehajtani rendeli az előzőleg kiszabott felfüggesztett szabadságvesztést, döntő jelentősége van egyrészt a letöltési sorrendnek, másrészt a bűnismétlésnek. Amennyiben az utólag elrendelt felfüggesztett szabadságvesztés kapcsán az elkövető első büntényes vagy visszaesőnek nem minősülő bűnismétlő, és a Bv. tv. 14. §-a alapján folyamatában először a bíróság által kiszabott szabadságvesztést kell letöltenie, majd az utólag elrendelt felfüggesztett szabadságvesztést, ebben az esetben függetlenül attól, hogy a perbíróság által kiszabott szabadságvesztés tekintetében a bűnismétlés hogyan alakult, az elítélt esetében nincs a reintegrációs őrizet kizáró törvényi ok, mivel minden esetben az utólagra töltött ítélet jellemzői vizsgálandók a jogintézmény alkalmazása kapcsán. Ugyanakkor, amennyiben a végrehajtási sorrend úgy alakul, hogy a perbíróság által kiszabott szabadságvesztést kell a sorban másodikként letölteni, és az elkövető e bűncselekmény tekintetében visszaeső, úgy mindkét szabadságvesztés tekintetében a reintegrációs őrizet alkalmazását kizáró ok merül fel. Az utólag elrendelt felfüggesztett szabadságvesztés tekintetében a kizáró ok, hogy további végrehajtandó szabadságvesztést kell végrehajtani. [Bv. tv. 187/C. § a)]. Míg a sorban másodikként letöltendő szabadságvesztés esetén a visszaeső „státusz” lesz a kizáró ok. [Bv. tv. 187/A. § (1b)]

A fentiekén túl számos más kérdés is felmerült a jogintézmény alkalmazása kapcsán (például tartás elmulasztásának vétsége kapcsán az önhiba megállapítható-e, amennyiben a reintegrációs őrizetét töltő elítélt – akinek büntetés-végrehajtási jogviszonya fennáll – a reintegrációs őrizet időszaka alatt nem dolgozik, nincs bevétele, így tartásfizetési kötelezettségének nem tesz eleget stb.), de jelen tanulmányban a terjedelmi korlátok miatt a fenti három, leggyakrabban előforduló eset került kiemelésre, elemzésre.

A bv. pártfogó szerepe, feladatai a reintegrációs őrizet alkalmazása kapcsán

A reintegrációs őrizet jogintézményéhez kapcsolódóan a bv. pártfogó számára számos feladatot határoz meg a hatályos szabályozás. A bv. pártfogó felügyelői munka tulajdonképpen már a reintegrációs őrizetbe helyezést megelőzően megkezdődik, hiszen a bv. pártfogó feladata egyrészt a reintegrációs őrizet kizáró okai közül annak a vizsgálata, hogy az elítélt által a reintegrációs őrizet helyeként megjelölt ingatlan alkalmas-e az elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazására, azaz rendelkezik elektromos hálózattal és folyamatos tápellátással, a távfelügyeleti eszköz adatfoglalmazásához szükséges hálózati lefedettséggel és jelerősséggel [Bv. tv. 187/C. § e) pont, 10/2015. (III. 30.) BM rendelet 4. §]. A vizsgálat eredményét a bv. pártfogó jegyzőkönyvben rögzíti, mely a környezettanulmány mellékletét képezi [Bv. tv. 187/B. § (2)]. Másrészt a bv. pártfogó környezettanulmány keretében vizsgálja az elítélt lakhatási, családi, szociális körülményeit, az életvitelszerűen ingatlanban lakóknak az elítélthez fűződő kapcsolatát, várható munkaerőpiaci státuszát, munkavállalási lehetőségeit, egészségügyi állapotát, valamint a befogadó környezet kriminológiai státuszát, továbbá a bűnismétlésre vonatkozó kockázatelemzést, kockázatértékelést is végez. Fentiek alapján a bv. pártfogó szakmai ténymegállapítások keretében és összegző értékelésben mutatja be, hogy a befogadó környezet megfelelően szolgálja-e az elítélt társadalmi visszailleszkedését, és hogy a büntetés célja a reintegrációs őrizet elrendelése esetén megvalósulhat-e. [Pfr. 62/A. § (3a) bekezdés].

A gyakorlatban előfordul, hogy az ingatlan objektív szempontok miatt (például nincs áramellátás) nem alkalmas a reintegrációs őrizet alkalmazására, de szubjektív okok miatt (például a megjelölt ingatlan tulajdonosa nem járul hozzá, hogy az elítélt a reintegrációs őrizet időszaka alatt az ingatlanban tartózkodjon) is alkalmatlanná válhat a megjelölt lakás. Ebben az esetben az elítélt új címet jelölhet meg, mely esetében ismételt teljes körű vizsgálat és környezettanulmány készül. Amennyiben az újonnan megjelölt ingatlan sem alkalmas a reintegrációs őrizet alkalmazására, új megjelölésére már nincs lehetőség.¹³

¹³ Nagy A. (2019)

A reintegrációs őrizetnek kiemelt szerepe van az elítéltek sikeres társadalmi reintegrációja érdekében végzett munkában. A szabadságvesztés utolsó részének saját környezetben való eltöltésének lehetősége egyrészt nagy kedvezményt jelent az elítélt részére, és egyben lehetőség is arra, hogy ez alatt az időszak alatt munkát vállaljon, megerősítse családi kapcsolatait, tanulmányokat folytasson. Kötelessége ugyanakkor a bv. bíró által előírt magatartási szabályokat maradéktalanul betartani.

A bv. pártfogó feladata a reintegrációs célok tekintetében kettős. Egyrészt a sikeres társadalmi reintegráció érdekében támogatnia szükséges az elítéltet abban, hogy a reintegrációs őrizet időtartama alatt olyan helyzetbe kerüljön, hogy képessé váljon saját ügyeinek intézésére annak érdekében, hogy családi, társadalmi kapcsolatait megerősítse, illetve munkát vállaljon. Ennek érdekében a reintegrációs őrizetben lévő elítélt is jogosult mindazokat a támogatási formákat igénybe venni, melyek a reintegrációs gondozásban lévők számára biztosítottak.¹⁴ Ilyen támogatási formák különösen a tájékoztatás, az oktatással, munkavállalással, szociális ellátásokkal kapcsolatban, illetve egyéni esetkezelés keretében a szociális ügyintézésre felkészítés, életviteli problémáinak feltárásával azok csökkentése, a rosszul berögzült vagy hiányzó szocializációs készségeinek és képességeinek feltárása, elemzése és fejlesztése. A támogató jellegű tevékenységek kapcsán tehát kiemelt jelentősége van az „empowerment” típusú intervenciónak. Ugyanakkor a bv. pártfogó feladata a reintegrációs őrizetes rendszeres, havonta legalább egy alkalommal történő személyes ellenőrzése, azaz a kontroll funkció ellátása is. Az ellenőrzés során ellenőrzi a bv. bíró határozatában foglalt magatartási szabályok és az elektronikus távfelügyeleti eszköz vállalt alkalmazási szabályainak megtartását.¹⁵ Folyamatosan figyelemmel kíséri az elítélt kisközösségi-, családi-, baráti kapcsolatait és értékeli az azokból eredő, esetlegesen bűnismétléshez vezető veszélyforrásokat. A bv. pártfogó az ellenőrzést jogosult bármely napszakban végrehajtani, amelynek során az elítélt köteles együttműködni. Az ellenőrzés tapasztalatairól a bv. pártfogó jelentést készít. Amennyiben az ellenőrzés során megállapításra kerül, hogy az elítélt a reintegrációs őrizet végrehajtása alól szándékosan kivonja magát, a távfelügyeleti eszközt szándékosan megrongálta vagy eltávolította, esetleg a bv. bíró által előírt magatartási szabályokat súlyosan megszegte, a bv. pártfogó felügyelő a bv. intézet parancsnokán keresztül haladéktalanul értesíti a lakás elhelyezkedése szerint illetékes bv. bírót a reintegrációs őrizet megszüntetésére. Megszüntetésre kerülhet a reintegrációs őrizet abban az esetben is, ha az elítélt a fenti szabályokat maradéktalanul betartja, ugyanakkor olyan életvitelt folytat, amely a reintegrációs célokkal nem egyeztethető össze (például rendszeresen befolyásoltságot eredményező mértékű alkoholt fogyaszt, kábítószer használ vagy egyéb magatartása okán vele szemben rendőri intézkedés válik szükségessé).¹⁶

¹⁴ Juhász F. (2015)

¹⁵ Schmehl J. (2017)

¹⁶ Czenczer O., Szenczi A. (2020)

A hatályos szabályok kapcsán jól láthatóan elsősorban a felügyeleti eszközök dominálnak a munkavégzés kapcsán. A támogató funkció jelen esetben elsősorban tájékoztatás formájában valósul meg, illetve bizonyos esetekben egyéni tanácsadás keretében. Mindkét esetben a támogató funkcióban foglalt tevékenységekre nagymértékben befolyással vannak a bv. pártfogó személyes kompetenciái, a hatékony egyéni esetkezeléshez szükséges módszerek, technikák alkalmazásának „know-how”-ja. A támogató tevékenységekre tehát a szubjektivitás, a bv. pártfogó egyéni szakmai felkészültsége jelentős hatással lehetnek, továbbá e tevékenység mérési lehetősége is korlátokba ütközik, hiszen az eredményesség szempontjából az említetteken túl az elítélt együttműködési hajlandósága is hatással van.

A kontrollfunkcióban foglalt bv. pártfogói tevékenységek kapcsán ugyanakkor elmondható, hogy világos és egyértelmű szabályok határozzák meg az ellenőrzés területeit, mely alapján az ellenőrzés kiterjed az elektronikus távfelügyeleti eszköz jogszerű használatára és állagára, valamint a bv. bíró által előírt magatartási szabályok megtartására. Mindezen területek vizsgálatát, ellenőrzését a bv. pártfogó tárgyilagosan, objektív módon tudja elvégezni, hiszen a távfelügyeleti eszköz állagának vizsgálata egyszerű rátekintéssel kivitelezhető, míg a magatartási szabályok tekintetében a reintegrációs őrizetes mozgása folyamatosan monitorozva van. A magatartási szabályok tekintetében a bv. pártfogó az ellenőrzése során a reintegrációs célokkal össze nem egyeztethető magatartás tanúsítását (például rendszeres leittasodást, drogfogyasztást) is ellenőrzi, a reintegrációs őrizet ennek okán történő megszüntetése esetén azonban ezen cselekmények bizonyítás tárgyát képezhetik.

A fentiek alapján elmondható, hogy a reintegrációs őrizet kapcsán végzett pártfogó felügyelői munka nem tekinthető pusztán jogi vagy szociális természetű intézkedésnek. A pártfogó felügyelő a gyakorlatban csak abban az esetben tud kellő hatékonysággal eredményeket elérni a bűnismétlés megelőzése, illetve a társadalmi reintegráció területén, ha a kontroll és a támogatás – leginkább az elkövető egyedi helyzetéhez igazodóan – megfelelő arányban keveredik a végrehajtás során. Természetesen a kellő hatékonyság további fontos eleme a rendelkezésre álló, alkalmazható eszközök és szolgáltatások lehetőleg minél szélesebb palettája, mely azonban sok esetben a pártfogó felügyelőtől független tényező.

Záró gondolatok

A reintegrációs őrizet jogintézményének alapvető célja az elítélt családi és társadalmi, valamint munkaerőpiaci reintegrációjának előmozdítása a szabadságvesztés célja megvalósulásának szem előtt tartásával. A reintegrációs őrizet időtartama alatt az elítélt visszanyeri személyi szabadságát, de csak korlátozottan, hiszen a reintegrációs őrizet helyszínéül kijelölt ingatlant csak a bv. bíró által meghatározott módon és időszakban

hagyhatja el. Büntetés-végrehajtási jogviszonya továbbra is fennáll, mely alapján köteles együttműködni a büntetés-végrehajtási intézet szakembereivel, illetve „nyomkövető” eszközt viselni a nap 24 órájában. A jogintézmény alkalmazási feltételeinek módosítása abba az irányba mutat, hogy a jogalkotó szélesíteni igyekszik a reintegrációs őrizetet kérelmezők lehetséges körét, ugyanakkor a nagyobb létszámhoz kapcsolódó szabályszegek elleni fellépés hatékonyságát is fokozza különböző mechanizmusok beiktatásával. A jogintézmény alkalmazási feltételeinek értelmezése kapcsán a bevezetését követően felmerült eltérő eljárási szabályok a különböző törvényszékek között azonban jelentős mértékben tisztázódtak. A jogintézmény egyfajta „előszabadulási” lehetőséget biztosít a jogszabályban meghatározott fogvatartotti körnek, meghatározott szabályok betartása mellett. E speciális helyzetben lévő elítélteknek többek közt együtt kell működni a bv. pártfogóval, aki egyrészt segítséget nyújt a sikeres társadalmi reintegrációhoz, másrészt rendszeresen ellenőrzi a meghatározott szabályok betartását, a társadalmi reintegrációs folyamat megvalósulását, előrehaladását. A pártfogó felügyelet Janus-arcúsága a reintegrációs őrizet keretében végzett bv. pártfogó felügyelői tevékenységben is markánsan megfigyelhető. A kontroll és támogató tevékenységi formák megfelelő mértékű vegyes alkalmazása szükséges a célok hatékony elérése érdekében. Ugyanakkor a kontrollfunkcióhoz kapcsolódó tevékenységek mérése, ellenőrizhetősége sokkal inkább objektív módon lehetséges, így feltételezhető, hogy a bv. pártfogó felügyelők munkája során tevékenységük ezen irányba mozdul el, a gyakorlatban inkább a kontroll funkció erőteljesebb érvényesülését tapasztalhatjuk. Összességében elmondható, hogy a reintegrációs őrizet a hazai büntetés-végrehajtás szerves részévé vált az elmúlt években, lehetőséget teremt a sikeres társadalmi reintegrációra, egyúttal hozzájárul a bv. intézetek túlszűfoltosságának csökkentéséhez.

Felhasznált irodalom

- A büntetés-végrehajtási bírói gyakorlat, különös tekintettel a reintegrációs őrizetre. Összefoglaló vélemény, Kúria Büntető Kollégium Joggyakorlat-elemző csoport 2017.EL.II.H.13.BÜNTETÉS-VÉG-REHAJTÁS-48. Online: https://kuria-birosag.hu/hu/joggyak_csop/buntetes-vegrehajatasi-biroi-gyakorlat-kulonos-tekintettel-reintegracios-orizetre (Letöltés ideje: 2020. november 2.)
- Bogotán Róbert (2015): A zsúfoltág csökkentésének útjai a börtönépítésen túl. Börtönügyi Szemle 2015/1. p. 26-41.
- Czenczer Orsolya – Szenczi Attila (2020): A reintegrációs őrizet jogi, technikai, biztonsági és társadalmi aspektusai. Börtönügyi Szemle 2020/4. p. 7-29.
- Juhász Ferenc (2015): A büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelői tevékenység. Börtönügyi Szemle 2015/2. p. 53-65.
- Juhász Ferenc – Juhász Júlia – Nagy-Mitró Lilla – Petró István – Somogyi Zsófia Borbála – Puzsár Annamária (2022): A bűnisméltés megelőzéséhez kapcsolódó büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelői szakmai feladatok, Segédanyag, IV. módosított kiadás, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága

- Kadlót Erzsébet (2017): A reintegrációs őrizet esélyei Magyarországon. In: Zséger Barbara (szerk.): Kriminológiai Közlemények 77. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest. p. 65-70.
- Lőrinczy Attila (2018): A reintegrációs őrizet büntetés-végrehajtási bírói gyakorlata. In: Zséger Barbara (szerk.): Kriminológiai Közlemények 78. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest. p. 11-25.
- Nagy Anita (2019): A reintegráció nemzetközi gyakorlata és a reintegrációs őrizet. Börtönügyi Szemle 2019/4. p. 47-59.
- Nagy Anita (2018): A reintegrációs őrizet magyarországi és európai fejlődési irányai. In: Kúriai döntések: Bírósági határozatok, Kúria Lapja 2018/4. p. 578-585.
- Nagy Anita – Menyhért Enikő (2018): A reintegrációs őrizet egyes kérdései. Publicationes Universitatis Miskolcensis Series Juridica Et Politica 2018/2. p. 227-239.
- Than Alexandra (2016): Elektronikus mozgáskövető eszköz alkalmazása a büntető igazságszolgáltatás során Magyarországon és Európában. PhD értekezés, PTE Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Pécs. Online: <https://ajk.pte.hu/sites/ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/than-alexandra/than-alexandra-vedes-ertekezes.pdf> (Letöltés ideje: 2020. július 12.)
- Schmehl János (2013): Az új szabályozás főbb szakmai elemei és üzenetei. Börtönügyi Szemle 2013/4. p. 18-21.
- Schmehl János (2017): Stabilitás és fejlődés: A büntetés-végrehajtási törvény által bevezetett speciális jogintézmények helyzete. Belügyi Szemle, 65 (11-12), p. 18-39. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2017.11-12.2> (Letöltés ideje: 2023. március 14.)
- Veszeli Dániel (2015): A reintegrációs őrizet bevezetése a büntetés-végrehajtás tevékenységrendszerébe. Börtönügyi Szemle 2015/3. p. 87-99.

Felhasznált jogszabályok

- 8/2013. (VI. 29.) KIM rendelet a Pártfogó Felügyelői Szolgálat tevékenységéről
2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról
2014. évi LXXII. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény és ehhez kapcsolódóan más törvények módosításáról
2016. évi CX. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény és ehhez kapcsolódóan más törvények módosításáról
2017. évi CXLIV. törvény a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény, egyes büntető tárgyú törvények, valamint az európai uniós és a nemzetközi bűnügyi együttműködést szabályozó törvények módosításáról

Bácskai Tünde

REINTEGRÁCIÓ A NEMZETI BŰNMEGELŐZÉSI TANÁCS TÁMOGATÁSÁVAL

Különböző módszertanokra épülő programok a visszailleszkedés segítéséért

A Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács a kiadvány korábbi számaiban bemutatta a bűnmegelőzés reintegrációban betöltött szerepét és a közös gondolkodás során meglett alternatívákat, megvalósult innovatív törekvéseket, mint például a művészeti ágak alkalmazását a reintegrációs projektekben. Nem kapnánk azonban teljes képet, ha nem esne szó a nemzetközi gyakorlatban egyre inkább elterjedő megoldásfókusz alkalmazásáról, valamint az ún. Félutas ház projekt működéséről, tapasztalatairól.

Megoldásfókuszú megközelítés a reintegrációban

Steve de Shazer, Insoo Kim Berg 1978 és 2007 között munkatársaival fejlesztette ki az úgynevezett megoldásfókusz módszerét az Egyesült Államokban, melyet ők inkább megoldásfókuszú tanácsadásként tartanak számon.

Ami a megoldásfókuszban más, mint az általában problémamegoldásra használt sémánk, az az, hogy a megoldáshoz nem a problémán keresztül vezet az út. Ahhoz, hogy megtaláljuk a megoldást, nem kell forgatnunk és megvizsgálnunk a problémát, nem kell kiveséznünk, hogy mi a rossz és mi az, ami nem működik. Arról nem is beszélve, hogy a probléma hosszas vizsgálata negatív energiákat áramoltat, és mindentől inkább elmegy a kedvünk. Egy biztos, sokan ismerjük a kudarc érzését, amikor körbe- és körbejárunk egy problémát, de nem tudjuk, mi a megoldása.

A megoldásfókusz mindezt áthidalja, mivel arra tekintünk rá a folyamatban, hogy mi a cél, amit el szeretnénk érni. Ha a cél 10, akkor a 10-es skálán hol tartunk, és ahol éppen állunk, ott mi az, ami már megvan és mi az, ami működik. Ezután pedig a skála egyes fokain lépkedünk végig, miközben megtervezzük az út minden egyes állomását, rátekinünk, mi az, amiben előre léptünk. Pozitív energiákat áramoltatunk és a motivációnk nő, mivel látjuk, hogy merre kell mennünk, mit kell tennünk. Olyan, mintha felkapcsolnák a lámpákat az út mellett, és a botorkálásunkat felváltja a tisztánlátás.

Hogy mi történik a fogvatartottakkal a megoldásfókuszú beszélgetés közben? Ugyanez. A coach kérdéseket tesz fel, segítve a fogvatartott gondolkodását, amelynek során ő maga találja meg a saját útját, a saját megoldását. Éppen ezért kiválóan tud is vele azonosulni.

Lényege, hogy a kialakult helyzet okainak boncolgatása helyett a fogvatartott kívánságaira lehessen koncentrálni. Mire ő eljut a tanácsadásra, már több megoldási modellt is kipróbált, melyek nem hozták meg a várt eredményt. Ez alatt az idő alatt valószínűleg többször is kudarcot vallott a hibás sémákat követve és ismételve. Hogy a dolgok végre pozitív irányt vegyenek, mást kell tenni, mint eddig. A Palo Alto Mental Research Institute (MRI) intézet – mely a családterápia egyik alapító intézménye – ezt úgy fogalmazta meg: „Ha valami, amit csinálsz, nem működik, csinálj valami mást!”. Ezt kiegészíti az Insoo Kim Berg és Steve de Shazer által vallott másik alapelv, vagyis „Ha valami működik, csinálj belőle többet!”. Ezen segítő alapelvek mentén az ügyfél saját megoldásokat kereshet, melyeket ily módon sokkal inkább magáénak vall, mintha azokat külső személy fogalmazta volna meg.

A fentiek alapján értelmezhetővé válik a megoldásfókusz alkalmazása a reintegrációs folyamatban.

A megoldásfókuszú coachok eddig több mint száz ügyféllel foglalkoztak a néhány kiválasztott büntetés-végrehajtási intézetben, ami összesen közel háromszáz coaching beszélgetést jelent. A szakemberek közül – reintegrációs tisztek, pártfogó felügyelők – közel nyolcvan kolléga sajátította el a módszert, melynek gyakorlati alkalmazása során elsődleges feladat, hogy segítségükkel az ügyfél felvázolja az általa elképzelhetőnek tartott legjobb jövőképet. Ennek nem a szigorú realitások mentén kell történnie, viszont erőforrásokat kell tudni felsorakoztatni az esetleges „elérési útvonalhoz”. A szemlélet azon erőforrásokkal is dolgozik, melyekről esetenként az ügyfél még nem is tud. Felmerül a kérdés, milyen kép rajzolódik ki a jövőről a sok évet benntöltött fogvatartottak esetében? A válasz erre: izgalmas! Aki egy pozitív jövőképet vizualizál, az bizakodik annak elérésében. Erre pedig már lehet építeni. Megjelennek azok a sémák, melyeket a jelen állapotig vezettek. De a coach a felelősség kérdésének boncolgatása helyett az időközben bekövetkezett változások felismerésében és mérlegelésében segíti kérdéseivel a fogvatartottat. Ez olyannyira fontos eleme a módszernek, hogy a coachok valójában azt sem tudják, ki miért tölti a büntetését. Ez csak akkor kerül szóba, ha a fogvatartott erről szeretne beszélni, és ő maga tesz róla említést. Itt egy újabb fontos kérdés merül fel, vagyis hogy mi teszi őt bizakodóvá? Ennek megfogalmazása pedig ismét egy lépés az addig alkalmazott megoldási modellek változása felé. Amennyiben a fogvatartottat hazaváró család is bizakodó a jövő tekintetében, akkor kiaknázandó erőforrásként tekintünk rá, hiszen mint támogató kört tarthatjuk számon. Látható hogy a közös jövő tervezése óriási jelentőséggel bír, miközben újabb kérdések merülnek fel. Ezek a kívülállók számára könnyen nehézségekné tűnhetnek, de itt inkább eszközként tekintünk rájuk. Vagyis mit fog észlelni a család a bekövetkezett változásokból, hogyan fogadják majd a szabadulót? Ha kiegyensúlyozott kapcsolattartás valósult is meg a fogvatartás idején, a bekövetkezett változások hirtelen meglepetésszerűek lehetnek. A coach felelőssége, hogy a beszélgetések során elhangzottakból mire fókuszál. Észreveszi a pozitívumot, vagy

megakad a sok felmerülő nehézségnél. Ezért fontos, hogy jól felkészült szakemberek végezzék ezt a munkát, hiszen nem mindegy, ki hallgatja meg az ügyfelet, és hogyan reagál az információkra.

Az intézetekben folytatott coaching beszélgetések eleinte csak szabadulás előtt álló fogvatartottaknak szóltak. Ők pedig visszatérve a zárkába elmesélték, hogyan változik meg az életük, hogyan segít nekik ez a módszer a szabadulás utáni életük elképzelésében. Igény mutatkozott a nem szabadulás előtt álló fogvatartottak között arra, hogy megismerjék ezt a módszert. Erre pedig a legalkalmasabb módszernek a csoportfoglalkozások mutatkoztak, amelyek nem pusztán a börtönben rendelkezésre álló szabadidő hasznos eltöltéséről szólnak. Ezt kell, hogy a fogvatartottak is érezzék, ne elvesztegetett időként tekintsenek ezekre az órákra. Hatásukra a résztvevők kezdeményezőbbé válnak, ami rendszerint az intézetben belüli és azon kívüli kapcsolatfelvételek gyakoribbá válásában nyilvánul meg. Ezek a csoportos alkalmak lehetőséget adnak arra is, hogy felszínre kerüljenek a korábbi sikerek, melyekből talán nem volt sok és jelentős az elítéltek életében, de azok felidézése, a csoport figyelmének ráirányítása kihathat a jövőbeni döntésekre. Ezzel párhuzamosan megvitatják, mik azok a tényezők az életükben, melyekre lehetőségként gondolnak, melyek változást hozhatnak az életükbe. Elsősorban a fiatalabbaknál figyelhető meg, hogy ez által javul a fegyelmi helyzet, illetve a fiatal motiválttá válik a kedvezmények, a büntetési idő rövidítésének érdekében a falakon belüli tanulásban.

Valamennyi sikeres módszerről elmondható, hogy a módszertan mellett szükség van felkészült szakemberekre és magukra a résztvevőkre, akik megfelelnek bizonyos kritériumoknak. A megoldásfókuszú projektben való részvétel önkéntes alapon történik, ám a fogvatartottban tudatosulnia kell a változás, változtatás szükségességének. Nem elég akarnia változni, arra képesnek is kell lennie. A coachok pedig azt vallják, mindenki képes a változásra. De nyitottnak kell lenni a tanulásra, fejlődésre is. Sőt, talán furcsán hangzik, de nyitottnak kell lennie a beszélgetésre is. A coachok feladata a fogvatartottak nyílt kommunikációjának elérése, ennek egyik kulcsa pedig a kérdezőtechnika. Ha szeretnék is megosztani a gondolataikat, történeteiket, vagy a hiányos szókincsük és fogalmazási nehézségeik, vagy bizalmatlanságuk akadályozza, hogy megnyíljanak a csoportban. A kommunikáció minősége meghatározó, mely a bizalmon alapul, azon keresztül kell a fogvatartott számára olyan teret biztosítani, amely lehetővé teszi, hogy saját erőforrásaihoz hozzáférhessen. Sokan gondolják azt is, hogy ha beszélnek az érzéseikről, vágyaikról, azzal kiszolgáltatottá válnak, melyet a fogvatartotti hierarchiában súlyos veszteségként élhetnek meg. Szükség van arra, hogy önvizsgálatot tudjanak tartani és dolgozni értékrendjük pozitív változása érdekében, melynek alapja az együttműködésre való képesség és szándék megléte. Itt az idő inverz módon működik, hiszen jó, ha a még hátralévő benntöltött idő garantálhatja a fejlődés kiteljesedését. Persze a belső erőforrások – csoport, coachok, reintegrációs tisztek – is mind támogatóan hatnak a folyamatra.

A módszer szerint a projektben résztvevő fogvatartottak jövőről alkotott képe a munka alapja, s kiindulópontja. Egyaránt fontos, hogy a szakembereknek pozitív előfeltevései legyenek ahhoz, hogy partneri viszonyban tudjanak dolgozni. Ennek hiányában, szinte elképzelhetetlen lenne már maga az elindulás is, hiszen számos korábbi szerhasználó vesz részt a programban, akik természetesen vállalják a leszokást, hogy tiszták maradnak. Nem állíthatjuk, hogy mindenkinek sikerül, de ha ezt előre eldöntenénk valakiről, kevesen kapnának esélyt. A jövőképe ágyazott vállalások között a harmonikus családi élet szerepel leggyakrabban, melyet a saját vállalkozás elindítása követ. Irreálisnak tűnhetnek, de a coach tudatosítja, hogy a tervek megvalósításáért nem ő, hanem a szabadulás előtt álló a felelős. Nem kaphat teret a coach meggyőzése, mivel az tévútra vinné a beszélgetést, ily módon pedig az ügyfél részéről nincs értelme a szépitésnek vagy hazugságnak. Ez is mutatja, hogy a coachoknak a résztvevőket foglalkoztató jövőképpel kell dolgozniuk akkor is, ha az elsőre nem tűnik reálisnak. Ha a coach nem utasítja el az elképzelést, az a fogvatartottat segíti elképzelni azt a helyzetet, amikor az elgondolása – még ha merész is – megvalósul. Minél részletesebben tudja felépíteni gondolataiban a megvalósítandó helyzetet, minél jobban beleéli magát a vágyott szituációba, annál közelebb kerül a megvalósításhoz. A beszélgetések során felismeri az erősségeit és – olykor saját meglepetésére – elkezd velük dolgozni.

A program eredményességének méréséhez az utánkövetés szolgálhat információkkal. Érdekes feladat, ám itt is elvárás, hogy a coachok ne vonódjanak be túlzottan a szabaduló életébe, tartsák a megfelelő távolságot, de mégis megismerjék azokat a körülményeket, melyekre vonatkozó információkat az ügyfél bizalmi alapon oszt meg velük. Az utánkövetéshez szükséges a szabaduló hozzájárulása, mely alapján a büntetés-végrehajtási szervezet engedélyezi a kapcsolatfelvételt az érintettel. Ebben az esetben egy, három és hat hónap elteltével keresik meg a coachok, végül a szabadulást követő egy év múltán lépnek vele kapcsolatba. Ennek során számos nehézséggel szembesülhetnek, hiszen a programban résztvevő szabadulók mintegy kilencvennyolc százaléka beleegyezik az utánkövetésbe, ám lényegesen kevesebben vannak, akik az érintett egy évben valóban együttműködnek. Különösen igaz ez például a Rákospalotai Javítóintézetből szabaduló lányok esetében. Ők speciális helyzetben vannak, az intézeti létben egy olyanfajta rutin részesei, mely onnan kikerülve már nem számít prioritásnak. Nincs, aki megmondja, mit kell tenniük, váratlan szituációk és interakciók során kerülnek teljesen szokatlan döntéshelyzetekbe, miközben koruk, nemük és körülményeik folytán hamar rájuk találnak azok, akik lehetőséget látnak néhány lány kiszolgáltatottságában. Az utánkövetéskor gyakorta fordul elő, hogy már egy fiú veszi fel a telefont, és osztja be akár a pénzt is. A kikerülést övező eufória hamar szertefoszlik, amikor a működő rendszerből kilépnek az intézetben kívüli világba, ami hatalmas meglepetésként éri őket a maga jó és rossz aspektusaival.

A Nemzeti Bünmegelőzési Tanács támogatásával három éve létezik szakemberképzés a megoldásfókusz módszerének megismertetése érdekében. A képzéseken pártfogó felügyelők és reintegrációs tisztek vesznek részt. A büntetés-végrehajtásban dolgozó kollégák munkáját mostanra tíz mentor támogatja. A szervezet segíti a szakembereket a szemlélet elsajátításában, mely jótékonyan hat a munkatársak motivációjára is. A Magyarországon kuriózumnak számító szemlélet börtönökben való alkalmazása számos előnnyel jár valamennyi szereplő számára, a szakembereket, a családot és természetesen a szabaduló fogvatartottat is ideértve. Talán a szemlélet alkalmazásának javára írható az a példa, amikor a szülők szegyenkezve éltek meg gyermekük intézetbe kerülését, de amit a szabadítókörben hallottak tőle, reményekkel, már-már büszkeséggel töltötte el őket. Pozitív precedens a korábban kábítószer fogyasztó, prostituáltként dolgozó lány története is, aki a szabadulását követő harmadik évben családayaként köszönte meg a támogatást, és kérte annak lezárását, mondván most már lesz ereje a helyes úton tartani az életét. A szakemberek bizakodnak, hogy a megoldásfókusz is segítette őket megkapaszkodni a társadalomban, és hogy kinti életük nehéz döntéseinél felidézik a megszerzett tapasztalatokat.

Váltó-sáv Alapítvány – Félutas ház projekt

A szabadulás várva várt pillanata sok szabaduló fogvatartott számára rövid időn belül álomból rémálommá válhat. A szabaduló fogvatartottól a társadalom és a szakemberek is elvárják, hogy ne essen vissza, maradjon bűnmentes, illeszkedjen vissza a társadalomba, legyen jogkövető polgár. Ez remekül hangzik, azonban érdemes áttekintenünk, hogy mennyire reálisak ezek az elvárások.

A fogvatartottak gyakran pénz nélkül vagy minimális megtakarítással hagyják el az intézetek falait. Jó helyzetben vannak, akiknek van hová hazatérniük, de további előnyre tehetnek szert azok, akik a megoldásfókuszú coaching módszerével ránéztek a szabadulás utáni életükre, és a szabadító körben áttekintették a pillanatot a szeretteikkel, támogatóikkal együtt. Ők ugyanis tudják, mit tesznek, amikor kilépnek az intézet kapuján. Sokan azonban ennél lényegesen nehezebb helyzetben vannak, hiszen nincs hová menniük, vagy ha visszatérnek a börtönévek előtti életükbe és kapcsolataikba, akkor nem biztosított a jogkövető élet reménye. Ezek az emberek – az intézet kapuján kilépve – pénz nélkül (vagy kevés pénzzel) indulnak el az ismeretlenbe. A kérdés az, hogy vajon hová mennek, mit tesznek? Előbb-utóbb éhesek lesznek, szeretnék a fejüket álmra hajtani valahol, és mielőbb munkát kívánnak találni. Ez utóbbihoz azonban dokumentumokra, személyazonosító okiratra és adókátyára van szükségük. Vajon mennyire lehetetlen ebben a helyzetben támogató személyek, otthon, pénz és étel nélkül elkerülni a visszaesést? Az alapvető ösztönök hamar jelentkeznek, és amennyiben az éhséget nem tudják jogkövető módon csillapítani, borítékolható, hogy más módon fogják ezen igényüket kielégíteni.

Mi tehát a reintegráció egyik nagyon fontos feladata? Az, hogy ezek a fogvatartottak ne ilyen reménytelen módon kerüljenek ki a börtön falai közül. A fogvatartás ideje alatt, a szabadulás előtt lehetőséget teremthetünk nekik arra, hogy legyen személyazonosító okirata és adókátyájuk, mikor kilépnek. Ha ekkor már munkájuk is van, akkor a helyzet sokkal jobb. És ha van fedél a fejük fölött, egy támogató rendszer mögöttük, akkor jóval több esélyt kapnak arra, hogy ne váljanak ismét elkövetővé.

Míg a megoldásfókusz az utolsó intézetben töltött hónapokat használja a szabadulásra való felkészítésre, a Váltó-sáv Alapítvány (fogvatartottak és szabadultak társadalmi és munkaerőpiaci (re)integrációjával foglalkozó, országosan működő, civil, professzionális segítő szervezet) munkájának egy része éppen a szabadulással kezdődik. Fő tevékenységük a célcsoport ellátása, képzése és mentálhigiénés támogatása, emellett előítélet-csökkentés és érzékenyítés, a társadalmi inkluzivitás erősítése. A szervezet a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságával szoros kooperációban működött a FÉLÚTON vagy Félutas Lakás Komplex Reintegrációs Programját. Célja a szabadult fogvatartottak társadalomba történő visszailleszkedésének elősegítése. A családi, baráti kapcsolatrendszer biztosította erőforrások hiányában a frissen szabadultak rövid időn belül szembetalálhatják magukat olyan nehézségekkel, melyek ez intézményi keretek által nyújtott biztonság után megoldhatatlannak tűnnek. Ez persze óriási kockázati tényező az ismételt bűnelkövetés tekintetében, ahogyan bizonyos szolgáltatások hiánya is veszélyezteti a visszailleszkedést.

A Váltó-sáv Alapítvány reintegrációs tevékenysége kezdetben a fogvatartottak középiskolai oktatását célozta meg, időközben tevékenységük és alkalmazott módszereik egyre bővültek. A tanulásra mint „életesély növelő tényezőre” tekintettek, ami csak hasznos lehet a börtönfalakon kívüli életben. A fogvatartottak felkészítésén és kompetenciáik fejlesztésén többnyire intézményi keretek között dolgoztak ún. középiskolai programmal. A kezdeti tapasztalatokat hosszabb-rövidebb ideig előzetes letartóztatásban lévő női fogvatartottakkal kapcsolatban szerezték. Az állandóság és a hosszú távú tervezés hiánya persze nem támogatta céljaik elérését, de az kiderült, hogy a nők és a fiatalok helyzete talán nehezebb a szabadulásukat követően. Ez abból is adódott, hogy a húszas évei elején vagy korábban bekerülő fiatal nyolc-tíz év múlva kilépve az életbe, nagyon fontos életeseményekből marad ki. Ilyen például a szakképzettség és szakmai gyakorlat megszerzése, a munkahelyi szocializáció, párkapcsolat, egzisztenciateremtés vagy családalapítás hiánya, melyek komoly deficitet eredményeznek a kortársaikhoz viszonyítva. Ez komoly kihívást jelent a reintegrációs szakemberek számára.

Jelen esetben is fontos a szoros együttműködés a bv. munkatársak, pártfogó felügyelők, valamint a Váltó-sáv Alapítvány szakemberei között, ez a szabadulásra felkészítő programok intézményi falakon belüli koordinálásához elengedhetetlen. A képzések és kompetenciafejlesztések között szerepelnek például munkaerőpiaci tréningek, melyek a

kommunikációs, stresszkezelési, az álláskereséshez és annak megtartásához szükséges kompetenciákat fejlesztik. A digitális világban való eligazodás szintén létfontosságú terület, ahogyan az egészségfejlesztő csoportokban is meglepően sok olyan ismertető kapnak a fogvatartottak, melyek sokunk számára természetesen, számukra viszont újdonságot jelentenek. A manuális kompetenciafejlesztő foglalkozások nem korlátozódnak a kézügyesség fejlesztésére, inkább az alkotás öröme, a bennük lévő produktív igényt elégítik ki, segítik az ünnepek, a családi összetartozás, az ajándékozás örömeinek megélését, ami szintén sokak szocializációs folyamatából maradt ki. Az esetkezelő segítő munka/coaching foglalkozásokon pedig már az egyéni sajátosságok kerülhetnek felszínre, sajátos problémákra keresve a lehetséges egyéni megoldásokat.

A szabadságvesztés-büntetés után szükségesek olyan szolgáltatások, amelyek a többszörös hátrányokkal küzdő, marginalizált pozícióba került szabadultak számára visszailleszkedési lehetőségeket biztosítanak. Mindezek nagy jelentőséggel bírnak, mivel a visszaesés megelőzésének négy alapvető eleme a lakhatás, a támogató emberi kapcsolatok, a munkaerőpiaci szolgáltatások, illetve a képzés/tanulás. Mára a tapasztalatok azt mutatják, ide kell sorolnunk a praktikus ismereteket, információkat is. A Félutas Ház/Lakás projekt mind a négy felsorolt pillért igyekszik biztosítani, így nevezhetjük komplex reintegrációs programnak, mely lakhatással egybekötve támogatja a munkaerőpiaci pozíció megszerzését és megtartását.

A Félutas Lakást a lakhatás megoldására, bérlemény formájában alakították ki Budapesten a VIII. kerületben. A száz négyzetméteres lakás három szobája hat fő befogadására alkalmas. A közös terek alkalmasak az étkezések, programok lebonyolítására, a konyha és a fürdő szintén megosztva használható. A szabadulást követően fél évig tartózkodhatnak ott a lakók, de ez az időszak szükség esetén újabb hat hónappal meghosszabbítható. A bekerülés előkészítése már a fogvatartás idején megkezdődik a pártfogó közreműködésével. A fogvatartottak gyakorta tőlük, az előgondozás során szereznek tudomást a program lehetőségeiről. A jelentkezőkre jellemző a kompetenciák alacsony szintje, ami ugyan nem kizáró tényező, de bizonyos önállóságra azért szükség van. A segítő személyzet, ha fizikailag nincs is folyamatosan jelen, szükség esetén elérhető. Az elkövetett bűncselekmény jellege azonban nem releváns a jelentkezés tekintetében.

A kiválasztás során a pártfogó felügyelők előszűrése után a büntetés-végrehajtás és a Váltó-sáv Alapítvány segítő szakemberei ún. első interjú és motivációs beszélgetések segítségével feltérképezik a fogvatartott motivációját, együttműködési szándékát, helyzetét, lehetőségeit, valamint rászorultságát.

A szervezet munkatársai a jelentkezőkkel egy ún. általános életút interjút készítenek. Ebből olyan lényegi információkat szűrnék le, mint például a szenvedélybetegség, szerfüggőség kockázata. Ki kell derülnie az együttműködési készség szintjének is, ami

rendkívül szubjektív, de mégis fontos, mert együttműködés hiányában veszélybe kerül a közös munka, ezzel a program hatékonysága. Az elhelyezésről a harmadik beszélgetés alkalmával születik döntés, melyet az is befolyásol, hogy várhatóan hogyan illeszkedik az érkező a már együtt élő csoportba. Tekintettel arra, hogy a lakás koedukált, még további szempontokat is figyelembe kell vennie a döntéshozóknak.

A programba bekerülők számára a lakhatás feltételekhez és szabályok betartásához kötött. A legelső pont, amelynek meg kell felelniük, maga az érkezés, melynek a szabadulást követően azonnal meg kell történnie. Aki ezt elmulasztja, halogtatja, az segítséget kaphat, de a lakásba már nem költözhethet be. Az utazás a kliens feladata, mondhatni szabad életének első olyan próbatétele, melyen megmérettetik a motivációja, elköteleződése, önállósága. Tudatosul a „*saját magam tettem valamit saját magamért*” érzése. Az utazásra szánt elköltendő összeg pedig szigorúan a menetjegyre, illetve étkezésre korlátozódik, ami kihívás annak, aki akár tíz, vagy több év után először lép ki az utcára. Érkezés után az Alapítvány munkatársai segítenek az alapvető ruházat beszerzésében, amit lehetőség szerint a szabaduló finanszíroz, de szükség esetén az Alapítvány pályázati keretből biztosítja a szükséges holmikat.

A beköltözést követően a szervezet által kidolgozott „*job coaching*” módszertanával megkezdődik az álláskeresés. A Félutas Lakás Komplex Reintegrációs Program nagy súlyt fektet a digitális kompetenciák fejlesztésére, amit gyakorlatorientáltan a munkakeresés és munkára jelentkezés folyamatában is alkalmaz. Így a lakók segítséget kapnak mind a szakmai önéletrajz elkészítéséhez, mind a digitális felületek használatához. Abban az időszakban, amíg a kliens munkát keres, ez a „munkája”, így szükség szerint az első hónapban a program keretében biztosítanak számukra élelmiszert, tisztasági felszerelést, hogy az első fizetésükig – amennyiben a bv. intézetből szabadulásukkor nem vagy csak nagyon kevés pénzzel érkeztek – az alapvető szükségletek rendelkezésre álljanak. Az első fizetés után pénzkezelési alapismeretek keretében először a segítővel együtt próbálkoznak a kapott összeg beosztásával. Ez szintén kihívás, hiszen óriási árukínálat várja őket, amihez a korábbi években nem volt hozzáférésük. Természetesen szeretnének a kornak megfelelő tárgyakhoz, eszközökhöz jutni, melyekről azt gondolják, hogy most már elengedhetetlenek számukra, mint például a modern digitális eszközök. A takarékossgot és spórolást sokaknak tanulnia kell, melyhez az Alapítvány munkatársai sok segítséget nyújtanak.

Budapesten viszonylag könnyen és gyorsan jutnak munkához, ehhez átlagosan hét-tíz napra van szükség. A nehézséget inkább az jelenti, hogy sokszor hiányzik a gyakorlat, hisz a fogvatartottként szerzett szakma korlátozott tapasztalattal jár, míg a büntetés letöltése előtt tanult mesterség is sokat fejlődhetett az évek alatt. Ennek eredményeként gyakorta először inkább segéd- vagy betanított munkásként tudnak elhelyezkedni, mintsem magasabb pozícióban. Az álláskeresést a kezdeti támogatást követően önállóan

kell megoldani, a döntés a kliensé, és így annak felelőssége is. A támogatás során a szakemberek nagy hangsúlyt helyeznek arra, hogy megértessék az álláskeresővel, hogy miért kell ragaszkodniuk a szabályos eljáráshoz, a munkaszerződéshez, hogy hogyan kerüljék el a kiszolgáltatott helyzetet. Igaz, ez nem könnyíti meg az állások megtartását, sokszor éppen a foglalkoztatás hivatalos útjának szorgalmazása miatt válik meg tőlük a munkáltató. Ha pedig az állást sikerül megtartani, többen szembesülnek azzal, hogy dolgozni, iskolába járni, a meghatározott időpontokban a rendőrségen jelentkezni olykor nehezen összeegyeztethető.

A Félutas lakásban töltött idő alatt megkeresett összeg jelentős részét félre kell tenni, ami már a hosszú távú tervezés szükségességének megértését feltételezi. Akadnak, akiknek ez nehezebb, de vannak, akik túlmunkát vállalnak, hogy minél hatékonyabban élhessenek a lehetőséggel. A közösség életét az Alapítvány munkatársai ügyeleti rendszerben felügyelik. Ha valaki megszegi a szabályokat, az nem maradhat tovább a lakásban. Előfordul, hogy valakinek szabályszegés miatt kell távoznia, ezek a kihágások pedig leginkább alkoholfogyasztással vagy szerhasználattal vannak összefüggésben. Arra is van példa, hogy az együttműködés okoz nehézséget a kliens számára, ami szintén a lakhatás megszüntetését eredményezi. Jelentős arányban azonban a rendelkezésre álló idő letöltését követően, vagy annál előbb, többnyire egy párkapcsolat által motiválva hagyják el a Félutas lakást.

A lakásnak jelenleg öt lakója van, mindannyian rendelkeznek munkaszerződéssel, különböző munkakörökben. Van közöttük szakács, biztonsági őr, konyhai kisegítő, gyári munkás is, és többeknek most van életében először bejelentett, legális állása, ahhoz kapcsolódó szabályos szerződéssel. A tapasztalatok szerint a program kínálta lehetőségek nélkül nem vagy nehezen boldogultak volna az élet kihívásainak kezelésében. Az eddigi eredmények azt mutatják, hogy a program jól működik, valóban egy olyan átmeneti szituációt teremt, mely növeli annak esélyét, hogy a szabaduló kliens fokozatosan és eredményesen teremtsen meg önálló életének hosszabb távú feltételeit.

A Nemzeti Büntetőeljárás Tanács továbbra is elkötelezett a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságával együttműködésben végzett reintegrációs tevékenység mellett. A bekövetkező változásokra reagálva ezen a területen is keresni kell az alternatív megoldásokat. Mostanra azonban elérkeztünk oda, hogy a bevezetett, működő programokat, tapasztalatokat áttekintve, azok hatékonyságát növeljük. E tekintetben újabb lehetőségeket látunk a kompetenciamérésen alapuló reintegrációs programokban, mely hozzájárulhat az egyénre szabott fejlesztő projektek sikeréhez.

Papp János

RÓZSA, JELVÉNY, CÍMER A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI FEJFEDŐKÖN

Az egyenruhák részét képező fejfedők sok esetben láttak el különböző funkciókat. Egyes esetekben, ezek a magas szabásukból fakadóan biztosították a fej védelmét a kardcsapások ellen, ezen felül, viselője rendfokozatát is hivatott volt hangsúlyozni. A csákó, a sapka és a süveg az egyenruha éke is volt, ami tükrözte viselőjének társadalomban elfoglalt helyét. Nem volt ez másként a börtönügyi őrtisztület, majd később a letartóztatóintézeti vagy büntetés-végrehajtási őrtisztület vonatkozásában sem. A sapkát már a XVIII. században sapkarózsa díszítette, mely később sapkajelvényre, majd sapkacímerre módosult. A sapkarózsa tradicionálisan magyar viselet, ami kör alakú és a középmezéjében nemzeti színű sáv, korona, címer vagy betűk stb. látszódtak. A sapkajelvény önálló jelképrendszert ábrázoló jelvény, amit a nevéből adódóan sapkán viseltek. A sapkacímer az adott rendszer címerábrázolását megjelenítő jelvény. Írásomban a büntetés-végrehajtási egyenruhákhoz tartozó sapkarózsákban, jelvényekben és címerekben való eligazodáshoz szeretnék segítséget nyújtani.

A börtönügy már igen korán, 1870-ben próbálta egységesíteni az őrtisztület egyenruháját. Az akkor viselt királykék tábori sapkán alkalmazott sapkajelvény egy 30 mm átmérőjű ezüst fonatból sodort kör alakú „rózsa”, aminek közepén egy 15 mm-es lila posztó betét található. A középrészbe ezüst fémszálból készült koronás címer van hímézve. Ez a sapkarózsa tulajdonképpen 1945-ig maradt rendszerben. A kézműipari készítménnyel köszönhetően némi eltérés mutatkozott a kivitelben a méretet és a címer kialakítását tekintve.

1. kép: A börtönügyi tisztviselői kar tiszti sapkáján elhelyezett sapkarózsa (1870-1945)¹

¹ Forrás: Dr. Gróber Krisztián gyűjteménye

A börtönügyi tisztviselői kar – fehér, majd később feketére módosult posztó – tisztí sapkáján azonos kinézetű sapkarózsa (1. kép) volt felhelyezve, mint az altisztekén, azzal az eltéréssel, hogy az arany alapszínekkel készült.

Ezen felül a tisztviselők díszöltönyéhez tartozó kalapon egy 50 x 65 mm-es aranyozott fém boglár (2. kép) volt díszként feltűzve. Kivitelében hasonlított a budapesti rendőrség kalapjelvényéhez azzal a különbséggel, hogy a címer alatt nem volt „Rendőrség” szöveget ábrázoló szalag. A jelvény két oldalán tölgy és cserfaágak közé fogott koronás magyar címer volt látható. A tisztviselők kalapja a 30-as évek végére teljesen kikopott, helyébe a finom szövetből készül fekete tisztí sapka lépett.

2. kép: Aranyozott fém boglár²

A második világháborút követően átmenetileg még a korábbi rendszer egyenruházati termékeit viselték, de már 1945-ben új egyenruhát vezettek be. Ennek az akkor rendkívül népszerű sildes bocskai sapka volt a fejedője. A sapkán egyszerű, arany és ezüst kivitelű préselt lemezből készült sapkarózsa (3. kép) volt látható, aminek a közepét nemzeti színűre festették. Ezt a sapkarózst a hátuljára forrasztott pánttal lehetett felszúrni a sapkára.

3. kép: Ezüst kivitelű préselt lemezből készült sapkarózsa (1945)³

² Forrás: HM HIM Egyenruha és felszerelés gyűjtemény

³ Forrás: HM HIM Egyenruha és felszerelés gyűjtemény

1947-ben a letartóztatóintézeti őrtestület részére merőben új egyenruhát rendszeresítettek, amihez tányérsapka tartozott. A sapka tányérrészére került felerősítésre az új, 55 x 42 mm-es, préselt, festett réz sapkajelvény (4. kép). A jelvény lila mezőben tusáján álló, feltűzött szuronyú mannlicher puskát ábrázol, amit szintén cser és tölgyfa ág fogott közre. Az ágak nemzeti színű szalaggal voltak összekötve, a szuronyos puska az őrtestületi mivoltot volt hivatott hangsúlyozni. A jelvényen felül és alul két-két kis lyuk található a sapka tányérjára varrás végett. Akkoriban őrszolgálatot, szabályzat szerint, csak feltűzött szuronnal lehetett ellátni. Ezt a jelvényt egyben karjelvényként is viselte az állomány. Létezett lila posztóra, fémszállal himzett változata is.

4. kép: Préselt, festett réz sapkajelvény (1947)⁴

1950-ben a régi egyenruhán új sapkajelvény jelent meg. Egy 38,5 mm magas, világoskék, egyenlő szárú ötszögben elhelyezett vörös csillag, amiben keresztbe tett szuronyos puskák voltak láthatók, búzakalász koszorúval és nemzeti színű csokorral (5. kép). Továbbra is az őrtestületi jelleg volt hangsúlyozva. A jelvény egy vert rézlemezről készült, amit igényes kivitelű tűzzománcolás díszített. Felrögzítése még itt is a varrásos technológiával volt biztosítva. 1951-ben a nyári zsávolj ruházat tábori sapkájára (pilotka) rendszeresítették a 20 mm magas, vörös csillag alakú sapkajelvényt, amiben igaz kissé stilizált formában, de megtalálhatóak voltak a szuronyos puskák (6. kép). Ez a sapkajelvény később a nyári egyenruha tányérsapkájának állórészére is felkerült. A jelvény rézlemezről préselt és tűzzománcos kivitelű volt. Rögzítésére a hátoldalhoz forrasztott pánt szolgált, aminek a vége szögben le volt vágva a könnyebb feltűzés érdekében.

⁴ Forrás: Papp János gyűjteménye

5. kép: Őrtestületi sapkajelvény (1950)⁵6. kép: Nyári zsávolny ruházat tábori sapkajelvény (1951)⁶7. kép: Tábori sapkajelvény (1952)⁷

1952 márciusában a büntetés-végrehajtási szervezet átkerült a Belügyminisztérium irányítása alá. Az egyenruhát a többi fegyveres testülethez (rendőrség, karhatalom stb.) igazították azzal a kivétellel, hogy az egyenruha színének meghagyták a szürkét, ezzel szemben a sapkajelvény vonatkozásában ismételt változás történt. A tányér-sapka állórészére került a rendőrségnél rendszeresített megegyező jelvény, azzal az eltéréssel, hogy nem az 50 mm-es rendőrségi sapkajelvényt kellett feltűzni, hanem a tábori sapkán (pilotka) rendszeresített 20 mm-es sapkajelvényt (7. kép). Később a 49M. rendőrségi sapkajelvény került használatba, melynek mérete már 32 x 30 mm

⁵ Forrás: Hermann Attila gyűjteménye

⁶ Forrás: Papp János gyűjteménye

⁷ Forrás: Papp János gyűjteménye

volt (8., 9. és 10. kép). A sapkajelvény egy világoskék mezőből kiemelkedő vörös csillagot ábrázolt, amit búzakalász koszorú vett körbe. A csillag alsó szárjai alatt párhuzamosan két puskacső volt látható, alul nemzetiszínű szalag futott. A jelvényt mind a tányér-sapkán, mind pedig a téli sapkán is viselték, továbbá a motoros bukósisakok homlokrészére is felerősítették. Ez a sapkajelvény néhány módosítás mellett a rendszerváltásig az egyenruha kiegészítője maradt. Készült zománcos változatban és műgyanta kivitelben is. Rögzítése a hátuljára forrasztott 3 mm-es pánttal volt megoldva.

8. kép: Korai tűzzománcos kivitelű 49M. rendőrségi/bv. sapkajelvény⁸9. kép: Két darabból készült, műgyanta változatú 49M. rendőrségi/bv. sapkajelvény⁹10. kép: Egy darabból préselt, festett kivitelű 49M. rendőrségi/bv. sapkajelvény¹⁰

⁸ Forrás: Papp János gyűjteménye

⁹ Forrás: Papp János gyűjteménye

¹⁰ Forrás: Papp János gyűjteménye

1956-ban a csillagos sapkajelvényeket (melyek ebben az időszakban nem voltak kívánatosak) felváltotta a Kossuth-címer, melyet műanyagból vagy fémből (11. kép) készítettek. Ezek ideiglenes sapkacímerek voltak, melyeket amennyiben nem volt lehetőség beszerezni, akkor nemzeti színű szalaggal helyettesítették.

11. kép: Kossuth-címer (1956)¹¹

12. kép: Általános tábornoki sapkacímer (1968)¹²

1968-ban nevezték ki az első büntetés-végrehajtási tábornokot, akinek a tányérsapkájára az akkor általános tábornoki sapkacímer (12. kép) került, mely megegyezett az 57M állami címerrel, kiegészülve némi tölgyfalevéllal és makkal. A felhelyezése három visszahajtható tüvel volt lehetséges. Ezt a jelvényt a tányérsapka állórészének és a tányérrészének találkozására szúrták fel.

13. kép: Sapkarózsa (1987)¹³

¹¹ Forrás: Papp János gyűjteménye

¹² Forrás: Papp János gyűjteménye

¹³ Forrás: Papp János gyűjteménye

1987-ben szürke színű, ovális műanyag, közepén egy csillagot ábrázoló sapkarózsa (13. kép) jelent meg, melyet a téli sapkára tűztek fel.

1989-ben a vörös csillag jelenléte ismét nem volt kívánatos. A nemzeti hagyományoknak megfelelően, 32 x 27 mm-es, ovális trikoloros sapkarózsa került rendszeresítésre vörös csillag betét nélkül (14. és 15. kép), melyet a honvédségnél már 1957-óta használtak. A tiszti és tiszthelyettesi állománykategóriának megfelelően arany, illetve ezüst kivitelben készült. A téli sapkára is csillag nélküli sapkarózsa került, továbbra is szürke színűben (16. kép). A tábornoki karnak 1990-ben ideiglenesen egy 45 x 68 mm-es öntött (17. kép) kivitelű, majd 1993-ban 46 x 65 mm-es préselt lemez (18. kép) tábornoki sapkacímert rendszeresítettek. Mindkét változat lombokkal övezett, új koronás állami címert ábrázolt. A korai kivitelben három dupla rögzítő pánt, a későin egy a hátlapra forrasztott pánt szolgálta a sapkára helyezést.

14. kép: Ovális trikoloros sapkarózsa, ezüst (1989)¹⁴

15. kép: Ovális trikoloros sapkarózsa, arany (1989)¹⁵

¹⁴ Forrás: Papp János gyűjteménye

¹⁵ Forrás: Papp János gyűjteménye

16. ábra: Sapkarózsa téli sapkára, szürke (1989)¹⁶17. kép: Tábornoki sapkacímer (1990)¹⁷18. kép: Tábornoki sapkacímer (1993)¹⁸

2001-ben új egyenruha bevezetése kapcsán 39 x 46 mm-es új sapkacímer került rendszerezésre. A préselt lemez tölgy- és cserfa ágak között az új állami címer látható. Az ágak találkozásánál a büntetés-végrehajtási szervezet új logója a nyitott könyv, rajta a lúdtoll és a kulcs volt megjelenítve (19. és 20. kép). A sapkacímerek ünnepi tűzzománcos és gyakorló, szolgálati préselt lemezes változatban készültek, állománykategóriának

16 Forrás: Papp János gyűjteménye

17 Forrás: Papp János gyűjteménye

18 Forrás: Papp János gyűjteménye

megfelelően arany és ezüst kivitelben. A 49 x 65 mm-es tábornoki sapkacímert nagyobb és szétágazó lombozattal gyártották (21. kép), a barett sapkára készült változata eltért a tiszti és tiszthelyettesi mintától, abban az állami címer zománcotlan kivitele szerepelt. Hátulján itt is a megszokott rögzítő pántok kerültek forrasztásra.

19. kép: Sapkacímer, ezüst (2001)¹⁹20. kép: Sapkacímer, arany (2001)²⁰21. kép: Tábornoki sapkacímer (2001)²¹

19 Forrás: Papp János gyűjteménye

20 Forrás: Papp János gyűjteménye

21 Forrás: Papp János gyűjteménye

2017-ben ismételten új ünnepi ruha került rendszeresítésre, ahol az egységesítés elvei alapján a Belügyminisztérium alá tartozó egyenruhás szervek egységes sapkacímert kaptak (22. és 23. kép). Ez tulajdonképpen megegyezett a korábbival, azzal a különbséggel, hogy eltűnt róla a szervezeti jelkép. Mivel a barett sapka kivonásra került, így a préselt jelvények is megszűntek.

22. kép: A Belügyminisztérium alá tartozó egyenruhás szervek egységes ezüst sapkacímere (2017)²²

23. kép: A Belügyminisztérium alá tartozó egyenruhás szervek egységes tábornoki sapkacímere (2017)²³

²² Forrás: Papp János gyűjteménye

²³ Forrás: Papp János gyűjteménye

Felhasznált irodalom

10-21/8/1961. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 8. számú parancsa. „Öltözködési szabályzat” a BM kötelékébe tartozó testületek, szervek és intézmények hivatásos katonállományú tagjainak öltözködésére vonatkozóan.

30.200/1931. I. M. számú rendelete

1891. évi 43.845. sz. IM rendelet „Öltözeti szabályzat a magyar kir. országos, büntető intézeti hivatalnokok részére”

A büntetés-végrehajtási szervezet öltözködési szabályzatának kiadásáról szóló 18/2001. (XI. 23.) IM rendelet

Az igazságügyminiszter 49960/1947. I. M. VI. számú rendelete

Igazságügyminiszter 101/1978. IM utasítása a Büntetés-végrehajtási testület öltözködési utasításának kiadásáról

Igazságügyminiszter 115/1987. (IK. Bv. Mell. 10) IM utasítása az IM Büntetés-végrehajtási testület öltözködési szabályzatának kiadásáról

A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 17. számú parancsa (6-200/1957.)

Pavlics Tamás

MÁSFÉL ÉVTIZEDE A 300 ÉVES HAZAI SZABADSÁGVESZTÉS-BÜNTETÉS SZOLGÁLATÁBAN – A MAGYAR BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁS MÚZEUMI KIÁLLÍTÓHELYE, A SÁTORALJAÚJHELYI BÖRTÖNMÚZEUM TÖRTÉNETE

Az évfordulók mindig alkalmasabb időpontok arra, hogy visszatekintsünk az eltelt időszakra, értékeljük azt a munkát, ami a mindennapjainkat meghatározza egy adott szervezetnél, intézménynél. A 2022. és a 2023. év erre különösen alkalmas, hiszen a magyar büntetés-végrehajtás szempontjából kiemelkedő évfordulókra emlékezhetünk.

Magyarországon az elzárásnak ismerjük bár korábbi, az Árpád-korig visszanyúló előzményeit is, a szabadságvesztés-büntetés először a Magyar Törvények Gyűjteményében, éppen 300 évvel ezelőtt, III. Károly uralkodása alatt kiadott 1723. évi XII. törvénycikkben jelent meg, a vérfertőzést büntették így.¹ A jogalkotói szándékot azonban közvetlenül nem követte a szabadságvesztés gyakorlati alkalmazásának elterjedése, arra még egy fél évszázadot kellett várni. Gróf Esterházy Ferenc, Mária Terézia magyar tanácsosa 1770-ben telket és épületet ajánlott fel birtokán, és 250 évvel ezelőtt, 1772. szeptember 4-én nyílt meg a szempci országos fenyítőház, ahová a javíthatatlanokat és a kihágókat, illetve a halálbüntetésre kevésbé érdemeseket, vagy az az alól kegyelemből felmentetteket utalták, de felvettek a fenyítőházba szülők által beküldött rossz magaviseletű gyermekeket is, amennyiben eltartásukról a szülők gondoskodtak.²

Ez az a két meghatározó időpont, amihez a magyar büntetés-végrehajtás történetében már a szabadságvesztés-büntetés jogilag szabályozott és szervezileg is működő megjelenése köthető, így – a testi fenyítés hosszú évszázadainak előzménytörténetén túl – ezek az évfordulók mérföldkövekként jelölik ki a másfél évtizeddel ezelőtt, 2007-ben megnyílt sátoraljaújhegyi Börtönmúzeum tematikáját, amit képek, dokumentumok, tárgyi emlékek és információk segítségével mutat be látogatóinak.

¹ vö. Czenczer O. (2014) p. 236.

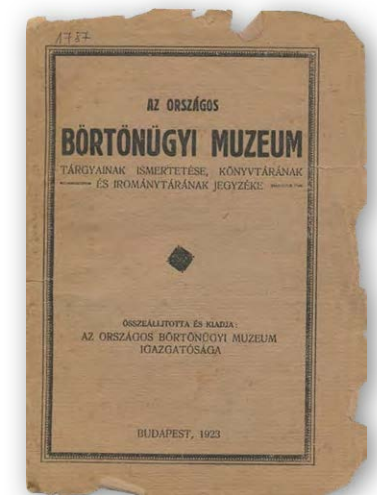
² vö. Mezey B. (2018) p. 373-374. és Vajna K. (1906) p. 69., p. 117., p. 315.

A Magyar Büntetés-végrehajtás Múzeumi Kiállítóhelyének előképe, az első Börtönmúzeum

Amikor a büntetés-végrehajtás múltjáról gondolkodunk, egy név megkerülhetetlen: Vajna Károly.³ Ő volt az, aki elsőként foglalkozott tudományos igényességgel a magyar büntetés-végrehajtás múltjával. Egyrészt saját gyűjteménye, másrészt a „*Hazai régi büntetések*” című kötetei⁴ járultak hozzá, hogy – más, szintén kiemelkedő börtönügyi szakemberek munkássága mellett⁵ – a XIX-XX. század fordulójára mint a hazai büntetés-végrehajtás aranykorára tekinthessünk vissza. E korszak valóságos és szimbolikus csúcspontja az 1905. évi VII. Börtönügyi Kongresszus budapesti tanácskozása volt, melyen a világ legtekintélyesebb börtönügyi szakemberei cseréltek eszmét, elismeréssel szólva a magyar börtönügy állapotáról.

A kor büntetés-végrehajtási szakemberei érzékelték a múlt tapasztalatainak jelentőségét, így a börtönügyi tudomány Európa-szerte a bevett diszciplínák közé emelkedett. E terület mindmáig legértékesebb hazai történeti adatgyűjteményét nem történész vagy jogtörténész publikálta, hanem a Budapesti Királyi Országos Gyűjtőfőház igazgatója, a már említett Vajna Károly. Kétkötetes alapművének fő céljaként az első – modern értelemben vett – büntetés-végrehajtási intézeteknek (a szempci, a tallói és a szegedi fenyítőháznak), a szabadságvesztés-büntetés korai formáinak állított emléket, de nem mellőzte a kutatómunkája során felhalmozott, egyéb büntetési nemekre vonatkozó adatsorok közzétételét sem.

Az igazgatónak a könyv megírásához szükséges kitartó, országsszerte folytatott gyűjtőmunkája során birtokába jutott tárgyi emlékek jelentették az alapjait annak az értékes gyűjteménynek, amelyet a következő években állított össze. Az egyre növekvő tárgyi és könyvtári anyagot átmenetileg a gyűjtőfőházban helyezték el, ami behatárolta a kiállítási lehetőségeket. A múzeum gyűjteményében legnagyobbbrészt a régebbi múlt emlékei, a feudális büntetés-végrehajtás már régen mellőzött eszközei kaptak helyet (kalodák, pellengérek, szegyenátlák, szegyenkövek, a legkülönbözőbb bilincsek, kőgolyók, hóhérpallások, kivégzőszékek és kerekék).

1. kép: Az Országos Börtönügyi Múzeum katalógusának címlapja 1923-ból. Fotó: Kiskun Múzeum

³ Vajna Károly (Nagyenyed, 1851. október 13. – Budapest, 1931. július 13.) királyi tanácsos, a budapesti királyi országos gyűjtőfőház igazgatója.

⁴ Vajna K. (1906)

⁵ Csintalan et al. (2005) p. 29.

Hatalmas volt a múzeum képanyaga, továbbá jelentős a rabmunka-gyűjtemény és az európai intézetek alaprajzainak gyűjteménye, valamint a Börtönmúzeum esetében igazi különlegességnek számított a korra jellemző gipszmásolatok bemutatása, ami a hazai intézetek 1:250 léptékű makettjeit jelentette.

1920-ban a múzeumot átköltöztették az Igazságügyi Minisztérium épületébe, azonban az Országos Börtönügyi Múzeum gyűjteménye néhány évtized múlva veszélybe került. A második világháború után kormányra jutó új hatalom igazságügyi tárcája már nem tartott igényt a „feudális és imperialista” múlt relikviáira. Az évtizedes gondoskodással kialakított gyűjtemény előbb a pincébe került, majd felajánlották a művelődési tárcának. Néhány év hanyattatás után, a múzeum anyagának még megmaradt része 1950-ben a régi Kiskun kerület székháza mögött található, egykori tömlőcépületben lelt új otthonra. Az átköltöztetés viszontagságai erősen megcsonkították a gyűjteményt. A Kiskun Múzeumba került töredékgyűjteményből rendezett „első kiállítást még 1950-ben láthatta az érdeklődő közönség, majd Bónis György levéltáros történész rendezésében 1969-ben nyílt meg „A magyar büntetőjog emlékei 1514-1919” című állandó kiállítás.”⁶

A Vajna Károly-féle gyűjtemény lezárt egésznek tekinthető, mivel bár nem kizárólag, de leginkább a testi fenyítés időszakából származnak a töredékgyűjtemény darabjai. Indokolt volt tehát annak a korszaknak a hangsúlyosabb, büntetés-végrehajtási szemléletű megjelenítése, aminek az állomásai: a magyarországi fogházak szervezetéről rendelkező osztrák igazságügyi miniszteri rendelet 1854-es magyarországi bevezetése, az első hatályba lépett hazai büntetőtörvénykönyv, a Csemegi-kódex⁷ 1878-as elfogadása, majd – időben ugorva – a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának és a Közérdekű Munkák Igazgatóságának 1952-es szervezeti átalakulása, végül pedig a rendszerváltozást követő európai jogharmonizáció.

A sátoraljaújhelyi Börtönmúzeum megnyitása

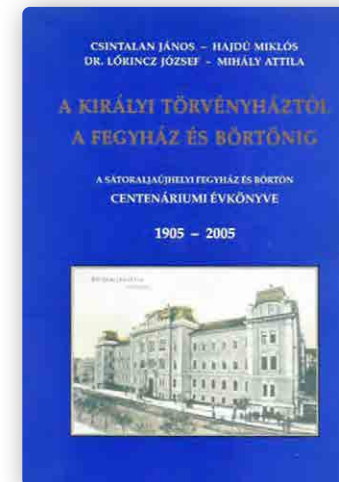
A börtönügyi tudomány majd százéves – 1867 és 1945 közötti –, organikus fejlődésének a hazai büntetés-végrehajtás drasztikus átalakítása vetett véget. Az egyfokozatúvá váló rendszer szakított minden korábbi eredménnyel, a szabadságvesztés-büntetés kettős céljából pedig csak az elítéltek izolációjára helyezték a hangsúlyt, tehát a kialakuló új rendszer kezében a börtönök a megtorlás eszközévé és helyszíneivé váltak. A helyzet a kádári konszolidáció éveiben változott, amikor ismét helyet kapott a rabok oktatása és nevelése.⁸ Ez az időszak nyitotta meg annak a lehetőségét, hogy egyes intézetekben, egy-egy sarokban, tárlóban, faliújságon a múlt relikviái is helyet kapjanak. A hazai

6 Mészáros Márta igazgató (Kiskun Múzeum) szóbeli közlése nyomán.

7 1878. évi V. törvénycikk. A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről

8 Csintalan et al. (2005) p. 213-215.

börtönügy múltja és eredményei iránti érdeklődésnek a rendszerváltozás adott lendületet ott, ahol a hagyományok iránti érzékenység nagyobb volt, és több állománytag is magáénak érezte a múlt feltárásának szükségességét. A Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön személyi állományi tagjai az intézet fennállásának 100. évéhez közeledve különösen motiváltak voltak a börtön múltjának feltárásában és bemutatásában. 2005-ben jelentették meg a Csintalan János, Hajdú Miklós, Dr. Lőrincz József és Mihály Attila által írt kötetet, mely az intézet történetét mutatja be, illetve még ezt megelőzően látott napvilágot Vojtovics Gábor szerkesztésében az a tanulmánykötet, ami az intézet mellett működő, a fogvatartotti munkáltatást végző cég félévszázados múltját ismerteti. A tudományos igényű dolgozatok mellett a tárgyi emlékek gyűjtése is elkezdődött, melyek a centenáriumi évre időszaki kiállítással szervezve kerültek bemutatásra. Ezek a jelentős történeti munkák adtak lendületet annak a gondolatnak, hogy a büntetés-végrehajtási szervezetnek ismét legyen saját szakmúzeuma, amit erősített, hogy ekkor már minden más rendvédelmi szervnek volt a szervezet múltját bemutató gyűjteménye.

2. kép: A Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön centenáriumi évkönyvének borítója. Fotó: Börtönmúzeum

3. kép: A Börtönmúzeum megnyitójáról készült emléklap. A szalagot átvágja Petrétei József igazságügyi és rendészeti miniszter és Hörccsik Richárd országgyűlési képviselő. Fotó: Börtönmúzeum

Az intézet állományának jelentős része dr. Estók József bv. dandártábornok, intézetparancsnok vezetésével fogott neki a tudományos megalapozó, szervező munkának, a leendő kiállítás forgatókönyv-készítésének, a szerzeményezésnek és az infrastrukturális beruházásnak. Szakmai segítséget a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum vezetése és munkatársai nyújtottak a kiállítás színvonalas kivitelezéséhez, a szükséges anyagi forrásokat pedig az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, valamint az Országos Bünmegelőzési Bizottság által kiírt pályázat – „Tanulj a múltból - ez nem a te utad” – elnyerésével sikerült megteremteni. A rendelkezésre álló pénzügyi eszközök azonban korántsem lettek volna elegendőek egy ekkora vállalkozás megteremtéséhez. A kivitelezéshez számos helyi szervezet és vállalkozás csatlakozott adományozóként vagy vett részt benne természetbeni hozzájárulásával, éppúgy, mint az állomány tagjai, sőt, a fogvatartottak is.

Az állománytagok és a fogvatartottak – az építési, a szerelési, a gépészeti, az informatikai és a berendezési feladatok során végzett – áldozatos munkájának köszönhetően 2007. március 6-án, már Takács László bv. ezredes, intézetparancsnoksága idején megnyílt a kiállítóhely. Sátoraljaújhely főutcáján – az egykori Királyi Törvényszéki Palota több mint száz éves, impozáns épületében – a mai Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön parancsnoki épületének alagsori részében kialakított múzeum 5 teremben, közel 250 m²-en ad otthont az évek alatt összegyűjtött tárgyak, képek, információk rendszerezett bemutatásának.

A Börtönmúzeum állandó kiállítása és céljai

A kiállítás forgatókönyvének összeállításakor arra törekedtek, hogy a kiállított anyagok segítségével, tudományos igénnyel mutassák be azt az utat, amit az emberiség – hangsúlyozva a magyar vonatkozásokat – a korai testi fenyítések és a halálbüntetés alkalmazásától a szabadságvesztés-büntetés uralkodóvá válásáig megtett. A büntetés-végrehajtás átfogó történeti és szakmai szemléletű bemutatására Közép-Európában elsőként ez a múzeum vállalkozott, mely a hazai és az európai börtönügyi tudományterület legfontosabb eredményeit összegzi és mutatja be az érdeklődő látogatóknak. A tárlat szemlélteti a magyar történelem büntetési rendszereit, formáit, a szankciók

4. kép: XIX. századi szintelválasztórács a lipótvári fegyintézetből. Fotó: Börtönmúzeum

végrehajtásának módjait, a büntetésüket töltők helyzetét, sorsát. A látogatók megismerhetik a megtorló, a testcsonkító és a halálbüntetéseket, a nemzetközi és a hazai szabadságvesztés-büntetés napjainkig tartó formálódását, a hazai és európai börtönrendszereket, a magyar büntetés-végrehajtás korabeli és mai intézményi rendszerét, továbbá a fogvatartottak életét, oktatását, munkáltatását, művészeti alkotásait, valamint a személyi állomány tevékenységét és munkaeszközeit. Megtekinthető emellett három zárkahelyiség is: egy, ami az 1850-es években volt használatos, egy mai előírások szerinti, valamint egy álló sötétzárka, melyet az 1950-es évek közepéig alkalmaztak. A kiállított tárgyi anyag mennyisége (közel 800 darab) folyamatosan bővül, főként a nyugállományba vonuló állománytagok, valamint örököseik felajánlása révén. A legjelentősebb tárgyi emlékeink: az 1790-es évekbeli faragott kő zárkaajtókeret és fa ajtó, a lipótvári fegyintézetből származó szintelválasztó- és ablakrács, az 1800-as években használt, működőképes öntöttvas zárkakályha, egy eredeti bitófa, különféle kalodák, de bemutatásra kerül egy szegyenpad és egy deres, valamint béklyók és az 1800-as évek végéről származó írásos anyagok is.

A tárlat bepillantást enged a látogatók számára a börtönök körülvéző fizikai és pszichikai falak mögé. A történeti áttekintésen túl az a szándék is vezérelte a múzeum megálmodóit, hogy a börtönnek, ennek a közvéleményben ellentmondásos megítélésű intézménynek, kevésbé ismert nézőpontú bemutatására is kísérletet tegyenek a börtön szakmatörténeti, szakmai megismertetése által.

Nem kevésbé fontos szempont volt a múzeum létrehozásakor az az edukációs cél, hogy – elsősorban az iskoláskorú – látogatói számára a jogkövető magatartás, kultúra kialakítását támogató bűnmegelőzési célú múzeumpedagógiai programot is kínáljon.

A múzeum akkor tölti be küldetését, ha a látogatók fogadása mellett, annak a tudományterületnek is növeli az ismeretanyagát, amelynek a tárgyi emlékeit gyűjti, megőrzi, feldolgozza és bemutatja. Már az alapításkor cél volt egy digitális múzeumi forma kialakítása is, hogy a ki nem állított dokumentumok, képek a kutatók számára megismerhetők legyenek, elősegítve ezzel a börtöntörténeti publikációk megjelenését.

A múzeum előterében pedig kialakításra került egy értékesítő hely, ahol a fogvatartottak által készített tárgyi emlékek – kerámiatárgyak, festmények – is megvásárolhatók.

Az elmúlt másfél évtized eredményei

Az új múzeum szükségessége hamar beigazolódott. A 2007-ben megnyílt kiállítóhely már a megnyitását követő két évben kivívta a látogatók és a múzeumi szakma képviselőinek elismerését, kétszer is elnyerte Az Év Múzeuma díj bíráló bizottságának elismerő oklevelét. A díjak odaítélésének alapja a szakmai munka elismerése mellett,

a fokozott látogatói érdeklődés volt, amely a Zemplénbe látogatók részéről nyilvánult meg az újonnan nyílt, unikális múzeum iránt.

5. kép: Az Év Múzeuma díj bíráló bizottságának elismerő oklevele (2007)

6. kép: Az Év Múzeuma díj bíráló bizottságának elismerő oklevele (2008). Fotó: Börtönmúzeum

A múzeum a Satoraljaújhelyi Fegyház és Börtön fenntartásában működik, annak szervezeti egységeként. Igazgatója a mindenkori intézetparancsnok, akinek beosztottja a börtönmúzeumi főelőadó. A megnyitást követő nyári idénytől hét éven át Lauber Melinda kulturális antropológus fogadta a látogatókat. Biztos jelenlétének köszönhetően alakult ki a Börtönmúzeum nyitvatartása, és állandósult a fizető látogatók száma is. A Hadtörténeti Múzeum felügyelete és dr. Estók József szakmai irányítása mellett, nevéhez kötődik a múzeum adminisztrációjának, gyűjteménykezelésének, dokumentációjának kialakítása.

Az intézetparancsnoki feladatokat 2008 óta ellátó Rózsashegyi Tamás bv. ezredes – a múzeum tudományos vonalát erősítve – kiemelten kezelte a kiállítóhely pedagógiai programjának és szervezeti kapcsolatainak erősítését. Ennek eredményeként a Börtönmúzeum alapítása után néhány évvel bekapcsolódott a városi, regionális és országos

7. kép: Múzeumok majálisa, 2015. Fotó: Börtönmúzeum

kulturális programokba, amelyek közül is kiemelkednek a Múzeumok Éjszakája és a Múzeumok Majálisa rendezvényei. A múzeumi kitelepülések kedvelt eszközei lettek a testi fenyítések időszakát idéző eszközök múzeumpedagógiai célú másolatai (kaloda, deres, páros kaloda) és a monarchia korában használt őrszemélyzeti ruhák (hagyományörző) replikái. Az Ignáth Tamás bv. főtörzsőrmester logótervével kialakuló arculat, az elkötelezett és egyre inkább összeszokott állománytagok részvételével létrejövő kitelepülések meghozták eredményüket: a 2011. évi Múzeumok Majálisán a látogatók szavazatai alapján a leglátványosabb sátonnak járó közönségdíjat a Börtönmúzeum nyerte el.

2014–2016 között a Börtönmúzeum munkatársa Kovács István volt, ebben az időszakban a múzeumi és kulturális rendezvények mellett a rendvédelmi programokon való részvételek száma is nőtt. A múzeumpedagógiai vonal erősítése mellett ekkor került sor a Kerchnerné dr. Felső Zsuzsanna bv. őrnagy által vezetett Eötvös József Börtönügyi Egyesülettel közösen kiadott Börtönmúzeumi Füzetek sorozat⁹ elindítá-

8. kép: A Börtönmúzeumi Füzetek sorozat 5. részének borítója. Ullrich Miklós: Kiált egy kavics (2018). Fotó: Börtönmúzeum

sára is. A múzeumigazgatói feladatot ellátó intézetparancsnok célja e kiadványokkal az intézet és a múzeum közötti tudományos kapcsolat erősítése volt, témája pedig egy akkor igen aktuális feladatnak tett eleget. Ebben az időszakban ugyanis – életkorukból adódóan – már egyre kisebb számban voltak megszólíthatók egykori politikai elítéltek, akik emlékeinek megőrzése és közreadása a Börtönmúzeumi Füzetek fontos küldetésévé vált. Az 1940-es években baloldali, míg az 1950-es években jobboldali meggyőződésükért rabságot szenvedettek emlékeinek szerkesztett formában való

9 Börtönmúzeumi füzetek 1-8. Kiadja: A Magyar Büntetés-végrehajtás Múzeumi Kiállítóhelye (Börtönmúzeum) és az Eötvös József Börtönügyi Egyesület. Szerkesztő: Sáfrányos Krisztián (2014-2017), Pavlics Tamás (2018-2022).

megjelentetésével a múzeum olyan feladatot vállalt, amelynek teljesítése során bebizonyosodott, a huszonnegyedik órában vagyunk: az utolsó túlélők emlékeit adta, adja közre a Börtönmúzeum az eddig megjelentetett kötetekben.

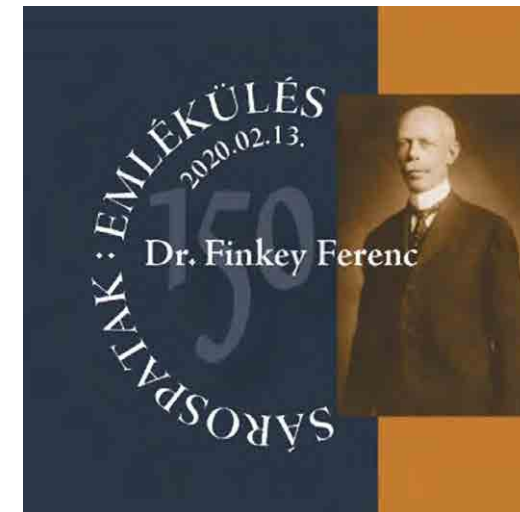
A 2007-2016 közötti időszakban a múzeumhoz kapcsolódó folyosón rendszeresek voltak az időszaki kiállítások, amelyek a börtönvilág egy-egy tematikus egységét, korszakát mutatták be. Kiemelkedett ezek sorából az 1944. évi börtönkitörés 70. évfordulójára rendezett tárlat. A kiállítás elismerését és elismertségét mutatja az is, hogy 2015-ben a KZ-Gedenkstätte Dachau¹⁰ meghívására emléktábla avatására is sor került.¹¹

A 2016-2017 közötti időszak „interregnumnak” tekinthető a múzeum életében, állandó börtönmúzeumi munkatárs hiányában. Minden intézmény életében előfordulnak hullámvölgyek, ám ezen időszakok tapasztalatai is az intézmény javára fordíthatók. 2016-2017-ben a látogatófogadás azoknak az állománytagoknak az ideiglenes feladata lett, akik már a múzeum létrehozásakor, majd a későbbiekben, a működtetés feladataiból is aktívan kivették részüket. A látogatók ezekben az években különösen Bodnár István bv. alezredes, Géczy Andrea bv. százados, Dobos Gábor bv. százados, Gyarmati Géza bv. százados, Kaduk István bv. alezredes, Sáfrányos Krisztián bv. őrnagy, Szegedi Péter bv. alezredes és Zagyi Péter bv. őrnagy magas szintű tárlatvezetésein tekinthették meg a múzeumot.

2018-tól a börtönmúzeumi főelőadói feladatokat jelen sorok írója látja el. A múzeum működése a korábbi években elért eredményekre támaszkodva szerveződik, ugyanakkor új kihívásokkal, lehetőségekkel is kiegészült. A múzeum látogatószáma a rendszeres nyitvatartásnak köszönhetően ismét növekedésnek indult. A növekvő látogatószám egyre több olyan vendéget is eredményezett, akik újabb szakmai kapcsolatokat hoztak a múzeumnak, elsősorban tudományos területen. A 2019-2020-as Finkey-emlékév a Sárospataki Református Teológiai Akadémiával és a Károli Gáspár Református Egyetemmel, a Börtönmúzeumi Füzetek szerkesztése pedig a Miskolci Egyetemmel segítette elő az együttműködést. Ugyanekkor a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságáról is érkeztek olyan megkeresések, melyek az organikusabb szervezeti együttműködésbe kapcsolták be A Magyar Büntetés-végrehajtás Múzeumi Kiállítóhelyét. A Szent Adorján Év időszaki kiállításai, a budapesti Múzeumok Éjszakája rendezvényei a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának épületében és a múzeumpedagógiai programmal kísért toborzókörút is az országos szintű

¹⁰ Az egykori dachau koncentrációs táborterületén működő emlékhely és múzeum. (Az 1944. március 22-i sátorlajáújhelyi börtönkitörésben résztvevő túlélők jelentős részét a dachau koncentrációs táborba deportálták.)

¹¹ Aus dem ungarischen Knast ins deutsche KZ, Süddeutsche Zeitung. Online: <https://www.sueddeutsche.de/muenchen/dachau/dachau-satorlajaujhely-aus-dem-ungarischen-knast-ins-deutsche-kz-1.2587851> (Letöltés ideje: 2023. március 14.)

9. kép: Finkey Ferenc születésének 150. évfordulójára rendezett sárospataki emlékülés arculati eleme (2020). Fotó: Börtönmúzeum

kooperáció fontos mérföldköve volt. A Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeummal történt kapcsolatfelvétel eredményeként, a KultúrBónusz program keretében kerültek kidolgozásra a gyűjtemény múzeumpedagógiai programjai. A múzeumpedagógiai és -andragógiai programok közül kiemelkednek azok a tematikus várostörténeti séták, melyek az intézet által felújított Hősök temetőjébe vezettek. Sátorlajáújhely I. világháborús történeti emlékeinek és élő történelmi emlékezetének megőrzése azért is különösen fontos a múzeum szempontjából, mert a Hősök temetőjében található mintegy másfélezer sírkövet az intézet elítélteji öntötték újra, míg a hősök emlékezetéért különösen sokat tettek azok az állománytagok – Szakály András, Halász László, Matta András, Szabadka Zsolt –, akik a Füzéri Hadtörténeti Kör hagyományörzőiként vesznek részt a megemlékezéseken.

A fellendülés éveinek a koronavírus szabott gátat. A bezárások időszakában lakat került a múzeumra, de a korábbi évek eredményei átsegítettek a nehéz időkhöz. Akár csak Vajna Károly idejében, személyesen csak szakmai csoportok, egyedi engedéllyel látogathatták a múzeumot, emellett azonban streamelt tárlatvezetéseket tartottunk joghallgatóknak és folytattuk a szakmai füzetek megjelentetését is. Szomorú aktualitása ennek az időszaknak, hogy a koronavírus-járvány következtében elhunyt Hajdú Miklós börtönlelkész szolgálati idejének Historia Domusa az utolsó megjelent kötet a sorozatban. Szerződést kötöttünk a MúzeumDigitár gyűjteménykezelő-rendszerrel, mely a műtárgyak online térbe történő folyamatos feltöltésével a múzeum digitális láthatóságát fogja biztosítani.

A múzeum 2022 tavaszán nyithatott ki újra, a korábbi látogatói kör mellett napjainkra a toborzási vagy bűnmegelőzési céllal az intézetbe érkező diákok váltak a legfontosabb célcsoportjává.

Kitekintés a jelenből a jövőbe

A tárlatvezetések és a múzeumpedagógiai programok Covid-időszak utáni kisebb száma tette lehetővé, hogy a tudományos és publikációs munka ismét hangsúlyosabb legyen. A Budapesti Fegyház és Börtönben, a Partiumi Műemlékvédelmi Egyesület által és a Tokaj-Hegyalja Egyetemen 2022-ben rendezett konferenciák újabb kapcsolatokat és elismeréseket jelentettek a múzeumnak, éppúgy, mint a 2022-2023-as tanévtől a Tokaj-Hegyalja Egyetem oktatási programjába való bekapcsolódás lehetősége, ami a Börtönmúzeum számára szintén újabb perspektívákat nyithat. A tudományos célú hálózatos együttműködések jelentőségének növekedése azért is várható, mert több intézmény részéről merült fel érdeklődés a büntetés-végrehajtás múltjának helyi bemutatására. 2021-ben a Derecskei Gimnáziumban a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön által kialakított oktatózárka mellett a büntetés-végrehajtási szervezetet bemutató tábló- és egyenruha-kiállítást is szerveztünk. 2022-ben a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Büntetés-végrehajtási Tanszékének félévszázados fennállására rendezett konferencia és emlékkiállítás alkalmára kölcsönöztünk tárgyakat, ahogyan az egykori Nagykun Kapitányság kunszentmártoni székházában rendezett állandó kiállításhoz is. 2023-ban a „Veszprém Európa Kulturális Fővárosa” rendezvénysorozat keretében az egykori Várörntönben megrendezésre kerülő kiállításhoz tárgykölcsönzéssel járultunk hozzá a fogvatartottak reintegrációs programjainak témakörében.

A sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Múzeum 2021-2023 között látható tárlatának színvonalas megrendezéséhez a Börtönmúzeum és a Bv. Holding Sátoraljaújhelyi Telephelye is kölcsönzött tárgyakat. A Hátsó füves kiállítás 2022-ben Az Év Kiállítása díjat nyerte el, ami visszaigazolta azt a hipotézist, hogy egy olyan kis múzeumi kiállítóhely számára, mint a Börtönmúzeum, az együttműködések jelenthetik a lehetőséget a minél szélesebb szakmai nyilvánosság és a látogatók elérésére.

Felhasznált irodalom

- Csintalan János – Hajdú Miklós – Lőrincz József – Mihály Attila (2005): A királyi törvényháztól a fegyház és börtönig. Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön, Sátoraljaújhely
- Czenczer Orsolya (2014): A büntetés-végrehajtás jogi szabályozása. In: Tendenciák és alapvetések a bűnügyi tudományok köréből. Nemzeti Közzolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar, Budapest, p. 231-251. Online: <http://real.mtak.hu/133570/1/Abuntetes-vegrehajtasijogszabalyozas.pdf> (Letöltés ideje: 2023. február. 24.)
- Ivanics Zsófia (2022): A fogvatartotti munkáltatás szerepe a büntetés-végrehajtásban és a tágabb társadalmi viszonyrendszerben (PhD értekezés). NKE Rendészettudományi Kar, Budapest. Online: https://rtk.uni-nke.hu/document/rtk-uni-nke-hu/Ivanics_Zsofia_ertekezes.pdf (Letöltés ideje: 2023. február 27.)
- Mezey Barna (2018): A börtönügy a 17-19. században. Gondolat Kiadói Kör, Budapest. Online: http://real.mtak.hu/93089/1/Mezey_bortonugy_nyomdanak.pdf (Letöltés ideje: 2022. szeptember 16.)
- Vajna Károly (1906): Hazai régi büntetések I-VI. Lőrintz János Könyvnyomdája, Budapest. Online: <https://mek.oszk.hu/12700/12701/pdf/> (Letöltés ideje: 2023. február 24.)
- Vojtovics Gábor (2004, szerk.): Ábránd-Ágynemű Kft. és jogelődjének 50 éves története, 1955-2005. Ábránd-Ágynemű Kft., Sátoraljaújhely

Ára: 1250 Ft